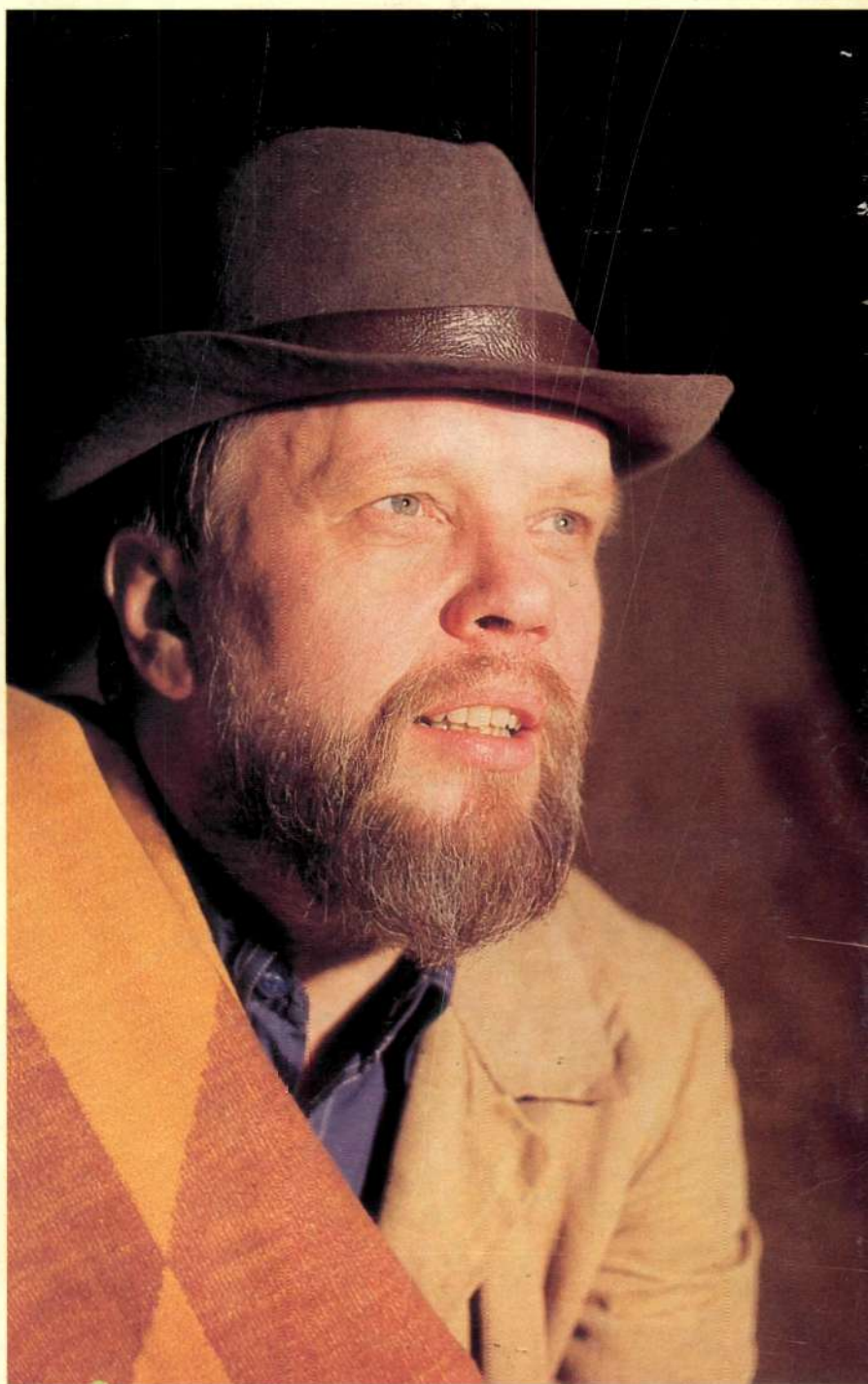

Aleksei Petrenko Mati Unt Jerzy Toeplitz
 Lillian Vellerand Edvard Grieg - 150
 Teatriankeet Aare Ermel Margot Visnap
 Madis Kalmet Epp Eespäev

TMK

12

/1993

Üks aasta persoone, parlamendisaadik Tõnu Tepandi taas
 teatrilaval. George "Ugala" lavastuses "Hiirtest ja inimestest".
 H. Rospu foto

PEATOIMETAJA MÄRT KUBO,
tel 44 04 72

TOIMETUS: Tallinn, Narva mnt 5
postiaadress EE0090, postkast 3200

Vastutav sekretär
Helju Tüksammel, tel 44 54 68
Teatriosakond
Reet Neimar ja Margot Visnap, tel 44 40 80
Muusikaosakond
Immo Mihkelson, tel 44 31 09
Filmiosakond
Sulev Teinemaa ja Jaan Ruus, tel 43 77 56
Keeletcimetaja
Kulla Sisask, tel 44 54 68
Fotoko:respondent
Harri Rospu, tel 44 47 87

KUJUNDUS: MAI EINER; tel 66 61 62

J. Steinbecki "Hiirtest ja inimestest" "Ugalas"
(lavastaja V. Gvozdkov). Lenny - Allan Noor-
mets. Curley naine - Haide Männamäe.
E. Loidi foto

Kaader Riho Undi nukufilmist "Kapsapea"
("Tallinnfilm", 1993).

© "Teater. Muusika. Kino", 1993

SISUKORD

TEATER

Mati Unt	MEMUAARE	12
----------	----------	----

	TEATRIGLOOBUS	33
--	---------------	----

Lilian Vellerand	KAS HIIRTEST VÕI INIMESTEST? ("Hiirtest ja inimestest" ja "Peame elama, mutikesed ehk Ellujäämisjuhiseid vanale daamile" "Ugalas")	34
------------------	--	----

	TEATRIANKEET (Teatrihooaeg 1992/93)	61
--	-------------------------------------	----

Madis Kalmet	LÕPETAMATA "LÕPPMÄNG" (Madis Kalmet, Marko Matvere, Jaan Tätt, Jaanus Rohumaa)	77
--------------	--	----

	PERSONA GRATA. EPP EESPÄEV	93
--	----------------------------	----

MUUSIKA

	SUURSÜNDMUS: MAESTRO ROSTROPOVIŠ TALLINNAS	20
--	--	----

	EDVARD GRIEG - 150 AASTAT SÜNNIST	40
--	-----------------------------------	----

	GRIEG VERDIST	42
--	---------------	----

	EDVARD GRIEG EILE, TÄNA, ALATI	42
--	--------------------------------	----

Wilmon Menard	SOMERSET MAUGHAMI KÄTTEMAKS	85
---------------	-----------------------------	----

KINO

	VASTB ALEKSEI PETRENKO	3
--	------------------------	---

Jerzy Toeplitz	IDA JA LÄÄNE KINO ERINEVUS JA SAMASUS	23
----------------	---------------------------------------	----

Saulius Macaitis	LEEDU KINO EI TAHA SURRA	30
------------------	--------------------------	----

Dace Andzane	IGAÜKS OTSIB ENNAST ISE (Läti kinost)	32
--------------	---------------------------------------	----

Rainer Sarnet, Marko Raat, Jaak Kilmi	ARMASTUS JA ANARHIA (Helsingi festivali filmid Tallinnas)	49
---------------------------------------	---	----

Aare Ermel	1993. AASTA RAHVUSVAHELISI FILMIAUHINDU (43. Berliini, 65. "Oscarid", 45. Cannes'i, 18. Moskoa, 50. Venezia)	53
------------	--	----

Margot Visnap	PILT, MIS EI KÕNELE (Talvo Pabuti lühimängufilmist "Väekargajad")	73
---------------	---	----

Tõnu Ehasalu	VAENE JOORIK ANDROGÜUNSES HÄMUS (Filmi "Väekargajad" muljetel)	75
--------------	--	----

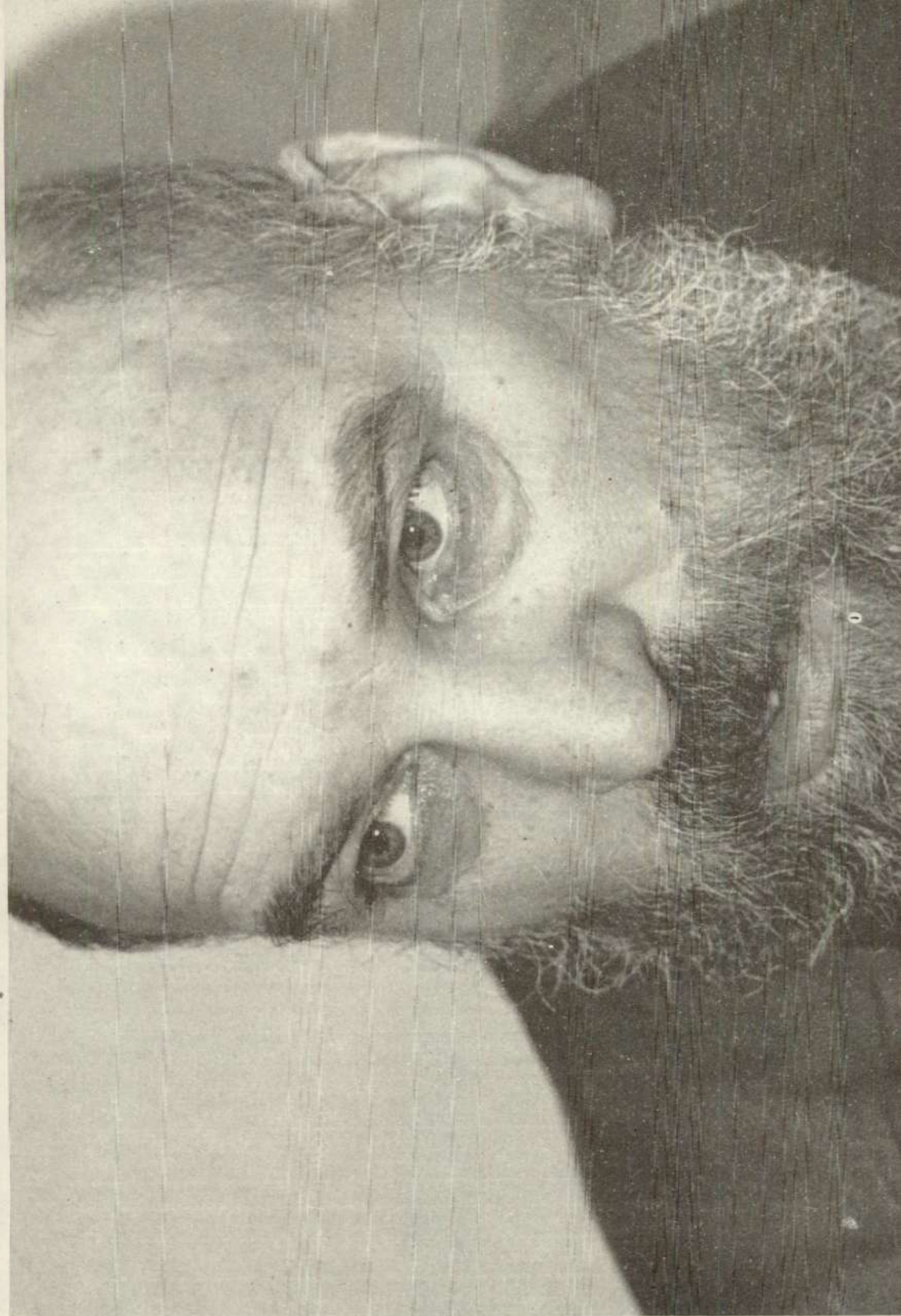
	AASTALÕPU KÕNELUSED I (Riho Unt, Jüri Škubel, Ahto Vesmes)	80
--	--	----

Heie Treier	KOOMIKS?!	57, 96
-------------	-----------	--------

Märt Kubo	JÕULUD SEPTEMBRIS	71
-----------	-------------------	----

	TMK LAUREAADID 1993	87
--	---------------------	----

	AASTA SISUKORD 1993	88
--	---------------------	----

VASTAB ALEKSEI PETRENKO

Miks olete Tallinnas?

Jumala teed on äraarvamatud. Viinist helistas mulle lavastaja Maximilian Schelli abikaasa, vene näitleja Natalja Andreitšenko, et Schell hakkab Tallinnas tegema filmi ja tahab mind näha komissari osas. Kuidas ma sellesse suhtun? Suhtun muidugi hästi.

Aga kuidas suhtun sellesse, et kõnelda tuleb inglise keeles? Suhtun halvasti, inglise keelt ei oska. Kas teksti on palju, küsin. "Mitte väga." Kui see on hästi lihtne, ehk võtan omaks.

Võtsite osa ilma stsenaariumi lugemata vastu?

Andreitšenko jutustas sellest. Kuid vahel polegi vaja stsenaariumi, oluline on, kes lavastab. Tean, et Schellil on tõsine ja hea maitse ja lihtsalt niisama ei tee ta midagi. Ja mis häda tal mind otsida, kui Ameerikas on küllaga häid näitlejaid. Schell mängib vene komissari ja mina olen tema partner.

Mängite siis inglise keeles?

Kavatsesime mõlemad seda teha vene keeles. Ka Schell tahtis kõnelda vene keelt, kuid ameerika produtsendid nõudsid ingliskeelset sünkroonteksti. Võtted on läbi ja nüüd jääb üle oodata vaid tulemust. "Küünlad pimeduses" kõneleb *perestroika* algusest, kui jõulusid ei lubatud veel avalikult pidada, ent inimesed tegid seda salaja. Mängin KGB komissari, kes saadetakse Moskvast Eestisse olukorda uurima ja otsuseid vastu võtma. Otsused ei tule eesti rahvale muidugi mitte kõige paremad. Minu ideeliseks vastaseks on kirikuõpetaja, kes võitleb Eestimaa vabaduse ja N Liidust eraldumise eest. Komissar esindab Moskva režiimi ja Moskva võimu.

Mis te arvate, kas lavastaja valis teid tüpaaži järgi?

Ei, minu meelest ta valis mind hingesuguluse järgi. Mängisime Natalja Andreitšenkoga mõlemad Taganka teatris "Serso'd". Natalja oli naispeaosas, ja samal ajal tegid ameeriklased Moskvast telefilm "Peeter Suur". Režissöör veenis mind pool aastat, et ma nõustuksin Peeter Suurt ennast mängima inglise keeles. Kartsin niisugust tekstihulka ja ütlesin ära. Ja viimasel hetkel võttis Maximilian Schell selle osa vastu. Filmis mängis ka Natalja Andreitšenko. Kuigi Schell oli juba üle viiekümne, polnud ta veel abielus. Ja siis abiellus ta Nataljaga oma elus esimest korda. "Serso" ajal oli neil esimene suur armastus ja Schell vaatas iga etendust. Kuigi ta istus saalis, oli ta nagu meie trupi liige. Seal me tutvusimegi. Kuna mina loobusin Peeter Suure osast, sai Schell selle, ja meie teatrist leidis ta endale naise.

Te mängisite Schelli uues filmis KGB komissari. Kas 1988 polnud need mehed nii-öelda enam anonüümsema välimusega?

Sel ajal niisuguseid komissare muidugi polnud. Ka mina imestasin algul ja ütlesin, et polnud selliseid tüüpe. Kuid võtete käivitumisel mõistsin, milles on asi. Schell on kunstnik. Kui filmisime KGB peakorteris, oli fooniks kaks tohutut portreed, Karl Marxi ja Friedrich Engelsi omad, mõlemad habemikud. Seal rippus Lenin, samuti habemega. Kuskil nurgas Gorbatšovi portree, ainuke, kel euroopalikult habe aetud. Schell ei tahtnud lihtsalt realismi, ta tahtis üldistusi. Eestis polnud ka selliseid sündmusi, mida ta filmis. Keegi ei ajanud siin demonstratsioone laiali, nagu seda tehti Leedus. Aga sellest on tehtud sümbol. Stsenaariumi järgi kästi kirikud jõuludeks sulgeda ja inimesed kogunevad jõuluõhtuks suurde varemetes kirikusse. Teate ju, Pirital on need kloostri varemed. Ja siis selgub, et kirikul pole katust. Paistab selge puhas, kirgas jõuluõine taevas. See mõjus nii ebatavaliselt.

Schell mängis Peeter Suurt. Teie seda osa vastu ei võtnud, aga nooruses jõudsite Peetrit ometi mängida?

Stalinina lavastaja Juri Kara filmis "Belsassari pidu ehk Öö Staliniga", 1989.

"Võti, mida ei saa edasi anda", 1976. Lavastaja Dinara Assanova. Aleksei Petrenko (koolidirektor Kirill Aleksejevitsš).

Aleksei Petrenko (tsaar Peeter) ja Vladimir Võssotski (Ibragim Hannibal) lavastaja Aleksandr Mitta filmis "Lugu sellest, kuidas tsaar Peeter moorlasele naise võttis", 1976.

"Nuhtlus", 1977. Lavastaja Dinara Assanova. Aleksei Petrenko (Slava Kuliġin).

"Lahkumine", 1982. Lavastaja Elem Klimov. Aleksei Petrenko (Vorontsov).

"Julm romanss", 1984. Lavastaja Eldar Rjazanov. Aleksei Petrenko (Knurov).

Hilgeosa Grigori Rasputin lavastaja Elem Klimovi filmis "Agoonia" (1975-1981).

See on, jah, nagu mingi saatatus. Selles on isegi justkui mingit müstilisust. Selles Schelli - Andreitšenko kokkusaamises ja minu siia filmi kutsumises. Aga noort Peetrit mängisin ma 1976. aastal filmis "Lugu sellest, kuidas tsaar Peeter moorlasele naise võttis". Arvatavasti vaatas Schell ka filmi "Agoonia".

"Agoonia" lavastajal Elem Klimovil oli Rasputini rolli ka teisi kandidaate. Mis te ise arvate, miks ta just teid valis?

See on ka nagu mingi ettemääratus. Nõukogude ajal võõrutati lapsed kirikust, vaimulikust kirjandusest. Nad ei osanud isegi palvetada, sest vanemad kartsid, et kui lapsed seda teevad, peavad nemad vastutama. Ja umbes kaks aastat enne seda, kui Klimov tuli meie Leningradi teatrisse ja tegi ettepaneku mängida Rasputinit, tekkis mul äkki tahtmine lugeda vaimulikku kirjandust, pühi tekste. Lugeda Piiblit, evangeeliume. Hankisin endale neid, ostsin, lugesin salaja igasugust usulist kirjandust. Lugesin pühade isade ülestähendusi ja õpetusi. Tegin seda iseenda jaoks, mitte kindla eesmärgiga, ja kui ma juba hakkasin mõistma kirikuslaavi keelt, seda vabalt lugema, siis ilmus Klimov. Ja tahtis proovida mind Rasputini ossa. Rääkisin talle sellest, mida olin teinud, sellest, millest polnud kellelegi hinganud. Arvan, et see polnud juhuslik, ma olin valmis, kui mulle ettepanek tehti. Olin valmis seda tööd endale võtma. Ma ei teadnud midagi Rasputinist, kuid olin sisemiselt valmis temast kõike teada saama.

Filmis on Rasputini roll negatiivne?

Mul on sellest osast raske kõnelda, see oleks nagu pihtimus minu enda elust. Kui teda mängisin, polnud mul tema vastu mingeid negatiivseid tundeid. Vastupidi, arvasin, et tal on õigus talitada nii, nagu ta teeb. Ja nüüd vaatan, et ma tõepoolest mõistsin intuitsivselt, et nii see ongi, ja nüüd selgub, et Rasputinil oli tõesti õigus, nii kummaline kui see ka pole.

Mida te sellega mõtlete?

Tal oli õigus oma nägemustes tsaariperekonna käekäigu kohta. Üldjoontes nägi ta ette kõiki sündmusi, mis hiljem toimusid. Ta nägi ette ja ennustas ka revolutsiooni ning hoiatas selle eest. Olukord oli umbes sama, kui Stalin oleks uskunud luure toodud andmeid, et sõda algab, ja siis poleks see olnud nii traagiline. Rasputin oli justkui jumala poolt saadetud inimene. Ta oli nagu hull selgeltnägija, vene keeles on hea sõna *jurodivõi*. *Jurodivõi*'d saatsid vene trooni kogu aeg. Ka Peeter Esimesel olid narrid. Rasputin oli sedasama palju kõrgemal tasemel. Ta ei olnud õukonna narr argiolme tasemel, vaid nagu vaimunarr. Rasputini ja tsaariperekonna kohta on palju solvavat bulvarikirjandust ("Eliador"), kuid nüüd on teada, millega see kõik lõppes, ja Rasputin ennustas seda kõike ette.

Kuidas tal õnnestus jõuda nii kõrgele positsioonile?

Tänu oma jõule ja jõulisusele. Seda võib seletada ainult sellega, et ta valdas mõningaid saladusi. Ta teadis hüpnootsi mõju ja ta valdas võimsat erootilist hüpnootsi. Arvan, et ta oli õukonna jõuline selgeltnägev narr.

Esimene film, kus mängisite, oli "Kuningas Lear"?

Jah, Grigori Kozintsevi "Kuningas Lear". Sellest ajast tundsin Leo Merzinit ja tunnen Jüri Järvetit.

Te sündisite Ukrainas?

Ukrainas ma sündisin ja esimest korda jõudsin Ukrainast välja 26-aastaselt. Sain konkursi kaudu koha Leningradi Lensoveti teatrisse. Aga lõpetasin Ukrainas Harkovi teatriinstituudi 1961.

Zaporožje teater, kus noorena mängisite, jäi kitsaks?

Niisugust teatri- ja kirjandustensuuri, aga eriti teatritensuuri nagu Ukrainas oli vähestes kohtades. Brechti ei tohtinud lavastada, üht ei tohtinud, teist ei tohtinud, kolmandat mitte; mitte kedagi, peale mingite Ukraina klassikaliste näidendite, mis olid samal tasemel nagu kogu see elu. Kaugemale ära mine ega mõtlegi. Ka maailma klassika oli harv nähtus. Mul oli neis raamides lihtsalt kitsas. Muidu ma ei olekski vahetanud tööpaika elukutse juures, mille aluseks on keele oskamine. Ukraina keel on minu emakeel. Oskasin seda täiuslikult ja sain teatris seda täiuslikult kasutada. Kuid sõandasin minna teise keelekeskkonda, kus pidin töötama teises keeles, see

nõudis minult tohutut energiat ja jõudu. Ilmusid uued tõkked ja mingil ajal mind ka hoiti tagasi. Kuid olin visa ja tahtsin mängida palju enam kui võimaldas Ukraina teater ja kino. Mängisin Zaporozje ja Mariupoli (end. Ždanov) teatris, Mariupolis juba vene teatris. Läksin sinna meelega ja ajutiselt, et proovida ennast vene keeles vene laval, kas tulen toime. Seal mängisid vene näitlejad Venemaal ja küsisin neilt, kas võiksin juba proovida Leningradis ja Moskvast, ja nad ütlesid: võib. Ja sellest ajast olen ma proovinud.

Põhjalikult keelebarjäär oli, aga see oli ületatav.

Sain sellest üle. Väljaspool lava kõnelesin vene keelt vähe, kuid kuulasin palju venekeelset raadiot.

Leningrad mõjus teile hästi?

See oli õnnelik ja raske aeg. Provintist tulnu on õnnelik juba sellepärast, et sattus Leningradi. Mängisin Lensoveti teatris neliteist aastat. Pealavastaja oli kogu aeg Igor Vladimirov. Jevsee Kogan mängis. Valitses muidugi Alissa Freindlihh. Oli hea õhkkond, aga ma ei või öelda, et oleksin saanud osi oma jõu kohaselt. Mulle ei antud eriti rasket kandamit. Tundsin kogu aeg, et suudan rohkem.

Teile ei antud võimalust?

Asjaolud ei langenud kokku. Tähtede seis polnud nagu soodne. Oli tarvis olla Alissa Freindlihi partner, Alissa aga valis endale partnereid oma arusaamade järgi. "Tõrksa taltsutuses" tundsin, et pean mängima Petrucciotti, aga anti teenri osa. Nii juhtus sageli. Hiljem, aja möödudes sain ka häid osi. Valmistusin nendeks äärmuslikes olukordades, sest näitlejaid võeti lavastusest maha ja ma pidin kiirelt ossa sisse minema. Häid osi sain ma üldjuhul sellisel kiirmeetodil. Niiviisi saadud osa ei saanud kunagi olla täiuslik, sest kunagi polnud aega põhjalikuks viimistlemiseks, aga kiirelt ma nad omandasin.

See oli võimalus.

See oli võimalus ja ma pidin seda kasutama. See nõudis lisaenergiat, jõupingutusi tervise arvel, mind valdasid depressioonid, pinge oli põrgulik. Nii sain ma Svidrigailovi osa "Kuritöös ja karistuses". Lühikese aja jooksul pidin osaga toime tulema, sest kaks või kolm näitlejat ei suutnud seda. Esietendus oli päris kukil. Ja niisuguseid osi oli väga palju. Lavastati Brechti "Kolmekrossiooperit". Tundsin, et suudan mängida ja ka laulda Väitsa-Mackie't ennast, tähendab peaosat. Aga mulle anti ühe tema kaaslaste roll, tähtsusetu isik. Ent hiljem, kui Mackie mängija loobus külalis-etendustest, omandasin ma peaosat kolme prooviga. Mängisin ja laulsin "Kolmekrossiooperit" kolm etendust ja siis võeti tükk repertuaarist maha. Kohutav pingutus, aga kõik jäi sinnapaika. Ega ma selles kedagi süüdistan, nähtavasti on ka see saatus. Minu saatus on mulle andnud võimaluse küpseda. Viljadel on olemas hiline sort ja mina olen hiline sort. Kui kummaline see ka pole, tuleb mul vanemaks saades kõik välja paremini kui noorena. Ega juba noorena mängisin ma vanemate inimeste osi.

Leningradis meeldis mulle Suur Draamateater, seal oli võimas klassikal põhinev repertuaar ja mulle on klassika hingelähedane. Ja siis kutsus mind Moskvasse oma teatrisse Malaja Bronnaja Anatoli Efros. Seal mängis peaosat Olga Jakovleva. Nikolai Volkov lahkus teatrist ja Efros pakkus mulle Volkovi asemel mängida Othello ja "Naisevõtmises" Podkoljošini, viimast olin juba kinos mänginud. Kuid sain aru, et olukorrad olid minu vastu. Kahe aasta pärast tehti mulle ettepanek üle tulla Moskva Kunstiteatrisse. Jefremov lubas mulle Oblomovit, aga see jäigi mängimata. "Pardijahis" mängisin kelnerit, huvitav osa, aga ainult kaks osa mul selles teatris oligi. Teise osa mängisin "Järsakus". Selle lavastas ka praegu Peterburis töötav grusiinlane Themur Tšheidze. Seda osa sain ette valmistada ja mängida nagu kord ja kohus. Ja siis tulid teatrist tulema.

Kuhu?

Ei kuhugi. Olen 1983. aastast vaba inimene. Tegin, mis tahtsin. Mulle pakuti osi, ma valisin, ütlesin jah või ei.

Honorarist honorari, lavastusest lavastusse?

Jah. Praegu on mul üks huvitav projekt. Tahaksin pakkuda selle Max Schellile. Viimasel ajal, pärast seda, kui sain viiekümneseks, olen huvitunud laulmisest, olen laulnud kontsertidel. Varem tegin seda ainult kodus või laval, kui osa nõudis. Ja

nüüd, viiekümnesena, on minus julgust, võib-olla on see isegi jultumus, avalikult laulda rahvale. Kui laulab noor inimene, on see üks asi, aga kui eakas inimene hakkab laulma, on see teine. Risk on suur. Ka minu isiklik uus filmiprojekt on seotud laulmisega.

Mida laulate?

Alustasin rahvalauludest. Kõige armsamad on mulle ukraina rahvalaulud. Siis proovisin vene rahvalaule. Siis mõtlesin, rahvalaulud on head, aga kas midagi veel? Hakkasin laulma ooperiaariaid ja nüüd valmib mul televisioonis kaheseerialine film, esimene "Rääkige mulle Ukrainast" ja teise nimeks on "Venemaa". Esimene on üles ehitatud ukraina rahvalauludele ja katkenditele ukraina ooperist, teise teljeks saab "Boriss Godunov".

Kes teie häält seab?

Ausalt öeldes mitte keegi. See on nagu oma rahvalt kaasa saadud anne, loomulik, ukraina laulude peal kujunenud.

Kui vana te olite, kui hakkasite lauljaks?

Kontsertlauljana alustasin viiekümne kolme aastaselt. Aga minu näitlejakarjääri on alles hoidnud kino. Pärast "Agooniat" ei ärganud ma üles kuulsana, sest filmi hoiti kümme aastat riulil. Kuid režissöörid ja valitud publik sai seda näha ja nemad pakkusid mulle uusi osi filmis. Seetõttu sain Peeter Esimese osa. Aleksei Germani filmis "Kakskümmend päeva ilma sõjata" mängisin ma lendurit. Ja sealt alates tulid ka pakkumised teatrist. Muide, Efros ei olnud mind teatris kunagi näinud, ta oli vaadanud filme. Tänu filmile on minu tegevus palju avardunud. Pärast "Agooniat" tuli "Lahkumine". Elem Klimov lõpetas filmi pärast oma abikaasa Larissa Šepitko hukkumist. Ta tegi filmi uuesti. Jättis teised näitlejad edasi, ainult ühe näitleja vahetas välja ja kutsus mind. Kahel korral olen mänginud Stalinit filmides "Belsassari pidu ehk Oö Stalinya" ja "Kooperatiiv "Poljibtüroo".

On teil peale oma projekti ka pakkumisi mujalt?

Lavastama asunud hea stsenaarist Aleksandr Adabašjan hakkab Prantsusmaal filmi lavastama. Ta kirjutab minu jaoks peaosu. Produktant on nõus. Ehk lendame juba selle kuu lõpul naisega Pariisi lepingule alla kirjutama. Võtted toimuvad Venemaal ja Korsikal. Aleksandr Klimenko tahab lavastada vendade Strugatskite järgi filmi "Elamiskõlblik saar". Mängin selles Gorki stuudio fantastilises filmis üht kummalist mafioosot. Aga minu jaoks on praegu tähtsaimad kaks muusikafilmi Ostankino teststudios.

Usute televisioonisse rohkem kui teatrisse?

Televisioon on realselt olemas. Võtsid üles ja esitad kohe tulemuse publikule. Film kaob kuhugi ära. See filmilevi... Ma nimetan filme, kus mängisin, aga te pole neid näinud. Asi pole Eestimaas. Ka Venemaal pole neid nähtud. Ja "Melodija" teeb praegu plaati ja helikasseti. Panin nimeks "Laulab Aleksei Petrenko".

Mida praegu Venemaa teatrites mängitakse?

Ausalt öeldes käin väga harva teatris. Aga teatrid mängivad igasuguseid asju. Kui öeldi: kõik on lubatud, hakkasid miskipärast kõik ennast riidest lahti võtma. Hakati näitama seda, mis peaks jääma vaid kahe inimese saladuseks. Veel enam võib seda näha videos, kuid seda hakati esitama ka teatris. Kui ühiskond on haige, on haige ka teater. Allikavesi on aga alati hinnas. Puhas allikavesi on kõige kallim. Muidugi on igasuguseid jooke - pepsi, fanta, koka... Vaimustuti neist jookidest ja unustati, et on olemas allikavesi. Kui looduslikust allikaveest hakatakse jälle lugu pidama, aga toimub see kindlasti pikkamööda, on vaja loomutervet aluspõhja. Seda saab aga harjutada klassika alusel, selle loomulikul, mitte kaasaegsete modernistlike tõlgenduste kujul. Ostrovskit või Gogolit ei peaks praegu liigselt moderniseeritama. Teatriklassika on nagu sümfooniaorkester, mis pole moodne bänd, vaid üks kultuuri aluseid.

Kui Ostrovski ja Gogol oma näidendid kirjutasid, siis polnud see ju kohe klassika.

Parimaist näidendeist on välja koorunud klassika. Euroopa mõistab seda meist paremini. Seal mängitakse Maksim Gorkit, Anton Tšehhovit ja William Shakespeare'i.

Kes praegu teeb vene kultuuris ja vene teatris ilma?

Ma ei näe kedagi. Keegi peab tõusma noorest põlvkonnast. Peab tulema uus põlvkond. Ja inimesed peavad küpsema. Videoklippide põlvkonnast on raske tõusta.

Kas näitlejad võivad olla ühiskonna vaimsed liidrid?

Näitlejad pole olnud ega saagi olla ühiskonna vaimsed liidrid. Näitlejad võivad olla nähtuste peeglik, aga mitte ideede sünnitajaks.

Ja uued ideed, kust need tulevad?

Kogu meie ümbrus, emake maa ja kõik inimesed. Näitleja ainult osundab elu.

Kas teie jaoks see "emake maa" on Ukraina või Venemaa?

Nii Ukraina kui Venemaa, praegu aga Eesti. Tunnen end Venemaal teataval määral välismaalaseana. Kuid elupaigal pole tähtsust. Kui teen oma tööd hästi Venemaal, tähendab, teen oma tööd hästi ka kodumaal Ukrainas. Kui olen tulnud Eestisse ja teen oma tööd hästi, teen ka Eestimaa jaoks head tööd. Ma ei riku eestlaste maitset, ei demoraliseeri neid, ei avalda halba mõju.

Te mängisite Eestimaal KGB komissari ja veel sellist ajastusse mittekuuluvat, mis tundega peaks eestlane seda ekraanilt vaatama?

Ma mõtlesin selle üle palju. Paljudest rollidest ma ütlen ära. Näiteks, kui mulle pakutakse mängida inimest, kes peab tapma koera. Ma ei suuda looma tappa ja ma loobun sellepärast osast. Kui mängisin filmis seda osa, ju ma siis arvan, et ei pea tingimata ise olema see, keda mängin. Sellist komissari võib mängida. Ma olen mänginud Stalinit, aga ei maksa arvata, et ma olen inimesi tapnud. Vanas Kreekas jootsid spartalased inimesi täis ja pärast näitasid noortele, kui kohutav näeb välja purjus inimene. Näitleja kannab endas alati sellist missiooni. Ta on nagu see inimene, kes poogib endale rõuged, et siis neid ravida, et teised ei haigestuks. Kuid tema on seda haigust enda peal katsetanud. Näitlejad võtavad endale ülesande näidata inimestele ka tarbetuid ja rumalaid võimalusi, et siis inimesed oskaksid justkui teiste kogemuste najal teha enda jaoks järeldusi.

Kas paljud teie kolleegid on sukeldunud poliitikasse?

Tõesti väga paljud, kahjuks. Aga võib-olla mitte kahjuks. Võib-olla nende jaoks õnneks. Võib-olla ei õnnestunud neil ennast loomingulisel alal realiseerida ja nüüd nad leidsid endale õige väljundi.

Teid poliitika ei köida?

Ei. See ei sobi minu elukutsega.

Venemaa Teatriühing ikka töötab?

Töötab, aga kuidagi viisi. Mind ei tahetud sellesse kaua vastu võtta. Siis muudeti teatriühing Teatritegelaste Liiduks, ma ei tea miks. Venemaa Teatriühing kandis oma nime juba XIX sajandist.

Te olete vabakunstnik, aga mis on Venemaal praegu näitleja keskmine palk?

Praegu isegi ei tea. Pool aastat tagasi oli 60 000 rubla. Nii palju said head näitlejad Peterburi Suures Draamateatris. Iga näitlejaga sõlmitakse leping, sõltub, kui paljuga näitleja nõus on.

Tunnete hästi Ukrainat ja Venemaad. Mille poolest erineb Ukraina Venemaast?

Tahaksin vältida selliseid küsimusi. Olen näitleja ega taha arutleda poliitika üle. Aga teie küsimusele Ukraina ja Venemaa kohta tahaksin vastata Bulat Okudžava sõnadega "Kodumaad Mozart ei vali, elu läbi ta vaid mängib." Ma pole muidugi Mozart, kuid võib elada kui tahes ja teha head nii kogu maale kui ka universumile. Ja lõpuks saab ka maa ühtseks, kaovad piirid.

Mängisite hullu selgeltnägijat Rasputinit. Kes tänapäeva Venemaa jaoks on see *jurodivõi*?

Arvan, et Solženitsõn. Varem oli tal see roll veel tugevam. *Jurodivõi* on ühiskonnas see, kes läheb vastuvoolu. Ta nagu paneb inimesed proovile, kõige paremas mõttes. Kuidas inimesed reageerivad?

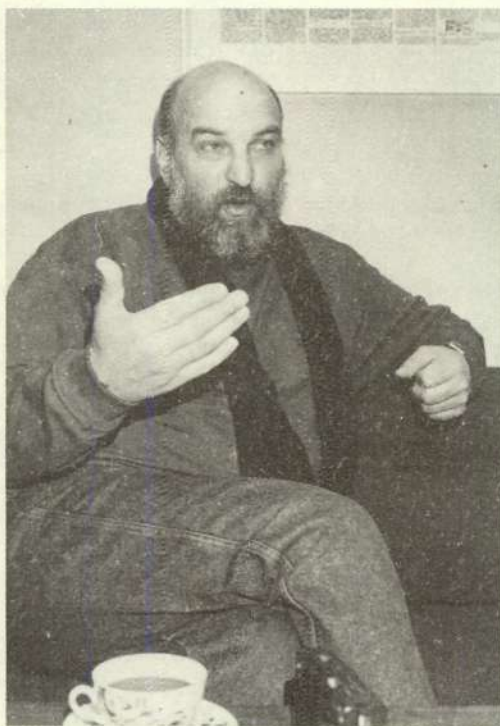
Kui palju tunnete Eestimaad?

Tean Eestimaast vähe. Olen siin olnud külalisetendustel, suhelnud eesti näitlejatega ja kohalike venelastega. Eestlased on üldse väga kinnised. Nad ütlevad sageli: ja-jah... ei; või siis: ei-ei... jah. Eestlased on elanud pikki aegu võõraste ikke all ja rahvus pidi ennast säilitama, tuli leida kompromisse.

Eesti riigi tekkimist pole saanud depressioon. Siin oli kõrge temperatuur nagu palavik, aga polnud depressiooni, sellepärast on Eestimaa ka kiirelt üle läinud normaalsele tsiviliseeritud elule. Olgugi kadudega, raskustega, rahvusküsimustega, nende venekeelsetega, kuid lõppkokkuvõttes korrastub kõik kiiresti. Eestist võib saada endistest liiduvabariikidest kõige kiiremini tsiviliseeritud Euroopa riik. Venemaa aga oli depressioonis. Ta tegeles aastakümneid enesehävitusega, kui vend tappis venda ja sõber sõpra, see revolutsiooniline laine hävitas terve geneetilise ja kultuurikihi. Ja Venemaa sattus depressiooniseisundisse. Pärast depressiooni aga tuleb hüpermaniakaalne seisund, see märgib vaimu intensiivset tööd ja organismi kõigi potentsiaalsete võimaluste kasutamist. Niisuguses seisundis kirjutas Puškin oma parimad luuletused. Organism töötab täistuulil ja võimete piiri peal. Pärast hüpermaniakaalset seisundit saabub normaalne elu. Aga praegu õitseb kõik: kuritegevus, banditism, mõte, vaim, ettevõtlikkus. See ongi hüpermaniakaalne seisund. Vähehaaval muidugi uue vaenlased taltuvad ja püüavad võimu haarata juba seaduslikul viisil. Neid ei taheta võimu juurde lubada, kuid tulevikus on nad rahumeelsemad ja kõik normaliseerub. Praegu saavutati võit vere, elude, metsiku ja tsiviliseerimata kakluse hinnaga. Kuid isegi kaklus võib olla tsiviliseeritud. Meil aga peeti kaklus maha ilma mingite reegliteta. Kommunistlik metsaline nõudis ohvreid ja verd. Agoonias juhtub kõike. Kuid nüüd peab tulema normaliseerumine. Kõiki võib petta, aga mitte rahvast. Osuti liigub äärmuslikust kõrvalekaldest tagasi keskele ja jääb üle lootma normaalset head õnnelikku elu.

Nii et Venemaa on praegu hüpermaniakaalses seisundis?

Jaa, see on juba alanud. Need on esimesed pursked. Praegu on energia läinud purustamisele, vana maja tuli lõhkuda ja nüüd algab uue loomine. Pikkamööda, mitte kiiresti, kuid see jõuab kätte. Venemaa on üldse suur patune. Ta astus jumala vastu, kiriku vastu, tõe vastu, oma loomuse vastu; ta eksperimenteeris kommunis-

Aleksei Petrenko 10. oktoobril 1993 TMK toimetus.

V. Kruuseri foto

miga, mida ei mõeldud üldse välja Venemaal. Kuid me teame, et jumalale on eriti meelepärane see, kes pattu kahetseb. Selline inimene on talle meelepärasem kui lihtsalt väga inimene, kes kunagi pole patustanud. See inimene võib pattu tegema hakata, aga sel, kes juba patustas ja kahetseb, on vähem võimalusi uuesti pattu teha. Mulle tundub nii. Ukrainal on praegu raske liikuda, sest selle ühise kooselu jooksul on Ukraina laiali pillutanud oma ajud, anded ja jõu. Et ennast realiseerida, pidi Ukrainast ära sõitma, kuhugi mujale, kas või Ameerikasse. Ukrainlased on teinud palju head ja kasulikku Venemaal, seal juba kodunenud ja tagasi nad enam ei tule. Seepärast on Ukraina tee ja väljatulek kriisist raske. Ukrainas küpseb konflikt ka uniaatliku, katoliku ja õigeusu kiriku vahel. Ukraina ja vene omapära on segamini ja konflikte tuleb palju ja see takistab edasiliikumist.

Ukraina oli teie lapsepõlvemaa.

Olen kasakas ukraina kasakate perest. Minu esivanemad ei olnud pärisorjad, nad olid vabad kasakad. Nad elasid Poltaavamaal, mina aga sündisin Tšernigovimaal. Stalin tegi minu isa kulakuks, sest isa kasutas palgalist tööjõudu, ja perekond pidi Tšernigovimaalt lahkuma. Isa ehitas Moskva-Volga kanalit. Ta põgenes sealt, ei riskinud koju tagasi minna ja peitis end Tšernigovimaa metsadesse, jäigi sinna elama. Seal ma sündisin. Isa oli talupoeg, ema samuti. Olime kolmekesi. Minu vend suri suure nälja ajal 1933. aastal. Kuid pärast seda, kui mina 1938. sündisin, ei ole meie pere nälga tundnud, isegi sõja ajal mitte.

Kelle poolt sõja ajal olite?

Isa oli Punaarmee, langes vangi, põgenes, ja oli jälle rindel. Kuigi nõukogude võim oli kohutav, kaitses ta võõraste vastu oma maad.

Kunstianded saite perekonnast?

Mäletan kirikupühi, Peetri ja Pauli päeval tulid kõik sugulased kokku pidusõõminguks. Päev läbi pummeldati, käidi kirikus, jalutati, lauldi. Viina võeti mõõdukalt, kuid lauldi päev läbi mitmel häälel ja ükski laul ei kordunud. Kasakatel pidi olema laulukultuur. Minu ema võttis osa ka kohalikust isetegevusest.

Kas ukraina keelelt on kerge üle minna vene keelele?

Mulle tundub, et see on isegi raskem kui minna ukraina keelelt mõnele teisele keelele. Ukraina ja vene keel on sugulaskeeled ja sellepärast rääkija sageli ei märka oma aktsenti. Keeles ukrainapärasusest vabanemine nõuab suurt vaeva. Vaid väga vähesed ukrainlased kõnelevad vene keelt puhtalt ja laitmatult. Mõne teise keele-rühma esindaja kõneleb vene keelt puhtamalt kui ukrainlane või ukraina keelt puhtamalt kui venelane. Venelane õpib ukraina keelt laitmatult kõnelema kergemini kui ukrainlane vene keelt.

Kasaka dialekti valdate?

Ma olen ukraina kasakas ja mitte Doni ega Kubani oma. Kõnelen puhast ukraina keelt.

Aga kohalikku murret tunnete?

Minu kodupaigas on Poltaava murre, lääneukraina dialekt. Kodukandi keelt valdan ikka.

Olen märganud teil kaht sünnikuupäeva: 26. märts ja 1. aprill.

Sündisin 26. märtsil, maal metsatalus ja isa jõudis külanõukogusse minu sündi registreerima minna alles mõne päeva pärast. Tollal olid aboridid kõvasti keelatud ja isa kartis, et kui ütleb minu õige sünniaja, siis arvatakse, et pere tahtis lapsest lahti saada, aga laps jäi kogemata elama ja sellepärast tullakse lapse sündi registreerima nii hilja. Oli 1938, Stalini aeg ja isa vastas kõigi pahanduste võimalikuks vältimiseks küsimusele: millal sündis? "Täna." Oli parajasti 1. aprill. Nii sai minu sünnikuupäevaks 1. aprill. Aga 1. aprill on ju tembutajate päev. Võikski arvata, et olen pajatsiks sündinud. Eks seegi ole märk, usun ettemääratusse.

Küsitlenud GRAZHINA KREIVENAITE ja JAAN RUUS

MEMUAARE

Eesti
avangardteatri
endine teoreetik
ja nüüdne
praktik Mati
Unt jõuab
uusaastaõöl
täismehcikka.

K. Orro foto

Üks telefonikõne

Teatritoimetaja Reet Neimar: Mati, kirjuta TMK-le üle hulga aja üks teatriartikkel!

Mati Unt: Ahah, jah... Ei tea, ei tahagi vist enam teatrist kirjutada, kui ise teen.

RN: Kuule, kaua sa ikka jäätisest ja tillist kirjutad, kirjuta parem teatrist. See läheks aastalõpunumbrisse, mingi mõtisklus või essee...

MU: Nojah, mul tuleb uusaastaõöl see juubel ka...

RN: Läbi nägid! Kirjutagi siis midagi isiklikku. Miks sa Noorsoost Draamasse läksid - on see liiga kitsas ja konkreetne? Valid midagi üldisemat - problemlugu?

MU: Ei, ei, ma teiste kohta ei oska midagi arvata. Eks ma kirjutan siis memuaare.

Võib-olla algan siis natuke varasemast.

RN: Muidugi. Su biograafia ongi eesti teatri elav ajalugu.

***

Kui memuaarid, siis memuaarid. Ka pildid on seekord valitud memuaarselt - toimetaja isiklikust arhiivist ja mälust lähtudes.

Mäletan, et olin vabakutselise eluga tookord päris rahul. Tartust lahkumine oli olnud veidi dramaatiline. Ma ei osanud truppi päris niiviisi sulada, nagu minult oodati. Laval mängimine oli mulle siiski üle jõu käiv julgustükk ja see jäigi tegemata, ehkki kaaslased mind sellele õhutasid. Ega keegi ei tahtnud, et ma esitaksin minigeid "osi", jutt oli pigem mingist ühtesulamisest mängus, selle termini või terminite laiemas mõttes. Paradoksina ehk kõlab, et olles kõlavalt propageerinud kirjanduse ja teatri lahutamist, jäin ise ikkagi vindunud kirjanikuks sellele elukutsele omase skeptisega. Teater aga nõuab - enamasti! - ikka mingisugust andumist, *participation mystifique*'i, ühesõnaga, hiilgavat pimestust, kas või näilist enesekaotust. Muidugi, ega tegelikku, n-õ antiikset dramatismi minu teatrisuhetes polnudki. Kuna mu naine löödi näitlejate poolt üle justkui teatritegemise käigus, justkui sellest (dramaatilistest sugestioonidest) johtuvalt, reageerisin ka ise dramaatilisepoolselt ja osalt Vahingu õhutuse ("on vaja enesepaljastust, Mati!") kirjutasin mälestused toimunust. Asi oli halvasti välja kukkuma määratud, sest pole must miskit enesepaljastajat. Püüdsin ennast paremas valguses näidata, samal ajal ei suutnud siiski varjata teatud solvumist naise üleloomise pärast. Olin tegelikult teatri peale vihane küll. Ma ei tulnud selle peale, et halva mehena oleksin naise ehk kaotanud ka mõnele õpetlasele või autojuhile. Aga teater oli hea süüdistusobjekt. Mu sõpradele mälestused ei meeldinud. Nad mõistsid, et nad polnud eksinud - ma olingi ilmselt sügavalt teatrivaenulik literaat. Korra jäin seda isegi uskuma. Lahkusin teatrist, milliseid teost kellelgi eriti kahju ei paistnud olevat. Ka Ird suhtus minusse alati kerge hirmu ja võõristusega. Näiteks Hermaküla ja Tooming olid ju ehk veel radikaalsemad kui mina, nende teater Irdile veel võõram, kuid nad olid ikkagi genuiinsed teatriinimesed ja - küll koer koera tunneb, ehk veri on paksem kui vesi. Pealegi olin õppinud filoloog, mis autodidaktist Irdi kahtlustusi veelgi suurendas. Niisiis lahkusin "Vanemuises" ja siirdusin Tallinna vabakutseliseks kirjanikuks ning olin endaga täiesti rahul. See juhtus 1972. aastal.

Ometi säilis ka Tallinnas side teatriga. Kõigepealt tegin Ingo Normetile töötuse Katajevi "Vikerkaarelillest", sellest sai Pärnus särav, improvisatsiooniline etendus, mille sisu ma kahjuks enam ei mäleta. See lasteetenduste rida, kus peatähelepanu oli näitlejate suhteliselt vabal lõbutsemisel ja vembutamisel, jätkus 1973. aastal etendusega "Punamütsike" (Rein Agur) ning "Kolm pörsakest ja hea hunt" (Kaarin Raid). Viimasest sai omamoodi klassika, mida võib praegugi hea sõnaga meenutada. Järgmine analoogiline töö telliti Noorsooteatrist, Kaarel Kilvetilt. See oli Katajevi (jälle!) "Valendab üksik puri". Odessa revolutsioonilugu kujundati odessa lauludega, mis mulle väga meeldis. Ühtlasi lähenesin niiviisi arglikult Noorsooteatritele. Aga sealse juhtkonnaga mul kontakti ei olnud. Mingit huvi mu vastu üles ei näidatud. Tutvusin hoopis lähemalt Kalju Komissaroviga, kes elas Mustamäel üle hoovi. Tema oli Noorsooteatri suhtes opositsiooniline, aga ta naine töötas seal ja teda kutsuti aeg-ajalt sinna lavastama. Kui jõudis kätte tema enda peanäitejuhiaeg Noorsooteatris, kutsus ta mind kohe dramaturgiks, millele vastasin algul eitavalt (Jälle teater? Ei, tänan!). Aga Komissarov käis peale. Lõpuks mängis ta mu enesemastuse peale. Ükskord autos ütles ta ükskõikselt: "Noh, kui sa ikka tõesti ei tule, siis ma kutsun ilmselt Joeli." Joel Sang on küll üks mu parimaid sõpru, ent ometi kihvatas kadedus, mida Komissarov oli oodanudki. "Ah, ma tulen siis parem ise," oli minu vastus.

Juba enne, suvel (1975) kirjutasin näidendi "Good-bye, baby", et oleks nagu midagi kaasa võtta. Hilissuvel ilmusingi oma kaasavaraga kohale. Ka siin ei saadud läbi ilma dramaatikata, sest minu eelkäija aeti jõhkralt minema ja ta vist nuttiski, aga see ei aidanud. Enamust truppi ma ei tundnudki. Suurem üksteiseleidmine toimus hooaja avapeol kuskil hiigelsaunas. Seisin seal abitudult nurgas ja vaatasin kartlikult pealt, kuidas suure linna suure teatri näitlejad Dionüsilikele orgiatele anduvad. Proviintsipoisikesel oli, mida vaadata. Näitlejad tantsisid ekstaatiliselt ja rebisid endal samal ajal riideid seljast (mäletan Paul Laasikut nii tegevat). Mõni huilgas pikalt. Mulle tundus, et naisnäitlejad tahavad mind kuhugi rebida, ehk põsastesse. Nii see

Siinsed memuaarid küll TV-leedist Ela Tomsonist ei jutusta, kuid leidub mäletajaid, kes teavad, et Mati kursusekaaslane Ela Liimeon muutus ülikooli ajal esmalt Ela Undiks. Üheskoos liginesid Undid "Vanemuisele".

Mare Puusepp, naine, kellest algavad siin avaldatud memuaarid. Lauljatar ja näitleja, kelle ümber sündis ja ka lõhenes "Tartu noor režii". Siinsel pildil Consuelo osas koos Ants Anderi Paruniga dramaatilises ja tormilises draamas "Sina, kes sa saad kõrvakiile" (L. Andrejevi, piibli ja F. Dostojevski ainetel; lavastaja E. Hermaküla; peaosades M. Puusepp ja J. Tooming); "Vanemuine", 1971.

J. Tensoni foto

Mai, 1969. Oli happening'ide tuleku aeg. Pärnu inimestel rannal lõbustavad end Jaan Tooming ja Mati Unt. Unt püüab Toomingat põlema panna. Sado-masohhism J. Genet' laadis.

muidugi ei olnud, tähtsustasin end üle, ja üks hirmul ole suured silmad. Tegemist oli lihtsalt lõbusa ja üksmeelse teatrikollektiiviga.

Ma ei viitsi hakata meenutama kõike, mis seal Noorsooteatris toimus. Eks teatriinimesele ole see teada ja teatrivihkajale ei ütle need nimed ja arvud midagi.

Mida siis teha? Näen, et olen oma lahkumist "Vanemuisest" kirjeldanud eepiliselt, linnulennult, kerge analüütilise kõrvalmaiguga. Nii kirjutatakse (või kirjutati) ametlikke elulookirjeldusi, kui eesmärgiks välismaale turismireisile pääsemine. Aga inimesi huvitab ju Noorsooteater palju enam kui minu subjekt. Mitte Mina Noorsooteatris, vaid Noorsooteater minus! Eks ole see üllam ja õiglasem?

Muidugi on.

Jätkame siis objektiivsemas toonis!

Noorsooteatris oli palju direktoreid. Mõned neist olid väga värvikad isikud. Kõigepealt Aarne Vahtra. Tema tuli koos Komissaroviga, tema seltskond oli liberaalne üliõpilasliiderlus, Indrek Toome ja teised. Olen nüüd lugenud Vahtra intervjuusid välismaalt, ja hakkab aru saama tema piinadest ja melanhooliast. Suur osa komso-molijuhte, iseäranis progressiivseid, oligi niiviisi sisemiselt lõhestatud. Progressiivse, liberaalse, ent suhteliselt libeda pealispinna all lõomas dostojevskilik vabadusiha ja tõejanu. Aga sellega polnud kuhugi minna. Isegi sõpru ei tohtinud täiesti usaldada. Too vabadustusk hingitses ka Vahtras. Meenutan meie koostööd tihti. Oli üks mõnus mees, direktorina mitte eriti hiilgav, sest teda ahistasid aja ja ühiskonna vaevad. On meeldiv lugeda nüüdsetest intervjuudest, et ta on end leidnud äritegevuses ja maailmises. Jah, kui paljud idealistid raiskasid oma energiat süsteemi seestpoolt muutmise ja ega keegi neile aitäh ka ei öelnud. Ehk oleksid nad kõik pidanud põgenema, et kuskil New Yorgis end pikkamööda leida, loomulikus konkurentsis ülespoole rühkida? Jah, hea on teistele nõu anda, pealegi veel tagantjärele. - Direktoritest jättis mulje ka Kalev Raave. Tema teatraalne, veidi kolhoosiesimehelik-pastorlik maneer ja jutuviis tekitas algul võõrastust, kuid ta võitis peagi truppi, eriti naiste südamed. Ta tegi tihti kingitusi ja tõi torte. Alati oli tal midagi galantset öelda. Niisugused asjad on väga tähtsad. Teatriinimesed janunevad sooja sõna järele ja neid on kaunis kerge meelitada. Tähelepanuavaldused loovad teatris südamliku õhkkonna, mis on juba pool võitu. Ma pole kunagi uskunud, et tigidusega saab midagi ära teha. Võib-olla paar korda see õnnestub, kuid tülide peale läheb liiga palju energiat, mida oleks tulusam laval kasutada. - Teised direktorid olid töös efektiivsemad, aga mitte nii koloriitsed, mitte nii pilkupüüdvad.

Nii, direktoritest on nüüd veidi räägitud, kas tõesti pöörduda näitlejate poole? Ent sel juhul peaks rääkima eranditult kõigist. Kas on see võimalik? Ei ole. Näitlejad vahetusid. Mõned läksid ära, oli ka külalishäälseid. Ei saa teha nimekirja seitsmeteistkümmene aasta jooksul kohatud inimestest. Paratamatult unustad mõne ära ja see solvub. Mis on loomulik, sest kui kõlbas koos töötada, siis peaks kõlbama ka meenutada. Peale selle on lootusetu iseloomustada keerulisi inimesi mõne üldistushimulise adjektiiviga. Näiteks: alati elurõõmus X, rustikaalne Y, rumalavõitu B, kaunis C, tüütu E... Seepärast jätame näitlejad kõrvale.

Stopp! Kuidas saab kõrvale jätta näitlejaid? Ikka saab, nagu ka lavastajaid, raamatupidajaid, rekvisiitoreid ja kunstnikke. Parem on kõik kõrvale jätta ja mitte enam rääkida üksikisikutest. On eraldi inimesi, kes seda on kutsutud tegema. Kas või ajakirjanikud ja kriitikud. Las nemad võtavad meid üksipulgi lahti.

Jah, hüppame direktorite juurest otse Noorsooteatri kui niisuguse juurde.

Nagu teada, oli oma maju ainult üks, Laial tänaval. Ehkki seal asus ka saja kohaga saal, räägiti pidevalt, et teatril pole oma maja, ja nii ei saa see kõik kaua kesta. Et inimesed väsivad ja tüdinevad. See pidi iga hetk juhtuma. Tegelikult ei juhtunud. Noorsooteater osutus just neis piiratud oludes (ja võib-olla just nende tõttu) üheks elujõulisemaks teatriorganismitiks Eestis. Mõeldu, mis pereheitmisi seal ei olnud. Mis lavastajaid sealt kõik läbi ei käinud! Missuguseid siserühmitusi loodi! Aga teater püsis, andes tunnistust asjaolust, et ühe teatriorganismi iga ei määra mitte materiaalsed

Tallinn, 1970-ndate keskpaik. Kunstinäitust on külastamas sõbralikud naabrid Mustamäelt: Noorsooteatri dramaturg Mati Unt koos elukaaslase Kersti Kreismanniga ning neist üle õue elanud Noorsooteatri peanäitejuht Kalju Komisarov.

1991. aasta algus. Mati on juba tunnustatud lavastaja. Valmimas on "Taeva kingitus" (Tammsaare "Tõe ja õiguse" III osa põhjal valminud kaksiklavastuse II osa). Kolm pilti sellest, kuidas Unt teeb proovi.

"Taeva kingituse" proovi jälgib ka tookordne Noorsooteatri, nüüdne Von Krahli Teatri jumestaja, "Loomingu" kirjanduspreemia laureaat proua Lii Unt.

K. Orro fotod

olud ega vaimsed liidrid. Väliselt polnud ju midagi hästi. Laia tänava maja oli küll kunagi restaureeritud, kuid nüüd kukkus krohvi maha ning välisuksest sisenejale lõi vastu kuse ning konjakijooogi lämmatav aroom. Koridorides kostis tihti valjuhääletset sõimu, võis näha närvilisi isikuid toast teise ruttamas. Mõnikord lõi keegi käega ja hakkas nutma. Aga see kaos oli petlik, õigemini sellisest kaosest sündiski kunst. Võib-olla oli vanalinna sisemist, ktoonilist energiat, mängis kaasa *genius loci*? Vaevalt, sest Noorsooteatri kantiinis istudes jäid juba kümne minuti pärast letargiliseks, vähemalt uniseks. Nii et seinad ei kiiranud küll midagi. Veel vähem kiirgas positiivsust Salme tänava üürimaja, millel oli küll oma paheline võlu, ent mis töötegemist kuidagi ei soosinud. Näitlejad kadusid hügelhoonesse lootusetult ära, neid oli raske üles leida. Talvel oli nii külm, et külmarohu keelamine olnuks ebainimlik. Ja publik seal ka ei käinud, tee nii häid etendusi kui tahes. Ainult paar-kolm populistlikku bestsellerit läks pikemat aega suuremale publikule. Aga - mõlema maja teatud teatrivaenulikkus ei vähendanud tegijate entusiasmi. Siit tuleb mõte, et näitleja on erakordselt visa hingega. Reaalsus võib teda küll vihale ajada, raevukalt protesteerima panna, kuid ei murra teda. Võimalus elada eri elusid, olla täna filosoof, homme kauboi, ülehommene kuningas, ja seda tihti vaimustunud austajate ees - kas ei anna see energiat, ei aita üle elada raskeid aegu nii teatris, kodus kui ka ühiskonnas? Teised inimesed peavad üldiselt piirduma eralavaga korteriseinte vahel, publikuks vaid oma perekond, kellele erasiku ülesastumised ei pruugi üldse meeldida; võib-olla võetakse vastu isegi jalestusega... Kas ma tahan nüüd sellega öelda, et näitleja on nii immuunne ja tuim, et temaga tee mis tahad, küll ta ikka mängib? Ei, seda ma ei taha küll öelda. Ma lihtsalt imestan inimese taluvuse piiritust ja püüan sellele leida mingit seletust.

Mõni teater ei tohigi muutuda, ta peab säilitama mingisuguse stabiilsuse või siis permanentse ebastabiilsuse, mis muutub ju omamoodi stabiilsuseks, nagu Noorsooteatri puhul näha. Suured muutused võivad asja hoopis purustada ja jalgu ei saada enam kunagi alla. Ikka olin ma hirmul, et uus maja lõpuks tõesti valmis saab. Siis oleks (vähemalt mõneks ajaks!) kõik läbi olnud. Ma ei usu, et teater oleks suutnud selles uues klaaspalees ennast enam defineerida. Tuleb meelde Parkinson. "See kerge hoone on ehitatud presspuidust, klaasplastist, polüstüroolist ja paberist. See, mille põhjuseks külastaja peab lõhkenud veetoru, on tegelikult jaapani aed. Kriidisirgeldused seintel on hoopis Sakuma Musashi seinamaalid... Ansambel on projekteeritud professor Schnitzelbaumi poolt Mistandoly arhitektuuriinstituudis, ta esindab kõige uuemaid suundi konstruktsiooni- ja kujundusküsimustes. Ilmne on hoone juures see, et ta kaua ei püsi ja et ettevõtte tootmisprofiiliga pole tal vähimatki ühist."

Niisugune on Parkinsoni kirjeldus oma lõpule lähenevast ettevõttest. Jah, pole midagi parata, Noorsooteatri võlu oligi minu jaoks selles külmas, haisus, sõimus, tolmus ja loomulikult igapäevases rõõmsameelses heroismis, mida ei suutnud murda ei Komissarov, Karusoo, Unt, Mamers ega Pappel. Teatril oli tõelise alternatiivsusse tunnuseid.

Hea küll, aga miks seal nii tore oli?

Nii on mu käest küsitud. Vaevalt see kedagi nii sügavalt huvitab, aga mingisugust kas või pealiskaudset seletust tahame ikka iga asja kohta, mis meile ette jääb. See on täiesti mõistetav.

Tegelikult polegi mingit põhjust. Ma ei saa aru põhjusest, miks inimene peab terve elu ühes kohas olema, olgu see nii tore kui tahes. Iga asi tüütab lõpuks ära. Tahad lihtsalt vaheldust. Kui tunned väga kaua inimesi, kipuvad nad oma salapära kaotama. Nad vananevad ka. Eriti vaimselt. Seda on kurb vaadata. Eriti pragmaatilisest vaatepunktist. Sest ehkki lavastaja annab näitlejatele energiat, toimub siiski ka vastastikune vahetus, ja lavastaja on ka omamoodi vampiir, kes elab oma näitlejatest. Ja nagu lavastaja peaks olema näitlejatele peegliks, nii on ka teistpidi. Lavastaja näeb oma konditsiooni, oma üles- või allakäiku, oma nooruslikkust või vanadust oma näitlejate nägudelt. Pilt võib vahel olla halba ennustav. Sel juhul tuleb kas eluviise

muuta või teha noorendusoperatsiooni või peegel puruks visata. Või nimetatud asjad kõik kokku. On ju raske innustada vastastikku, kui ei olda enam huvitavad. Nii vajasin minagi autošokiteraapiat. On ka teisi, vähemaid põhjusi. Inimene muutub aastatega igas mõttes. Märkan, et vana rockisõbrana ei talu ma tehnomuusikat. Kohe ei taha! Ja ka räpp on tüütu. Need on ilmselt bioloogilised muutused. Äkki tunned, et ebaviisakus, mustus ja vaesed olud ei paku enam piisavalt romantikat. Tore küll, aga tüütu ja teada. Ja siis - kutse Broadwayle! Seal on ju ikkagi puhtam

ja soliidsem! Kes eitaks seda? Oleks ebasiiras Öelda,

et ma ei olnud meeliELDazasm jaMiÄkkÄkkisa

tinaENAMKSTEISEgaljaBMPiirTA ASI

BBASJAUDSEBN a,BNAROVsaLSUSBfapd ..Aestu Aa: : LTLIIAafaki

BäiiritustinVÖIVADoidsLUrlterkitkmeAD aD EI KeGllaiial

ubisiisaab jätta kõrvale näitlejad?

jätt

ja soliidsem! Kes eitaks seda? Oleks ju ebasiiras öelda, et ma ei olnud meelitatud võimalusest töötada Rahvusteatri! Olin ju lapsepõlves mingil määral tegelnud *off-off*-teatriga, pärast viibinud seitseteist aastat *off*-Broadwayl? Nüüd tuli ju ka Broadway ära proovida. Võiks ju mõista ka ootusärevust kohtumisel G, C, H, N, S-iga? (Jälle ei ütle ma loomulikult nimesid, mõtlen lihtsalt Draamateatri näitlejaid.) Ja lõppude lõpuks ei läinud ma ju üksi lõvikoopasse. Kolm näitlejat võtsid koos minuga väljakutse vastu. Tegelikult tegin ma ettepaneku kuuetele, kuid kolm mõtlesid ümber ja tegid seda päris ratsionaalselt, põhimõttel: parem külas esimene, kui linnas kümnes. Respekterisin täiesti nende valikut ja motiive.

Justkui õigustaks end kellegi ees!

Küllap armastatud Noorsooteatri ees. Aga ega seda pole eriti vaja teha, sest seal on toimunud suured muutused, mis ometi vastavad selle maja sisemistele traditsioonidele. Juhtkond on peaaegu täielikult uuenenud, suured muutused on toimunud ka näitlejaskonnas, aga kõik need muutused on tolles veidi müstilises Noorsooteatri stiilis. Sama teater, mis siis, et teised inimesed ja teistmoodi etendus. Sellest on hea meel.

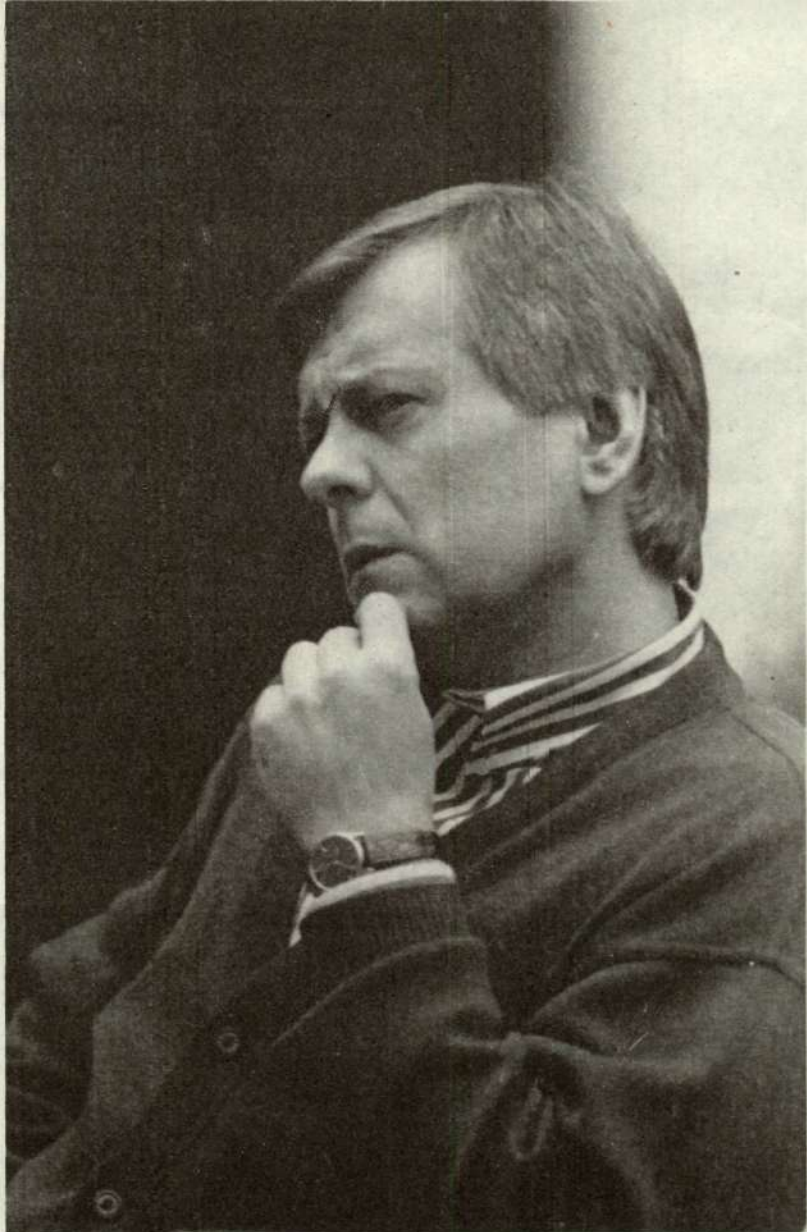
Ka üldisemas Eesti teatristruktuuris on toimunud muutused. See on kõigile näha. Parema puudumisel tuntud ja sissetöötatud ameerika triaadi kasutades on nüüd välja kujunenud Broadway (Draamateater) ja *off*'i (Linnateater/Noorsooteater ja "Vanalinnastuudio") kõrvale ka tõeline funktsioneeriv *off-off* ("Ruto Killakund", "Gregori trupp", "Sarka Foundation"). Juba näeme esimesi arglikke märke konkurentsist tingitud mängutaseme ja näitlejaaktiivsuse tõusust. Asjad arenevad normaalsuse suunas.

Nii et erinevalt mu meenutusté alguses kirjeldatud teatrivahetusest ei olnud seekordses elumuutuses midagi dramaatilist. Minu jaoks oli see täiesti loogiline.

Aga et see hüplev loba meenutaks mälestusi, siis - millal võtsin vastu otsuse siirduda Draamateatrisse?

Tean seda täpselt: 1. jaanuaril 1992, oma 48. sünnipäeval, oma naise (kes samas otsustas siirduda Von Krahli Teatrisse), Margot Visnapi, Priit Pedajase ja kasside Alma ning Fredi vahetul osavõtul.

* Selle teksti paikas mu uus kirjutusmasin välja pärast teadet *memory full*. Ilmselt tuli see masina alateadvusest ja selles peitub kogu tõde minu kohta, mis ootab desifreerijat.

PEETER LILJE
13. X 1950 - 28. X 1993

---

*... Kui teos, mida olen väga tahtnud juhatada, ka ideaalselt ei õnnestu, aga enam-vähem, on rahuldustunne igal juhul suurem kui väsimus. Ebahuvitava, lahja, halli teose juhatamine kurnab rohkem - kurnab töötegemise hallus...
... Mul endal on isegi ühe aasta kestel erinevaid perioode, kord tunnen, et teen tööd rohkem proovides ja vähem kontserdil, siis jälle vastupidi. Ei tea, millest see oleneb, küllap mängib rolli ka füüsiline vorm...*

TMK "Vastab Peeter Lilje", september 1985.

1991. aasta augustis Moskoas.

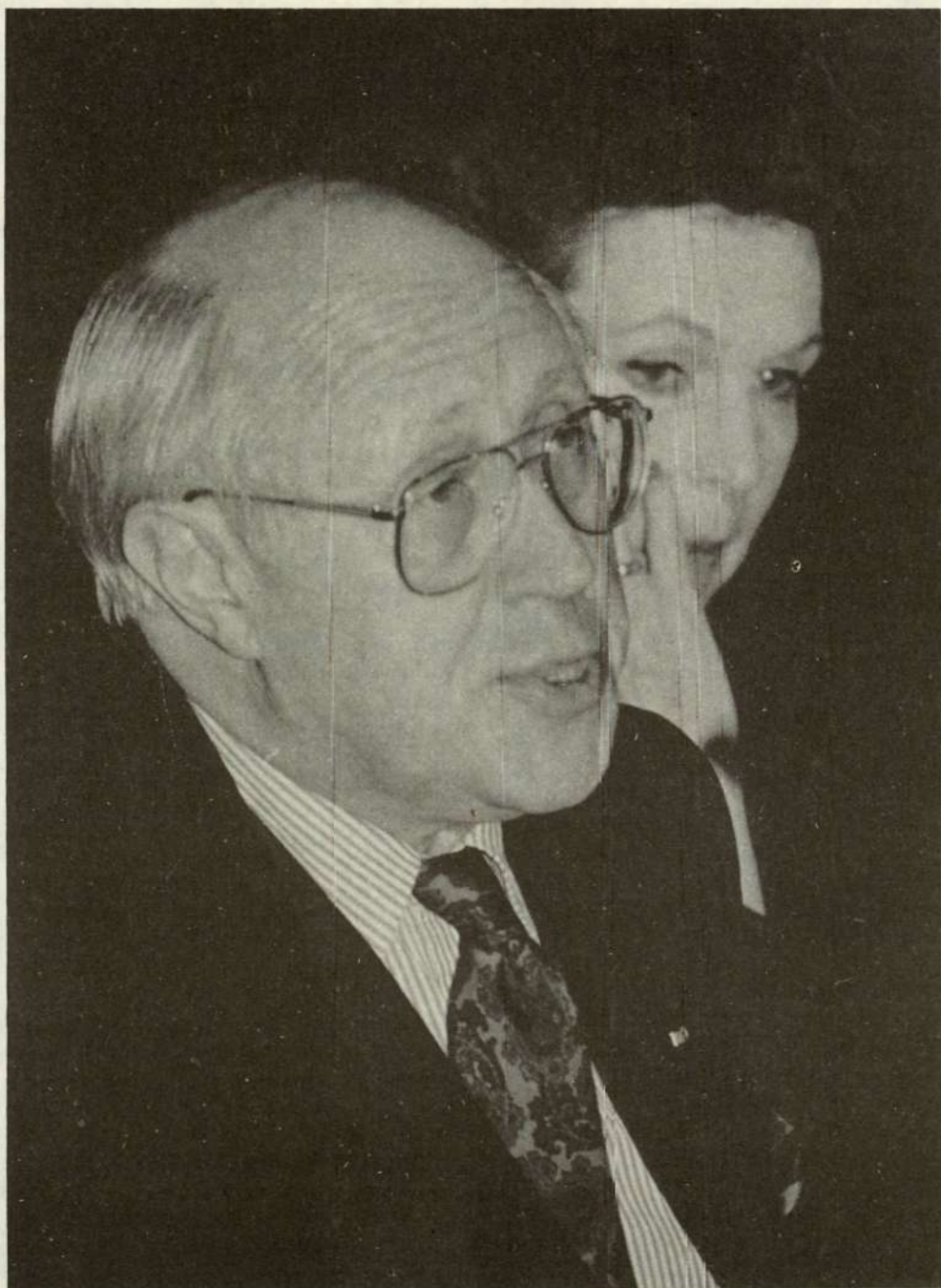
Foto ajakirjast "Sovetskoje Foto".

SUURSÜNDMUS: MAESTRO ROSTROPOVIŠ TALLINNAS

4. oktoobril esines Estonia Kontserdisaalis Washingtoni Rahvuslik Sümfooniaorkester, mille dirigent on Mstislav Rostropoviš. Aasta üheks muusikaliseks suursündmuseks kujunenud kontserdil mängiti D. Šostakovitši, A. Schnittke, P. Tšaikovski, G. Bizet' ja S. Prokofjevi muusikat. Orkestri solist oli 21-aastane pianist Ignat Solženitsõn.

Mstislav Rostropoviš, Galina Višnevskaja ja Ignat Solženitsõn.

Minu elus on kõik nõnda tihedalt läbi põimunud muusikaga, et mul on raske midagi muusikast eristada. Siiski, tunnen samavõrd rõõmu nii muusikast kui loodusest. Looduse ilu kütkestab mind väga ning ma üritan selle iluga mitte

kunagi harjuda, vaid lasta end sellest pidevalt üllatada.

Kui ma lähen majja, kus toimuvad orkestri proovid, vaatan enne sisenemist alati sinisesse taevasse, nagu näeksin seda esimest korda. Ning iga kord tunnen

ma sügavat imetlust, kui ilusaks on Jumal loonud meie elu. Me oleme ümbritsevaga liiga harjunud ning kõike tavaliseks pidades ei märka seda ilu. Mul on mälestus jaapani kiviaedadest, mida jaapanlased tavatsevad tundide kaupa silmitseda, et näha ka pisimates kivikestes suurt ookeani ning nendele

21-aastane pianist Ignat Solženitšõn, kes esines Rostropovitši taktikepi all Washingtoni Rahvusliku Sümfooniaorkestri solistina, demonstreeris lisaks nooruslikule temperamentile ka professionaalset kilpsust.

H. Rospu fotod

kontsentreerudes kujutleda end osakesena suurest tervikust. Pärast sellist kogemust tunnend ennast palju värskemana. Kahjuks oli minul selle tegevuse tarvis aega vaid üks tund.

Teine kogemus on seotud linnadega. Mulle meeldivad linnad, eriti Hollandi omad, nagu näiteks Amsterdam, tänavad, majad, ukсед ja kanalid. Seal tunnend ennast Gulliverina, vaadates neid uksi ja imestades, kas tõesti on võimalik nendest siseneda. Pole vaja harjutada oma mõistust kõike üheselt võtma.

Kahurid ja muusika? Loomulikult ei meeldi mulle mängida muusikat kahurite saatel, sest need on liiga valjud. Aga muusika abil on võimalik isegi kahureid vaigistada. Kahtlane küll, aga üks inimene avaldas mulle arvamust, et kui poleks toimunud minu kontserti Punasel väljakul, kus oli koos väga palju inimesi, oleksid verised sündmused Moskvas võinud alata nädala võrra varem.

IDA JA LÄÄNE KINO ERINEVUS JA SAMASUS

Sõnade "ida" ja "lääs" tähendus on eurooplase pilgu jaoks aegade jooksul mitmeid kordi muutunud. Keskajal mõisteti "lääne" all antiikimpeeriumi pealinna Roomat, "ida" omakorda tähendas sama keisririigi Konstantinoopoli-osa. Viimane rõhutas erinevust "läänest", Roomast, veelgi, kui ristiusk lõhenes kaheks kirikuks. Pärast Konstantinoopoli vallutamist türklaste poolt 1453. aastal, mis tähistas Bütsantsi lõppu, sai "ida" islamimaade, Türgi ja Araabia ühisnimetuks. Inglise luuletaja William Wordsworth kirjeldas oma teoses "Rahvuslik iseseisvus ja vabadus" mõjuvõimsa Venezia vabariigi rolli ida ja lääne suhetes XVI-XVII sajandil järgmiselt: "Oli aeg, mil hiilgav ida kuulus ilma mingite tingimusteta tolele riigile, mis oli samal ajal kaitsevahend lääne jaoks." XIX sajandil, *Pax Britannica* päevil kirjutas Rudyard Kipling: "Ida on ida ja lääs on lääs ning need kaks ei saa kunagi kokku." Tema jaoks tähendas "ida" eelkõige Indiat ja selle idapiiril asuvaid alasid.

XX sajandil II maailmasõja ajal käsitleti "ida" ja "lään" sageli sõjategevuse põhiringnõuna, nagu neid edastasid rindetegevuse büllötäänid. Igapäevane asi oli lugeda kaotusest või võidust ida- või läänerindel. Nõukogude Liit oli küll lääneliitlaste partner, kuid termin "ida" polnud veel muutunud kommunismi sünonüümiks. See tuli hiljem, pärast Euroopa poliitilist jagamist Jalta konverentsil ja pärast selle lepingu praktilisi tagajärgi, kui Punaarmee okupeeris Kesk- ja Ida-Euroopa, sealhulgas Balkani poolsaare. Siis tähendas "ida" juba kommunismi teisendit. Sellistes tingimustes täiesti uuel kujul sündinud ida filmikunst erines lääne omast nii oma põhilustelt kui ka praktiliselt küljelt. Niisiis üritaksin ma siinkohal tungida selle põhjaliku muutuse olemuseni ja analüüsida lühidalt seda uut mudelit, mis töötas täieõiguslikuna rohkem kui 50 aastat. Lõpuks tahaksin täita

Jerzy Toeplitz: vaid vähesed on kirjutanud viiekõitelisi maailma filmiajalugusid.

oma töö põhieesmärgi ja rääkida kommunistliku süsteemi kokkuvarisemise olulistest tagajärgedest ning käsilolevatest katsetest panna endised kommunistmimaad elama kapitalistliku eluviisi järgi, mille alla kuuluvad vaba turumajandus ja demokraatlik riigikorraldus.

Isegi kõiki lihtsustusi arvesse võttes ei ole ida ja lääne filmikunsti võrdlusosaline nagu minevikus. Läänes oli kinol meelelahutuslik funktsioon ja eesmärk tuua igas filmitööstuse harus kasumit. Idas seati eesmärgiks vaatajate harimine selle sõna laias mõttes: nii püüti inimestele näidata nende kohustusi ja enamgi - missiooni oma sotsialistliku kodumaa ees. Filmitööstuse kõigil osalistel oli üks eesmärk: kindlustada ja tugevdada kommunistliku partei esindajate poliitilist võimu. Loomulikult polnud võimalik meelelahutuslikku tegurit lõpuni vältida, sest ükski vaataja ei saa võtta kino kiriku, kooli või mõne hariva loengu pähe. Üldiselt tuntakse kino kogu maailmas ju ikkagi lõbustusasutusena ja vastavalt sellele tehakse ka filme. Nii ei sunnitud Nõukogude Liidus ühtki inimest ka kõige hullemal, Stalini valit-

susajal lausa väevõimuga mõnd filmi vaatama, nagu juhtus natslikul Saksamaal. Kommunismimaa kinokäija võis ise endale valida meelepärase filmi.

Tuleb märkida ka erinevusi Ida ja Lääne poliitilises korralduses. Läänes ei kiitnud filmitegijad oma maal valitsevat kapitalistlikku korda kunagi taevani ja seadsid endale harva piire tolle puuduste otsimisel ja laimisel. Idas oli valitsev süsteem puutumatu püha, kuid selle alusmüüris logisevaid kive ja väärtusi oli nii Nõukogude Liidus kui selle satelliitmaades tegelikult võimalik näidata, eriti pärast XX kongressi ja mitmeid liberaliseerimisi. Ida mudel töötas enam-vähem ladusalt, sest kogu filmitööstus - tootmine, levitamine ja eksploatatsioon - oli riigi kindla kontrolli ja juhtimise all. Kogu raha tuli riigilt. Üleüldine tsentraliseeritus tegi siiski omal ajal läbi mõningaid muudatusi, peamiselt filmitootmisüksuste loomisel, mis tagasid või vähemalt püüdsid tagada filmitegijate kui kunstnike initsiatiivi, pakkudes sellega publikule laiemat valikut. Rahvuslik filmikunst oli privilegeritud seisuses, omades kindlat juurdepääsu kinoekraanidele. Sõbralike kommunistlike riikide linatööstuste näidati kogu Ida-blokis. Loomulikult oli siin erinevusi, mis olenesid konkreetse riigi poliitikast. Nn Poola filmikooli tööstust, näiteks Wajda "Tuhka ja teemanti" ei näidatud ei Saksa DV-s ja esitati harva Nõukogude Liidus. Raskusi oli ungarlase Jancso filmidega. Mõned Tšehhoslovakkia 1968. aasta eelse "uue laine" filmid ei jõudnud enamiku Ida-Euroopa riikide ekraanidele. Kokkuvõttes oli aga sõbralike riikide toodang kättesaadav igale Poola, Ungari, Bulgaaria ja mingil ajal ka Tšehhoslovakkia filmihuvilisele.

Siis leidis aset suur muutus - langes Berliini müür. Poolas tuli võimule esimene mittekommunistlik valitsus, Saksamaa ühendati. Ning lõpuks veelgi põhjalikum pööre - tõeline imperiumi lagunemine, mille käigus tuli Nõukogude Liidu asemele Ida-Euroopa Riikide Ühendus. (Balti riigid saavutasid täieliku iseseisvuse.) Mitte igal pool ei möödunud see ajalooline periood verevalamiseta, näiteks Rumeenias kaasnes võitlusega vana korra vastu palju inimohvreid. Viimasena kadus kommunistlik süsteem Albaaniast. Mitmel põhjusel ei hakka ma siin diskuteerima Jugoslaavias toimunud muutuste üle. Sel maal polnud Staliniga pistmist

enam 1949. aastast peale ja seetõttu arenes ka Jugoslaavia filmikunst hoopis teise mudeli järgi kui ülejäänud Ida-Euroopa maades. Endine Saksa DV võttis ühendatud Saksamaa osana otsekohe omaks Lääne filmitööstuse reeglid. Seega ei vaatle ma neid kaht eeltoodud maad oma kirjutises lähemalt.

Asetleidnud suured ajaloolised muutused töid kommunistrijärgsete riikide filmitööstusse täiesti uue olukorra. See käib ka kunstilise külje ehk teiste sõnadega filmikunsti kohta. Endine kinematograafia mudel, mis toimis veel 80-ndatel aastatel, kaotas äkki kogu oma praktilise väärtuse. Kuid nii lihtne ja enesestmõistetav, kui kõik teoreetiliselt ei tundunud, oli reformide ja uuenduste läbiviimine siiski keeruline ja aeganõudev ülesanne. Valitsuskord oli tarvis muuta demokraatlikuks ja mis veel raskem - majandus kapitalistlikuks turumajanduseks. Olukorras, kus oli täiesti võimatu pimedalt kopeerida lääne eeskujusid ja niisama võimatu hüpata neljakümne veidra aasta jooksul hästi juurutatud kommunistlikust korrast otse uude süsteemi, olid need mõlemad ümberkorraldused uue kinomudeli loomise seisukohalt hädavajalikud. Valitud teel tekkis raskusi, millest nii mõnigi tundus ületamatu. Püüan anda põgusa ülevaate tänasest päevast, olles teadlik, et olukord ei ole kõikides endistes kommunistimaaades ühesugune. Praegusel hetkel on minu eesmärk leida ühiseid nimetajaid. Ja siinkohal veel üks märkus: ma ei pööra kogu oma tähelepanu majanduslikele probleemidele, sest ma ei ole selles asjatundja. Vastuoks, püüan nii palju, kui see on mõeldav ja teostatav, näha 1990. aastate muutuvast kinopildist just ühiskondlikku, psühholoogilist ja kunstilist külge.

Et probleemi seadet teha mõistetavaks, heidan kõigepealt pilgu kolmele filmitööstuse harule: tootmisele, levile ja eksploatatsioonile (st kinodele). Üheski endistest kommunistiriikidest ei likvideeritud riiklikku tootmist täiesti. Alustame oma lähivaatlust Venemaast, sellest endise kinohiiglase Nõukogude Liidu järeltulijast. Kaks kõige suuremat tootmisüksust, "Mosfilm" ja "Lenfilm", ootavad siiani erastajaid (veebr 1993). Endine *Goskino*, mis kontrollis kunagi kogu toodangut, levikut ja festivalide korraldamist, kadus. Järele jäi Venemaad haldav osa, *Rosskino*, mis sõidib kultuuriministeeriumiga õiguse eest öelda viimane sõna kõigis fil-

miasjus. Filmitootmist finantseeritakse eraal-likatest ja kõikidest SRÜ filmidest saavad riiklikku toetust vaid kaksikümmend, ning seda ainult pool filmi eelarvest. Need kaksikümmend on peamiselt, kui mitte eranditult, rahvusvahelised festivaliesitused. 1992. aasta lõpul maksis üks mängufilm keskmiselt 40 miljonit rubla. Venemaal tuli sellest tagasi 5 kuni 10 miljonit, kahju pidi - ühe spetsialisti sõnade järgi - katma summaga, mis saadi filmi müügist kahele välismaa telejaamale. Pankade rahale oli 120-150-protsendilise intressimäära juures praktiliselt võimatu ligi pääseda.

See, et kahe aasta eest jõus olnud tendents toota erakapitaliga finantseeritavaid filme on enam-vähem lõppenud, on selge. Erafilmi mogulid Izmail Tagi-zade ja Mark Rudenštein ei võta uutest suurejoonelistest projektidest osa. *Rosexportfilm*'i (osa *Soveksportfilm*'ist) juhataja on arvamusel, et umbes kolmesajast igal aastal SRÜ-s tehtud filmist avaneb vaid kümnel kuni viieteistkümnel võimalus tuua kasumit. Ühesõnaga võib SRÜ, eriti aga Venemaa olukorda nimetada

kui mitte katastroofiks, siis, pehmelt öeldes, sügavaks ja pikaajaliseks kriisiks.

Ungaris loodi 1991. aasta mais uus asutus, Ungari Filmifond. Selle ülesandeks on aidata kõiki kolme filmitööstuse haru. Riik toetab fondi rahaga (1992. aastal oli see 220 miljonit forintit), mida kasutatakse tagasihoidlikes kogustes abirahana filmitootmisel. Sellest hoolimata tehti viimase kahe aasta jooksul rohkem kui viiskümmend mängufilmi. Võrreldes teiste endiste Varssavi pakti maadega ei saa märkamata jätta nende kunstilist väärtust. Hiljuti kaheks iseseisvaks riigiks jagatud endises Tšehhoslovakkias vähenes filmitoodang järsult, umbes 50 protsenti, kuid siin seisneb peamine jõupingutus filmistuudiot kättesaadavaks tegemises välismaistele tootjatele. Euroopas suuruselt teine, "Barrandovi" filmistuudio müüdi hiljuti tšehhi aktsionäride rühmale. Peakorraldaja Václav Marhoul (aupresidentiks on Miloš Forman) arvestab, et 12-15 välismaist kompaniid, kes hakkavad kasutama stuudiot, ei kata mitte ainult kuhjunud võlgu, vaid toovad sisse isegi teatud kasumit. Paljud välja-

Irène Jacob režissöör Krzysztof Kieślowski filmis "Veronika kaksikeltu" (Podwojne zycie Weronki, 1990, Poola).

Max von Sydow vana heliloojana režissöör Krzysztof Zanussi filmis "Vaikne puudutus" (Dotkniecie reki, 1991, Poola).

paistvad filmitegijad, sealhulgas ka Věra Chytilová, hoiatavad valitsust tekkiva olukorra eest, kus erastamine sunnib režissööre kommertskaalutlustel tegema edukaid, kuid infantiilseid filme. Julgen lisada, et ka nende kommertsedu on küsimärgi all. Kui riik oli keeldunud toetamast Slovakkia "Koliba" stuudiot, pidi viimane 1991. aastal lahti laskma 900 töötajat. 1992. aastal tehti vaid üksainus rahvuslik mängufilm. Et tootmiskulusid oma riigi piires tasa teha, peaks filmile müüma pool miljonit piletit, see aga pole kuidagi võimalik.

Lõpetaksin selle lühikese ja kaugeltki mitte täieliku ülevaate paari sõnaga Bulgariast. Paistis, et majanduskorra muutumine teeb lõpu kogu filmitööstusele. Seda õnneks siiski ei juhtunud. 1991. aastal loodi Rahvuslik Filmikeskus, mis kooskõlastab kõigi filmialade tegevust. Filmikeskus toetab tootjaid, aidates neil katta vähemalt 20 protsenti eelarvest. 1992. aasta lõpul said riigilt raha kaheksa mängufilmi. Kuid nimekirja finantsabi paluvatest inimestest on pikk - lausa uskumatu tundub fakt, et sinna on end kirja pannud 90 produtsenti.

Selline on siis pilt filmitootmise valdkonnas. Olukord on tõsine, kuigi mitte lausa

traagiline. Filmilevis toimuv on aga andnud põhjust paljudeks üpriski nukrateks mõtisklusteks. Vabaturu põhimõtte avas ukсед ameeriklastele, kes töid silmapilk sisse suure hulga tundmatuid filme, tõelisi "keelatud vilju". Isegi kui riiklikud levikontorid veel eksisteerisid, ei suudaks nad võistelda sellise "hittide" vooluga teiselt poolt ookeani. Kinnodel olid filmide valimisel vabad käed ja loomulikult otsustasid nad Ameerika programmide kasuks. Poolas näitab 80-90 protsenti Varssavi kinodest Hollywoodi filme, kusjuures Poola enda filmid ootavad oma järge aasta või paar. Niisamuti on Ameerika import allutanud endale ka Ungari turu ja kodumaisele toodangule jätkub seal vaevalt ruumi. Mõlemas endise Tšehhoslovakkia osas on pilt pisut rõõmsam, sest levitajad tunnustavad rahva nõudmist kommunistlike filmide järele, need aga pole mitmesugustel põhjustel saadaval. Siiski on see tuleviku seisukohalt hea enne.

Siinkohal teeksin hea meelega ühe äärmärkuse. Väikeste ja mitte ilmtingimata endiste kommunistlike riikide turgusid kurnav Ameerika filmide uputus loob sellesarnase olukorra mujalgi. Ateenas näidati 1991/92. aasta hooajal ainult seitset Kreeka filmi. Pile-

Andris Rudzinskis läti filmis "Inimlaps" (Cilveka berns, 1991). Režissöör Jānis Streics.

tite läbimüük oli nendel seitsmel 18 000, millest 12 000 tõi sisse film "Vaiksed päevad augustis". Ülejäänud 6000 jaotus kuue teise kodumaise linatseose vahel. Samal hooajal tõi Ameerika "Voonakeste vaikimine" (*Silence of the Lambs*) kinodesse 250 000 ja "Hook" 20 000 vaatajat.

Ja lõpuks kinodest. Jätkame siis pealegi Kreekaga. Kogu maa kohta 240 kino, neist 85 Ateenas ja 25 Thessalonikes. Pole imestada, et sellise piiratud turu juures kohalik filmi-toodang veel vaevalt hingitseb. Ka Theodor Angelopoulosest ei piisa selle päästmiseks, kuigi tema viimane töö "Toonekure hõljuvad sammud" võib uhkustada 70 000 kreeka vaatajaga.

Kinode ja kinoskäijate arvu statistika on erinevatest allikatest pärinevalt sageli ka ise üsna kõikuv. Arvud, mis trükiti 1992. aastal: SRÜ-s oli 1991. aastal 4 500 statsioonarset kino (siin pole arvestatud umbes 140 000 rändkino). Kinokülastajate arv langes 1980. a 4 259 miljonilt kümme aastat hiljem 3 500 miljonile. Bulgaarias vähenes kinode arv vähe: 1988. aastal 558, 1990. aastal 500 kino, kuid vaatajaskond vähenes sama ajaga 81 miljonilt 65 miljonini. Endise Tšehhoslovakkia olukord sarnaneb Bulgaaria omaga: 1985.

aastal 3000 ekraani, 1990. aastal 2800. Kinoskäijaid 1980. aastal 85 miljonit, 1990. aastal 20 miljonit vähem, seega 65 miljonit. Poolas oli 1990. aastal 1600 kino, kuid see arv vähenes kahe viimase aasta jooksul tunduvalt. Kui tollal oli publikut veel 70 miljoni jagu, siis praegusel ajal ei ole seda tõenäoliselt rohkem kui 40 miljonit. Ka Ungaris oli 1990. aastal 1600 kino, kaks aastat varem aga peaaegu 3000. 1988. aasta 70 miljonist kinoskäijast jäi 1990. aastaks järele vaid pool - 35 miljonit. Rumeenias langes kinode arv 1988. aasta 680-lt 1990. aastaks 550-le. Sama lugu oli ka külastajatega: 1986. aasta 204 miljonist jäi 1990. aastaks järele 150 miljonit. Olen arvamusel, et viimased andmed Rumeenia kohta on tugevasti liialdatud. Lubage mul juhtida teie tähelepanu sellele, et toosama kinode ja kinokülastajate arvu vähenemine toimib ka mitmes Euroopa kapitalistlikus riigis, kuid see kahanemistempo on Idas palju kiirem.

On aeg teha kokkuvõtte analüüsist kolme filmitööstusharu kohta endistes kommunistmimaades. Kõikjal on sama kriisiseisund: tootmine langeb, levis valitseb välismaa, st Ameerika, ning kinopublik väheneb nähtavalt.

Enikő Börcsök ja Johanna Ter Steege režissöör István Szabó filmis "Kena Emma, armas Böbe" (Édes Emma, drága Böbe - válzlotok, aktok, Ungari, 1991).

Mul ei ole plaanis esitada mitmesuguseid majanduslikke ettepanekuid ega ettekirjutusi kriisist väljumiseks. Loomulikult on mingit abi oodata Euroopa Käsikirjafondi ja Euroopa Leviorganisatsiooni taolistelt ühingutelt, kuid need ei saa Ida poliitilises ja majanduslikus süsteemis toimunud põhjaliku pöörde tagajärjel tekkinud olukorda parandada või radikaalselt muuta. Abi jaoks peame vaatama filmitegijate hoiakuid ja filmide retseptisiooni: tootjad ja režissöörid ühelt poolt, kinopublik teiselt poolt.

Alustame kinoskäijatest. See, et enamik publikust koosneb noortest, teismelistest, on teada-tuntud tõde, mis ei vaja kordamist. Siit järeldubki, et filmi populaarsus sõltub suuresti noorsoo huvist. Pärast Idas toimunud poliitilisi muutusi said otsekohe "hittideks" Ameerika filmid. Seda põhjustas keelatud vilja sündroom, aga eriti ulmefilmi imed, tehniline meisterlikkus - kõik need Hollywoodi suurepäraseks oskused. Kuid vaatajad väsisid "Batmani" eri variantide imetlemisest. (Poolas ja Ungaris kinnitab seda statistika.) Hiljuti vallandus ameerika kinokultuuris aga uus suundumus, mida kirjanik George T. Wills nimetab "katarsise kinoks". Pimeas kinosaaalis tunneb publik süüdlaslikku löbu agressiooni vallapäästmisest, mis kogunen linnastressi ja ängistuse surve all. Vägi-

valla, psühholoogiliste ja pahatihti psühhiaatriliste tüsistuste purse ei toonud aga kaasa kinoküllastajate uut, suurt, enneolematut huvi. Selliste katarsisfilmide kangelane, "isehakanud korralvur", asjaarmastaja, kes võtab õigusemõistmise enda kätte ning võitleb vägivald vastu vägivaldaga, polnud õnneks noorte vaatajate tüüp.

Teismelised huvituvad praegusel hetkel kogu maailmas eelkõige rockist ja tantsumuusikast ning nende iidoliteks ei ole enam näitlejad või ekraanikangelased. Rockiidolite populaarsust aitavad tõsta televisoon ja video, mis on samas - ei maksa unustada - ka tõsiseks konkurentsiks filmilevile kinodes. Kui iga päev võib vaadata kolme, mõnikord ka viit või enamat filmi väikesel ekraanil ilma pidevalt tõusvat sissepääsuhinda maksmata, miks siis veel üldse kinno minna? Ka kõige huvitavama filmi videorent pole kuigi kallid ja samas annab see meeldiva võimaluse kutsuda külla oma sõpru filmi vaatama. Raske majandusliku olukorra juures ei tohi unustada erinevusi väljaminekute vahel.

Siin kerkib meie ette järgmine küsimus: miks siis rahvuskinno, loomulikult mõne erandiga, ei tõmba enam ligi noort publikut? Usun, et peamiseks põhjuseks võib pidada selle rõhuasetuse puudumist, mis oli mineviku ekraanilugudele nii iseloomulik. Nendest

filmidest võis leida endale eeskuju, ekraanikangelase käitumine võis eriti noorte vaatajate seas leida järgimist. Kangelased võitlesid omaalgatuslikult algul natslike, hiljem stalinistlike rõhujate vastu (kuigi viimasel juhul olid nad pigem ohvrid kui võitlejad), ent nüüd ei leia postkommunistlike maade filme vaadates või nende stsenaariume tähelepanelikult lugedes enam kuigi palju kangelasi, kes võiksid olla vaatajale eeskujuks. Või kui olla täpne - ei leia tänapäeva kangelasi. Enamik filme on kirjeldava sisuga, esitades ühe keskmise perekonna igapäevast elu. Nad nendivad fakte, püüeldes harva muutuste poole või andes vihjeid, mil moel peaksid aset leidma muutused ja kuhu need viiksid. Juba 1962. aastal hoiatas François Truffaut režissööre selle eest, et nad ei pakuks publikule asju, mida võib näha televisioonis. Seriaalid, milles võib tegelasi paremini tundma õppida kui kahe tunni pikkuse filmi jooksul, on spetsialiseerunud perekondade igapäevaelu näitamisele. Sellest pole aga küllalt köitvaks ja erutavaks filmiks.

Siinkohal peame ikka enam ja enam ükskõiksete (ja mitte ainult noorte) vaatajate juurest edasi minema režissööride juurde. Nemad vastutavad selliste köitvate või mitteköitvate filmide tegemise eest. Filmide, mis annavad inimestele uusi tulevikuväljavaateid, kõneldes ehk pisut liiga luuleliselt liiga romantilises meeleolus; filmide, mis näitavad võimalust paremaks, õnnelikumaks eluks. Olgem realistid - enamik filmi- ja televisioonikoolide lõpetajaid on töötud. Nad üritavad taas leida ükskõik missugust tööd, võimalust teha ükskõik millist filmi. Nad võtavad vastu iga ettepaneku, tahtmata kinotööd hoopis pooleli jätta ja hakata tööle näiteks taksojuhina või asutada kommertsettevõtte. Sellised inimesed moodustavad alati, mitte ainult praeguses erilises olukorras, valdava enamuse.

Kuid on ka teistsuguseid režissööre. Selliseid, kes usuvad oma kunstnikumissiooni ja kes tahaksid kinolinal väljendada oma mõtteid ja unistusi. Need režissöörid on valmis oma eesmärgile jõudma, võideldes läbi raskuste. Neil tuleb olla kannatlik ja samas kangekaelne, püsiv, ja vältida kompromisslahendusi. Selliseid kompromisse tuleb tihti ette, eriti juhul, kui tegu on koostööfilmiga või kui kohalikul rahaandjal on turust ja publiku maitsest omad arusaamad.

Kommunistlikus minevikus oli selliste režissööride-kunstnike peamiseks ülesandeks võidelda süsteemi ülekohtu vastu, süüdistades seejuures mitte süsteemi ennast, mis polnud mõtlemisvõimeline, vaid just selle võimu eesotsas olevaid inimesi. Poolas kutusuti seda "moraalse rahutuse kinoks". Loomulikult leidub ka uues demokraatlikus süsteemis rohkesti jääke mineviku kommetest: uustulnukad püüavad teha kiiret karjääri - võita raha, positsiooni, mõju. Ja need püüded ei ole ausad. Uues demokraatias leidub palju rahulolematust ja muutusi, mis on tihti hävituslikud. Kui palju hiljuti Ida-Euroopas toodetud filme on tehtud sel teemal?

1992. aasta märtsis Bratislavas toimunud *Helsinki Citizens Assembly*'il ütles president

Kaader Ungari filmist "Järjekindluseta" (Könnyűvér, 1989). Režissöör György Szomjas.

Václav Havel oma avakõnes: "Noored demokraatiad on osutunud eeldatust palju võimetumaks. Neid läbivad vanad totalitaarsed eluviisid. Vähesed kogemused ja professionaalsuse puudumine põimub kannatamatuks ja järelemõtlematusega. Need on sümptomid, mis on avaldunud inimeste ja rahvaste mõtlemises ja käitumises aastakümneid kestnud kommunistliku riigi eestkoste ajal. Veel halvem on aga, et ravim, mida muutustega kaasneva kainenemise puhul pakutakse, ei ole "uus kord", vaid hoopis vana natsionalismi, rassismi, toodud ohvrite ja kujutletavate vaenlaste "demonn"."

Kes suudab võidelda "vana demoni" vastu ja seada jalule "uut korda" ekraanidel?

LEEDU KINO
EI TAHA SURRA

Ainult kunstnikud, filmitegijad, kes ei karda rääkida oma kodumaal valitsevast tänapäeva natsionalismist ja rassismist. Niisiis on võtmeprobleemiks anda filmikunstile õige koht ja tähendus, mis kipub tihti majandus-agaruse keerdkäikudes ununema. Meil tuleb võimuesindajatele meelde tuletada, et filmikunst on mõjuvõimas tegur, mis aitab neid nende jõupingutuste demokraatliku süsteemi tugevdamisel. Peame tunnustama, et paljude rahvusvaheliste kohtumiste juteemades pole olnud ruumi kunsti rolli jaoks üldse ega kino jaoks eraldi. Kus on see kino, mis peab arendama meie kultuuripärandit, esindama rahvusidentiteeti tervikuna ja selles esinevaid vähemusi? Kino, mis teeniks eetiliste väärtuste jaatamist?

Lõpetan artikli ettekirjutuste ja nõuannete asemel hoopis küsimustega, kuid usun, et rahvusvahelised nõupidamised leiavad neile küsimustele ka vastuseid.

P.S.

Maailm liigub edasi. Ida ja Lääne erinevused, eriti kino valdkonnas kaovad XXI sajandi alguses. Mis saab siis mõistetest "ida" ja "lääs"? Kuulakem Michel Cimenti, ajakirja "Positif" juhtivat filmikriitikut. Ta kirjutas 1992. aasta detsembris: "Pöörakem pilk Hiina Kolmnurga - Taivani, Hongkongi ja Hiina - poole. Julgen väita, et neli maailma suurimat režissööri on pärit Hiinast ja Taivanist. Hiinast Chen Kaige ja Zhang Yimou, kes võitsid Veniazas "Kuldlövi"; Taivanist Hou Hsiao Hsien ja Edward Yang. Hiina Kolmnurga esindajate edu mitmesugustel filmifestivalidel (kaks *grand prix*'d Berliinis) näitab, et seal on sündimas uus kunstiline ja küps kino. Mõne aasta pärast on mõistel "ida" ja "lääs" meie jaoks hoopis uus tähendus."

Ettekanne Grazi filmiseminaril "Film, riik ja ühiskond Ida- ja Lääne-Euroopas", aprill, 1993.
Inglise keelest tõlkinud
KERTU-PIRGIT RUUS

JERZY TOEPLITZ on maailmamaineiga filmikriitik, -ajaloolane ja -publiitsist. Harkovis 24. nov 1909 sündinud Toeplitz õppis Varssavi ülikoolis, oli pärast sõda Poola filmitööstuse juhtivaid jõude, 1948-1968 Poola Riikliku Kineematograafia ja Teatrikunsti Kõrgema Kooli professor ja dekaan. Külalisprofessor arvukates USA, Austraalia, India, Kanada, Mehhiko ja Belgia ülikoolides. Tema tuntuim raamat on ühiskondlik-sotsioloogilistest vaatepunktist kirjutatud "Filmikunsti ajalugu". 1993 anti Toeplitzile Cannes'i filmifestivalil Roberto Rossellini auhind.

Leedu filmimaailma iseloomustab praegu pinge, mis on tekkinud harjumuspärase kinokultuuri kokkupõrkes täiesti uute kultuurilmingutega. Üleminekul turumajandusele tekib kultuuriväärtuste devalvatsioon. Selles poleks midagi imestamisväärset, kuid meie kino olukord on eriline. Erinevalt lätlastest, kes juba aastakümneid olid end harjutanud populaarsetes žanrites, detektiivides ja melodraamadades, on leedu autorid, mõne erandite, püüdnud alati säilitada oma püha seotust elitaarsete "probleemfilmidega" (elitaarsus oli sageli muidugi vaid imitatsioon). Ja nii ei saanudki meie filmikunst selgeks seda aabitsatõde, kuidas teha lihtsaid, kõitvaid ameerikalikke *story* tüüpi linatseid, ning jätkab tänase päevani ikka kõrgilt, hoolimata tüdinevast publikust.

Teha tänapäeval filmi vaid iseendale ja oma sugulastele on peaaegu enesetapp. Kuid vanast inertsist jätkub ikka veel kino ilma adressaadita. Vytautas Zalakevičiuse uusim töö "Merest tulnud elukas" on vaatamata oma kujundlikkusele ja huvitavale nimetusele osutunud üleauruseks nii leedu kui ka vene vaatajatele. Sest J. Zamjatini proosa motiividel tehtud raskevõitu võrdkuju kristlikust süütundest ja selle lunastamisest suurendab veelgi diskomfortitunnet reaalsest kaosest ära piinatud vaatajates. Majandusliku kriisi olukordades on kino harilikult leidnud pääsetee Tuhkatriinu lootusrikkas müüdis. Arvan, et poleks eriti mõistlik sellest ajaloolisest tarkusest loobuda. "Elukas" on filmitud erastuudios "2000". Võib vaid mõistatada, kas see stuudio ka pärast sellise oopuse lavastamist suudab veel püsima jääda.

Kahjuks on samasuguse kompromissitu tee valinud ka režissöör Gytis Lukšas filmis "Maa käijad". Ainsas, mida 1992. aastal on finantseerinud ka Leedu valitsus, tähendab - maksumaksjad.

Lukšas saavutas kunagi tähelepanu preensioonitule filmidega "Minu lapsepõlve sügis" ja "Suvi lõpeb sügisel", oma lüürika ja värskeusega. Juba nende filmide pealkirjad tunnustavad autori kalduvust melanhooliase, Lukšas näeb inimeste eksistentsiaalset alaväärsustunnet ja sellest tulenevat iga hetke kordumatust. Kahjuks on aastatega tema filmidest kadunud rõõm, jättes ekraanile vaid lihtsad tõed. Kui aga helged ja õrnad emotsioonid ei vaheldu valudega, muutuvad

nad monotoneks. Nii ongi juhtunud "Maa käijates", kus, jutustades mõne provintsiiaali ebaõnnestunud saatusest, konstateeritakse vaid üldtuntud fakte: et ka sõltumatus Leedus on elu raske, et me kõik oljeme ainult surelikud. Kuigi Rimantas Savelise (ühe viljakama leedu filmidramaturgi) stsenaariumis on viide kuivavõitu huumorile, inimtüüpide kummaliste omadustele, on režissöör selle huumoritunde kaotanud ja film vajub süngesse provintsliku elu üksluisusesse.

Olustikujärgelused, kunstlikud kangela sed ja olukorrad on ka Raimundas Banionise noortefilmis paljutootava pealkirjaga "Jazz". Džässile iseloomulikke improvisatsioone kahjuks siin pole. Ja kuidas saakski olla, kui juba filmi esimene tiiter kuulutab: Tšehhoslovakkia, 1968. Naiivselt külgekleebitud poliitiline etikett jutustuses 60. aastate leedu noorsoost hoopis segab noorte kasvuraskuste kujutamist, noored tahaksid lollitada ja käituda ebaloogiliselt, kuid neid tehakse sundkorras hoopis ajaloo poliitiliseks südameunnituseks. Tõesti, isegi Juozas Grušase kunagises näidendis "Armastus, jazz ja kurat" (1967), mille motiividel film on tehtud, oli tunduvalt rohkem metafüüsilist rahutust ja lihtsalt - elu. Vana tõde: ajal, mil ei tohtinud midagi öelda, öeldi tunduvalt rohkem, vabadus aga näitab, et mõnel kunstnikul pole hoopiski midagi öelda.

Selline siis ongi meie filmikunst, milles tõsimeelsus on viidud peaaegu absurdini. Selle foonil muutub järjest tuntavamaks kummalise *underground*'i fenomen. Kummalise seetõttu, et meil näib olevat kõik teisiti kui "inimeste juures". Maailmas assotsieerub *underground* avangardiga, Leedus massikultuuriga. Selle paradoksi määrab ära see, et tänapäeval ei vaja kino äraelamiseks mitte ammu tüütama hakanud visioone, vihjeid ja poliitilisi mängu, vaid ostjat, kes hindab kontsentreeritud ja hästi jutustatud *story*'t. Meie kogenud filmitegijad pole seda omal ajal ära õppinud, nüüd ilmuvad uued teathtelised inimesed, kelle nimesid endine kinomaailm ei tunne. Kes oma oskuste kohaselt, millest võiks küll soovida enamat, püüavad täita populaarkino žanri nišši.

Kaader filmist "Džäss". Režissöör Raimundas Banionis.

Kaunases on firma *Arthur and Gerald Film*, mis on valmis teinud juba kaks täispikka komöödiat - "Vaikne John" ja "Suzanna, kes ei saa elada ilma banaanimideta". Mõlemas filmis, mille režissöör on Arturas Ulevičius, domineerib linlik-anekdootlik stiihia mafias, joodikutest, kergete kommetega tüdrukutest - maitsetus, isegi isetegevuslik tase. Ajuti küll vilksatab mõni naeruväärne kuju, repliik või süžeepeöre, kuid siiski pole need autorid Ameerika ja Euroopa massikino meistrite tasemest undki näinud. Muide, need mõlemad Kaunases tehtud komöödiad on siiski edukalt maha müüdud vähenõudlikele Venemaa vaatajatele. See toob kaasa mitte eriti rõõmsa veadumuse, et tuleb vähemalt kolmaski film.

Kuni uue filmi "Vabad päevad" ilmumiseni ei osanud keegi arvata, et Leedus tegutseb naisrežissöör Audrone Slavinskiene. Naisterahvale omase naiivse otsekoheusega on ta püüdnud kaunis Leedu supelranna miljöös lahendada Françoise Sagani esimese romaani "Tervitan sind, kurbus" motiive. Nii on tekkinud melodraama kolmest naisest ja kahest mehest. Montaažist ja näitlejatööst (v. a Jurate Viljunaite huvitav debüüt) oleks targem mitte rääkida. Kuid siiski, see on esimene täiesti asotsiaalne Leedu film, mis väljendab silmatorkavalt näljase, sootsiumi vastuoludest piinatud publiku soove.

Minu ametivennad kriitikud ignoreerivad kõiki eespool mainitud filme kõrgilt vaikides või pühendavad neile fõljetonistlike väljendusi. Kuid ignoreerides kommertsfilmis esimesi katsetusi, võime ühel hommikul ärgata ja avastada, et leedu filmikunstist pole enam midagi järel.

*Läti filmiajakirjast "Oskars" 1993, nr 2
tõlkinud JURIS MOKS*

IGAÜKS OTSIB ENNAST ISE

Läti "laulev revolutsioon", iseseisvuse väljakuulutamise ja rahvusliku romantismi laine on nüüdseks ajalugu. Oluliste poliitiliste sündmuste asemel tuleb režissööridel taas kasutada omaenda loomisvõimet. Mõnikord näib see päris raske ülesandena. Poliitiline ja majanduslik kriis on suuresti mõjutanud ka uute filmide ilmumist. Tootmisprotsessid pörkavad vastu kinosüsteemis pidevalt aset leidvaid struktuurimuutusi ja Läti valitsuse vähest huvi filmifonde toetada.

Vahepeal läheb igapäevane filmitootmine aeglasemas tempos siiski edasi. Aasta mängufilmide arv on vähenenud 10-12-ilt 4-5-le.

Ometi on huvitav märkida, et just aastal 1991 jõudis ekraanile Läti esimene õudusfilm "Ämblik", mille režissööriks on kauaaegne filmikunstnik Vassili Mass. See oli tohutu ülesanne kogu tehnilisele personalile, kelle entusiasm ja osavus tegi ämbliku mudeli konstrueerimise ja aukartustäratavad dekoratsioonid üldse võimalikuks. Filmi väärtuse hindamisel ei tohi unustada kogu sündmuse ainulaadsust läti kino ajaloos. "Ämblik" käsitleb neid pimedaid ja salapäraseid sügavikke, mis inimisiksuses peituvad ja mis ihaldatud reaalsusega ühte sulades võivad luua õuduste maailma. Maailma, mis eksisteerib

materiaalsest maailmast lahus ja samas siiski selle piirides.

Kui "Ämblik" veel ootab tunnustust rahvusvaheliste filmifestivalide ekraanidelt, siis teine selle aasta film "Inimlaps" on toonud režissöör Jānis Streicsile juba Itaalias San Remo filmifestivalil *grand prix'*. See on väikesse poisi mehekssaamise lugu. Protsessi on näidatud õige ebahariliku nurga alt - läbi poisi armastuse noore naise vastu, kes kutsub teda naljatades oma "väikeseks peigmeheks", vannub igavest truudust ega isegi kahtlusta, et poiss võiks teda kuigi tõsiselt võtta. Peale dramaatiliste ja traagiliste stseenide võib sellest loost leida ka midagi lõbus-tavat. Neiu on tõeline peigmees, kellega ta lõpuks abiellub...

Filmi saavutuseks on helirida - räägitakse idaläti ehk latgali murdes. See annab filmile erilise sarmi. "Inimlaps" võitis Läti aasta parima mängufilmina ka aastaauhinna.

Aurelia Anužite režissöör Vassili Massi filmis "Ämblik" (Zirneklis, 1991).

Objektiivne kroonika

Üheks 1991. aasta mõjuvamateks dokumentaalfilmiks on "Seitse päeva augustis" oma puhta reaalsuse ja faktidega, mille edasiandmisel on filmitegijad kujutanud siinseal löike omaenda elust. See on Riia augustiputši faktide objektiivne kroonika,

Alvis Hermanis filmis "Eva paradiisiaed" (Ievas paradizes darzs, 1990). Režissöör Arvids Krievs.

kajastatud massimeediumides ja nähtud režissöör Romualdas Piparsi ja operaatorite silme läbi.

Teine kauaoodatud tõsielufilm "Presidendi elu ja ajad", režissööriks Arvids Krievs, jõudis ekraanidele kevadel. See on peaaegu läbinisti arhiivimaterjal Karlis Ulmanisest, Läti presidentist 1936. aastast Nõukogude okupatsioonini 1940. Film vaatab ajaloole tagasi tänapäeva seisukohalt. Nendest aegadest on jäänud veel vastamata küsimusi. Film on üks viis tallele ajale läheneda ega saagi anda lõplikke tõdesid.

Aastaraamatust "Film Guide 1993" tõlkinud
KERTU-PIRGIT RUUS

TEATRIGLOOBUS

PETER BROOKI JULGE TÖÖ

Peter Brook kinkis Pariisi publikule julge töö. Hoopis erineva tema monumentaalsest "Mahabharatast" või hiljutisest W. Shakespeare'i "Tormist".

Loobunud kõigist eelnevatest töövormidest, on ta kokku seadnud nelja tegelasega tüki "L'Homme qui...", inspireeritud neuroloog Oliver Sacksi bestsellerist "The Man Who Mistook His Wife for a Hat" (Mees, kes pidas oma naist eksikombel mütiks). Brooki on senini iseloomustanud visuaalselt kaunis ja komplitseeritud lavaseade, nüüd aga on tühjal laval viis sirge seljatoega valgetooli, kaks lihtsat valget lauda, lamp ja kaks teleriekraani. Atmosfäär on värskel ja puhas, ei mingeid kaunistusi, ei värve, ei kujundeid. Kogu lavakujundus on sihilikus vastuolus Pariisi Bouffes du Nord teatri XIX sajandi arhitektuuriga ja loob kliiniliselt mõjuva õhkkonna. Siiski on lavastusel seda no-teaterlikku ilu, mis tagab tõeliselt liigutava elamuse.

Sisenevad neli näitlejat ja muusik. Muusik liigub lava äärde, kuhu ta ka etenduse lõpuni jääb. Teised võtavad istet toolidel. Kolm meest on arstikittides, neljas tavalises tänavarietuses, oletatavasti patsient. Me jälgime näidendid inimolevustest, kel on tõsised psüühilised häired. Kiirelt möödunud 90 minuti jooksul mängivad näitlejad (aafriklane Satiqou Kouyat, jaapanlane Yoshi Oida, sakslane David Bennent ja prantslane Maurice Benichou) nii arste kui patsienti. Näitlejate mängus on tunda tabamatut õilsuse oreooli, peaaegu kangelaslikkust, ja seda vähimagi poseerimiseta. Näitlejad nagu ei mängikski osi, vaid eksisteeriksid laval. Kõik - näitlejate vaikimine, kasinad täpised žestid ja tõsidus - loob aluse mõtiskluseks inimolendite hapruse ja haavatavuse üle. Tegelikult oleme kõik haavatud hinged.

Brook ja tema trupp ei loonud lavastuse teksti otse Sacksi raamatu põhjal. Nad tegid oma uurimistööd vaimuhaiglates Londonis ja Pariisis. Nad kohtusid patsientidega, nägid palju videoid neuroloogilistest sündroomidest ja leidsid sarnasusi juhtumitega, mida oli kirjeldanud Sacks. Pärast aastast uurimistööd ja eksperimenteerimist ning konsulteerimist neuroloogidega kirjutas Brook koos teda abistanud näitekirjanike Jean-Claude Carrière'i ja Marie Helen Etienne'iga käsikirja. Esitatu oli täielikult trupi ühislooming, mis lõpuks destilleerus originaalmaterjalist.

On see lavastus uue tsükli algus Brooki loomingu? "Kui me tegime lavastust "Conference of the Birds" (Lindude konverents), oli see tsükli algus," vastab Brook. "The Birds" oli esimene samm "Mahabharata" poole, samuti oli selleks ka "Kuningas Ubu" (Alfred Jarry näidend). Eesmärgiks oli ühendada viimased tööd ühtseks vormiks ja see saigi "Mahabharata" loomise ajendiks. "L'Homme qui..." on millegi muu algus, mis võib küpseda kahe-kolme aasta jooksul. See "muu" on Brooki kirjelduse järgi suurte Euroopa teatrilavastajate tööst sündinud teatrikogemus: Artaud, Brecht, Stanislavski. Mida nad oma loominguga taotlesid, mida saavutasid ja milles ebaõnnestusid. Brook tervitab väljakutset, mida see projekt endaga kaasa toob.

Lühendatult tõlgitud ajakirjast "Theater Week"
1993, 28. juuni.

KAS HIIRTEST VÕI INIMESTEST?

4. oktoobril mängiti "Ugalas" kaht millegi-poolest hämmastavalt sarnast ja millegi-poolest omavahel hämmastavalt võõrast, kauget etendust. Kas võiks öelda - lugusid meeste ja naiste maailmast? Vaevalt küll, mõlemad lavastajad on mehed ja mingit vahet meeste-naiste reaktsioonis etendustele ei märganud. Ja ometi...

Jaak Allik tõi Ameerika reisilt kaasa Mayo Simoni näidendi "Peame elama, mutikesed ehk Ellujäämisjuhiseid vanale daamile" (*The Old Lady's Guide to Survival*), tõlkis ära ning seadis lavale Ines Aru ja Kaarin Raidiga. Ainuüksi idee on nii palju väärt, et etendust nägematagi vaimustusse sattuda. Aga seal ootas meid veel lisaks hubane ärakolemine koos kohviga, mille võis seekord "Ugala" väikesesse saali kaasa võtta, ja Jaak

Mayo Simoni "Peame elama, mutikesed ehk Ellujäämisjuhiseid vanale daamile" (lavastaja J. Allik), "Ugala", 1993. Netty - Ines Aru.

Vausi poolt igapidi hubaseks kujundatud ruum üleüldse.

Kunagi ütles üks meie edukamaid režissööre, et lavastuse tegemisel on kõige tähtsam - hoiak. Nüüd võis seda kogeda veel kord ja selgemini kui harilikult. Allik on mitmel puhul uhkeldanud, et temale meeldib melodraama, ja võib-olla poleks tal sellelgi korral midagi selle žanri vastu olnud. Aga ta oli valinud mängima staarid, kellel puudub veel vanadusehirm ja kes pole ka enam nii verinoored, et peaksid vanade inimeste mängimisel karikatuuriks kehtastuma. Nii oligi nende suhtumine mutikesesse ja ellujäämise vaba, loomulik ja parajal määral väarikas. Nad ei mänginud ei melodraamat ega tundeolist tragöödiat. Nad naljatlesid delikaatselt selle üle, mis on või tahes-tahmata tulema peab. Teate ju Ines Aru ja Kaarin Raidi! Ja kujutlege nüüd neid mängimas sotsiaalselt turvalise heaoluühiskonna vanureid (mis hirmus sõna!), kellest üks jääb peaaegu pimedaks ja teisel on midagi jalgadega. Ines Aru Netty on valgenahaline vanaproua, kelle keel vihjab korralikule haridusele. Kaarin Raidi Purtsi oskab küll lugeda, aga see on ka ainus asi, mille järgi võib oletada, et ta on koolis käinud. Tema puhul ei aima, kui vana ta on või millisesse rassigi kuuluda võib. Ta näeb välja veidra sisserändajana ükskõik millisest maailmajaost.

Netty ei karda niipalju üksijäämist, kui võrd kurnata ennast teise seltsi või koguni toetamisega. Purtsi ei kujutle, et keegi võiks tunda või mõelda teisiti kui tema ise. Ja nii ta surubki ennast Netty ellu, kus teda algul ei taluta, siis välja kannatatakse ja lõpuks harjutakse.

Sellesse hubasesse ruumi ei sobi julm, teravate nurkadega elu. Siin mähkub kõik salapärasesse varjusesse ja pilvena hõljuva-

"Peame elama, mutikesed ehk Ellujäämisjuhiseid vanale daamile". Netty - Ines Aru, Purtsi - Kaarin Raid.

tesse fantasmagooriatesse. Ei saa olla päris kindel, kas Purtsil oli tütar või tüdart ei olnudki. Kas Netty kohtus pärast Purtsi lahkumist kena blondi daamiga või oli see vaid illusioon, fantaasia, mis sündis reisimiskirest (daam kutsus teda kaugele reisile) ja igatsusest Purtsi järele. Argiteadvuslikus kihistuses on see must lugu kahest üksildasest inimesest tsivilisatsiooni džunglites. Aga peale jääb idee oskusest elada, oskusest leida need "droogid", mille sissevõtmine hajutab teravad nurgad ja valupunktid; droogid, mis tõstavad tuju ja teevad elu talutavaks. See ei olegi niipalju fantaasiat ja illusioonides elamine, kuivõrd neisse suhtumine, mis aitab. See ütleb, et ei tegelikku ega väljamõeldud elu tule võtta liiga tõsiselt. *"Take it easy!"* Nuta või naera. Aga selle ameeriklaste tarkuse oskavad meie kaks suuremat naishumoristi sisse sööta nii valutult, et on võimatu vastu vaielda. Mida kõike ei suuda hea tark näitleja ja kaine mõistusega lavastaja!

***

Illusioonid, unistused, õhulossid tulid ka õhtul, mehelikul "Hiirtest ja inimestest" etendusel. Aga hoopis teises valguses ja värvingus. Siingi aitasid nood ilusad valed kaht teineteisega seotud inimest põgeneda maa-pealsest põrgust. Aga siin oli ka põrgu reaalselt olemas. See unustati ainult nendeks hetkedeks, kui käima läks muinasjutt oma väikesest farmist, lehmast, seast ja küülikutest. Ka naiste loos võib pidada üht neist natuke napakaks, ja päris segi ta lõpuks lähebki. Aga "Hiirtest ja inimestest" on see nikastuse dramatism keeratud viimase vindini. Selles põrgus ei piirduta väikese psühholoogilise terroriga. Meeste maailmas on

J. Steinbecki "Hiirtest ja inimestest" (lavastaja V. Gvozdkov), "Ugala", 1993. Lenny - Allan Noormets.

vägivallal teine nimi. Enn Siimer on kirjutanud, et inimese traagiline üksiolemine avaneb lavastuses läbi nalja ja naeru. 4. oktoobril ei olnud nähtavasti kellelgi õiget naljatuju, ei märganud, et isegi poolearulist Lennyt keegi naernud oleks. Sest teated Moskvast toimuvast olid ka väikesesse Viljandisse jõudnud. Lavastaja Vjatšeslav Gvozdkov helistas etenduse ajal koju, Peterburi, ja kuulis, et vähe-malt seal ei tapeta ega põletata...

John Steinbecki 1937. aastal kirjutatud "Hiirtest ja inimestest" kujunes USA-s menu-tükiks ja pälvis ka draamakriitikute preemia "rändavate farmitöölise elu realistliku kujutamise" ja "nõdramoistusliku sulase traagilise loo" eest. Võib ju arvata, et uue majanduskriisi ja meie erastamispalaviku tingimustes kõlab kahe kodutu tööorja unistus oma farmist kaasakiskuvalt. Või et ülekohtune julm elu ühelt poolt ja headus ning inimlik kiindumus teiselt poolt võivad vaataja huvi lõputult ülal hoida. Ei tea. Elu ja eetika muutub praegu väga kiiresti...

Ei usu, et sellist menulavastust, nagu oli Gvozdkovi eelmine töö Noorsooteatris ("Lend üle kõopesa") "Hiirtest ja inimestest" tuleb. Riskantne on niiviisi ennustada, aga midagi selles lavastuses ja isegi näidendi valikus teeb kiuslikuks. See julgelt sentimentidele ja vägivallele toetuv lugu kuulub küll klassikasse, aga laval on ta midagi praegu oma klassikalisest puhtusest või läbipaistvusest kaotanud. Peale verise ja liigutava loo ning primitiivse võitu eluparalleelide ei osanud sealt midagi leida. Ei märganud seda "teist plaani", mis "Mutikeste" väheütlevama teksti "Hiirtest" inimlikumalt paljuütlevamaks tegi. Ilma milleta, muide, "Ugalas" harva draamalavastusi mängitakse.

1966. aastal mõjus Gunnar Kilgase "Hiirtest ja inimestest" karge, intellektuaalselt mõõdukas apoliitiline lavastus Draamateatri repertuaaris omamoodi haruldusena (samal hooajal esietendus seal Egon Ranneti "Veripunane roos", samal aastal Eino Aldi "Marta"). Nägin peaosades Aksel Oravat (Lenny) ja Gunnar Kilgast (George'i mängis ka Heino Mandri) ja mõistan, miks Elem Treier nimetas lavastust tookord mehiseks. Seal hoiti emotsioone tagasi ja jäeti ka väliselt ülemäära rõhutamata Lenny ebanormaalsus.

Gvozdkovile on omasem emotsionaalne laad ja küllalt tugeva professionaalina ei kar-

"Hiirtest ja inimestest". George - Tõnu Tepandi, Lenny - Allan Noormets.

E. Loidi fotod

da ta sellega üle pakkuda. Selles etenduses oli tihedamaid ja hõredamaid stseene, aga üldiselt tulid näitlejad režiijoonise täitmisega korralikult toime. (Kui arvata, et tegevuse kohatise lõtvus oli juhuslik.) Nauditavalt efektised on etenduse algus ja lõpp. Lavastajat toetab siin eriti Ingrid Aguri värvidelt ja faktuurilt lummas kujundus. Alguses kahe rändava sõbra, lõpus aga Lennyt jahtivate lintšijate ilmumine kaljurahnule võiks mõjuda kui ilmutus. Aga mida ilmutatakse? Et kõige raskem asi maailmas on - halastus? Või Vana Testamendi kohaselt: ära tapa!? See hetk, kus Tõnu Tepandi George Allan Noormetsa Lennyle nende kõige ilusama muinasjuturääkimise pealt kuuli kuklasse laseb, võib vapustada, see on nii hästi mängitud...

Kogu "loo" kõige meeldivam seik ongi selles, et "pangahärrat" jälle teatrilaval näha saab. Ajuti jäi küll mulje, et Tepandi tõmbub liiga tagaplaanile, lastes ülekeevalt lapselikul Lennyl soleerida. Allan Noormets mängib ülesannet (?) väga siiralt, aga tema haiglane kõnevool, mis mõjub liigselt kui vöörapärane aktsendiga kõneviis, tuleb esile rõhutatult idiootlikuna. Ja sellest tekib mingi võlts kõrvalheli. Tundub, et Lenny loos apelleeritakse ka liialt kaastundele, ja nii, et kõik sellest peaks kuuluma süüdimatule tapjale ja ei midagi nimetule tapetule (Curley naist mängib näitlejana veel algaja, kuigi sarmikas Haide Männamäe).

Tõnu Tepandi ei ole äraolekuaastatel kaotanud oma isikupärase mängutehnikat. Tema ähvardavate manitsuste ja farmimuinastjuttude *crescendo* d olid täpsed ja jõulised. Aga kusagil ei märganud seda peent ja valesat alatooni või näitlejanärvi, mis varem alati eksimatult ütles, mida asjast mõtleb kunstnik ise. Seekord T e p a n d i vaikus. Ainult päris lõpus, tema viimises muinasjutus Lennyle kostis hetkeks see talumatusevahk, mis Tepandi lauludele ja parimatele rollidele nii erilise kõla andis. Reeta sõbra usaldus, olgu ta kes tahes ja kui tahes suur idioot - seda vakatamata mängida Tepandi ei saanud. Nii et ta on jälle teatris tagasi ja loodetavasti mitte ajutiselt.

Aga oma suhtelist ükskõiksust selle traagilise loo vastu poleks tohtinud väljendada. Liiga segab seekord väljaspoolne maailm, kus "ohvri õigus elule" muutub üha küsitavamaks. On see sellepärast, et kedagi ei huvita enam teine inimene?

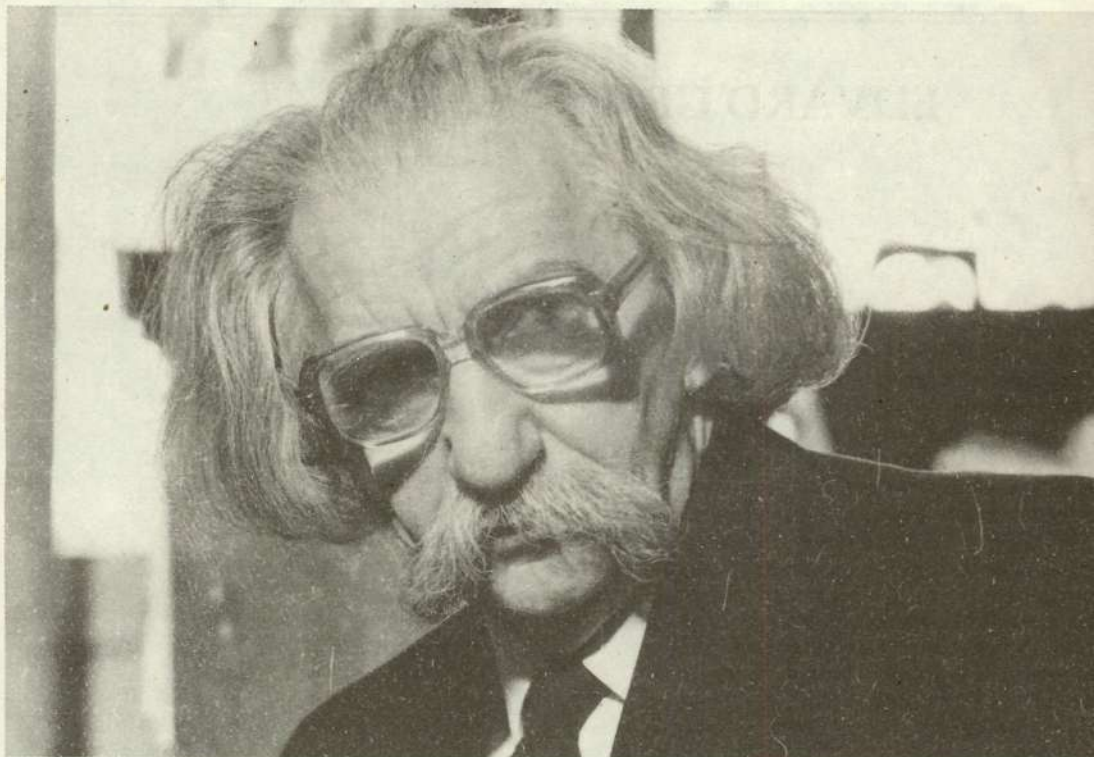
***

"Ugalasse" on hea minna, seal elab veel seltskondlik koterman. Seal pannakse üksteist tähele. Isegi kriitikuga heidetakse nalja, nagu oleks ta ka inimene. See kõik tuleb ha-

rilikult lavale kaasa. Kui näidendis ei juhtu olema huvitavat inimest, siis vähemalt mängitakse teda huvitavalt: suhtudes temasse kui huvi tekitavasse olendisse. On muidugi erandeid, ja kardan, et ka "Hiired ja inimesed" kuulub nende hulka. Oleme juba näinud oma lavadel, ka "Ugalas", ühiskonnaohtlikke "teistsuguseid" ("Ilvese tund", "Equus"), aga neid uuritakse ja alles lõpus antakse või ei anta diagnoos. Küsitakse: miks? Ja vastust otsides lastakse vaatajal käia põnevaid radu. Lenny ja George'i puhul on kõigist "miksides" loobunud. Lenny on idioot ja George hea inimene. Nende vastaseks on julm elu.

Vaatasin Vene Draamateatris Sologubi ainetel lavastust "Ingel lendas". Lavastaja on rahvusvahelise kuulsusega moskvalane Juri Jerjomin. Taipasin: aeg, mood, mentaliteet on niisugune. Tähelepanu on ainult põneval lool ja efektsetel tehnilistel võtetel. Huvitab see, mis inimesega juhtub, mitte inimene ise. Isiku ja tema elu teine plaan on kas - hea või halb. Hakkas igav ja kurb. Aga jäi lootus, et nii väikeses Euroopa kolgas kui Mulgi-, Valga- või Setumaa huvist inimese vastu ikka midagi järele jääb.

JURI LOTMAN
28. II 1922 - 28. X 1993

Nagu ujuma õppides tuleb vette minna ja mõista, et vesi on eriline stiilia, et see pole maa ega õhk, nii tuleb ka enne erinevate kunstide mõistmist minna sisse kunsti atmosfääri, teada, et kunst on olemas, et see on eriline sfäär, pole maa ega õhk, vaid hoopis see vesi, milles tuleb ujuda, ja et see on omaette maailm, milles valitseb iselaadi käitumine.

TMK "Vastab Juri Lotman", mai 1989.

EDVARD GRIEG 150 AASTAT SÜNNIST

GRIEG VERDIST

Käesolev aasta on helde juubelite poolest. Maailma armastatuima ooperihelilooja Giuseppe Verdi sünnist möödus 10. oktoobril 180 aastat. Märkimaks sedagi tähtpäeva, avaldame Edvard Griegi mõtiskluse tema suurest kaasaegsest, mis on kirja pandud neli päeva pärast maestro surma.

"Verdens Gang" käib mulle peale, et kirjutasin mõne rea kadunud meistri kohta. Kuid kas ei sisalda sõnad, Verdi on surnud, endas rohkem kui ükskõik milline ajaleheartikkel? Ja pealegi, missugust huvi võiks pakuda lugejatele Verdi tähendus - mulle isiklikult? Mida ma siis kirjutan? Biograafia? Seda võib lugeda igast entsüklopeediast. Norra kunstniku hetkeline kujutluspilt Verdisting? Siis peab olema objektiivne, selles ei ole ma enda puhul aga kuigi kindel. Kuid ma proovin. Ja selleks on mul eriline põhjus. Ma saan nimelt suurepäraselt aru, mis põhjusel on üks Norra päevaleht valmis ohverdama väärtuslikku leheruumi sellise teema jaoks. Sellel on kasvatuslik ülesanne, et lugejaskond õpiks paremini muusikat mõistma. Nii

üllale eesmärgile kaasa aitamine on iga muusiku austav kohus!

Verdiga lahkus meie hulgast viimane suurmeister. Kui kunstis oleksid oma suurusjärgud, siis väidaksin, et Verdi oli suurem meister kui Bellini, Rossini või Donizetti. Jah, ma väidan, et Wagneri kõrval oli Verdi selle sajandi kõige suurem dramaatik. Kuid kunstimaailmas ei ole mõisteid suur, suurem, kõige suurem. Suured meistrid on suurmeisterid ja punkt. Mida tunneme pärast Verdi surma? Kohutavat tühjust. Kus on peidus see noor ja omapärane, eelkõige dramaatiline anne? Kus? Saksamaal, Prantsusmaal, Inglismaal, Venemaal, Skandinaavias? Me ei tea veel. Kuid õhus on märgid, mis ütlevad, et ta on olemas ja lebab juba lapsemähkmeis. Kui

märgid ei valeta, vajuvad Verdi ja Wagneri epigoonid, kes hetkel moes on, varsti unustusse. Me ootame isiksust! Verdi surm on suur kaotus. Kui Gade kaheksa aastat tagasi siin Kopenhaagenis suri, ütles üks preester tema sarga juures, et lahkunu koha täidab varsti keegi teine. Milline lollus! Niimoodi ei tohi öelda. Kõige vähem itaallastele. Nemat tunnevad oma suurmeeste üle tõelist uhkust. Mul ei lähe iial meelest, missuguse pühalikkusega lausuti Rooma tänavatel Verdi nime. Pärast surmateadet tuli Milano linnavalitsus öösel kokku, et arutada, kuidas korraldada ärasaatmist. Roomas saadeti koolilapsed vaheajale. Senat pühendas oma koosoleku Verdi mälestusele. Ma räägin seda, et tõestada, missugune rahvuskangelane Verdi oma rahvale oli. Ka kunstnikuna on ta eelkõige itaallane. Tema suured triumfid nooruki- ja juba mehepäevadelt - nüüdseks vähem tuntud ooperid "Nabucco", "Lombardlased" ning kümme aastat hiljem esietendunud ja laialt tunnustatud "Rigoletto", "Trubaduur" ja "Traviata", on kõik väga sügavalt rahvuslikud. Kuid siis toimub tähelepanuväärne muutus - Verdi laiendab oma haaret ja temast saab maailmakunstnik. Ta kuulub koolkonda, mida meie sajandi muusikamaal - Saksamaal - halvustati. 50.-60. aastatel võeti Verdit Leipzigi konservatooriumis vastu põlgliku õlakehituse ja üleoleva naeruga. Tema muusika rahvuslikkust ei tunnustatud. Ei mõistnud Mendelssohn ega Schumann seda, et Verdi kunst kajastas tema rahva tundeelu. See oli Wagner, kes mitte ainult ei saanud aru, vaid ka ausalt tunnistas, et tal on itaallastelt, eriti Bellinilt palju õppida. Sellest hetkest peale on Verdit ja tema Itaaliat Saksamaal hindama hakatud. Pärast "Traviat" tuli Verdi loomingusse paus. 1871 esietendub "Aida". Milline kolossaalne areng! Missugused tähendusrikkad aastad Verdi elus pidid selleks tõuke andma! Kui keegi küsiks minu käest, millisesse koolkonda see teos kuulub, jääksin vastuse võlgu. Nii Prantsusmaa kui ka Saksamaa uuemad meistrid on andnud talle impulsse. Tema keel on maailmakeel, mille mõistmiseks ei pea sõitma helilooja kodumaale. Tema meloodiad, tema harmooniad, tema orkestratsioon ning koorikäsitlus - see kõik on imetusväärne.

Pärast "Aidat" tuleb 1887 "Othello" - tervelt 16 aastat vahet! Kuid see teos märgib uue perioodi algust. Nüüd seisab Verdi kõige kõrgema mäe tipus. Pikk katsetamine, erinevate stiilide proovimine ning lõpuks ta jõuab sinna.

Tšaikovski leiab oma mälestustes, et Verdi saavutas selle kõrguse väga hilja. Tema ar-

vab, et see oleks pidanud juhtuma siis, kui fantaasia oli veel noor ning hoogne. Kahjuks ei ole mul seda raamatut käepärast. Kuid mäletan, et Tšaikovski kasutas väga tabavat sõnavalikut, et oma arvamust põhjendada. Ma ei või temaga nõustuda. Inimene ei saa olla korraga noor ning saavutada hiilgavaid tulemusi, mille eelduseks on elukogemus. Et luua "Othello", pidi Verdi läbima pika loometee. Vananev meister oli saavutanud häälestava süvenemisvõime. Kuigi helilooja ise oli eakas, oli tema hing nooruslik. "Aida" kõrval on "Othello" nii Verdi kui ka kogu meie aja dramaatilise loomingu kõrgpunkt.

Loomulikult tuleb Verdi kunstist rääkides ära märkida ka tema Reekviem ning "Neli vaimulikku laulu" koorile ja orkestrile. Need on täis kõige kaunimat ja sügavat inspiratsiooni, mis meistrit üldse kunagi on vaimustanud. Huvitav, et nii Verdi kui ka Rossini lõpetab oma pika dramaatilise loomeperioodi kirikumuusikaga.

Kahjuks ei tundnud ma Verdit isiklikult. Küllastasin teda kord Pariisis olles, kuid me ei kohtunud. Minu hotelli saadeti järele tema visiitkaart, mille peale oli kirjutatud kahjuks minu, mitte tema nimi. Säilitan seda kui relikviat.

Kui väga oleksin ma soovinud kohtuda Verdi kui inimesega, see oleks kindlasti olnud sama imetusväärne kui tutvus tema kunstiga. Tema suurejooneline muusikukodu, mille ta just enne surma valmis sai, räägib ilmselt sama palju kui tema muusika.

Kopenhaagen, 31. 1. 1901

- *Avaldatud Norra päevalehes "Verdens Gang" 7.2. 1901. Artikkel ilmus ka väljaannetes "Bühne und Welt", "The Nineteenth Century" ja "Little's "Living Age"". Lühendatult tõlgitud raamatust Edvard Grieg: Artikler og taler. Utgitt av Edvard Grieg Fond, Oslo, Gyldendal, 1957.*

EDVARD GRIEG EILE, TÄNA, ALATI

Edvard ja Nina Grieg P. S. Kroyeri maalil. Edvard Grieg pidas oma abikaasat andekaks lauljaks.

STAAR

Võib ju küsida, kas Põhjamaade kuulsaim helilooja on Edvard Grieg või Jean Sibelius, aga küllap on nad mõlemad niivõrd austust vääriavad, et sellised võrdlused osutuvad üpris mõttetuks. Tänavuse aasta vältel on maailma muusikaavalikkuse tähelepanu

orbiidis kindlalt rohkem püsinud Grieg, sest 15. juunil möödus 150 aastat tema sünnist. Ning nagu selliste ümarate ja suurte tähtpäevade puhul ikka kombeks, ilmub ohtralt artikleid peaaegu kõigis suuremates muusikaväljaannetes, mängiti kontserte ja anti välja plaate norra helilooja loomingu uuesitustega.

Aga Griegi muusika tähtsus ei piirdu vaid nulliga lõppeva tähtpäeva daatumi ning kord muusikaajaloo lehekülgedele kirjutatud nimega. Tänapäeva rahutult dünaamilises ja turbulentses maailmas, kus paljud inimesed tunnevad end muutuste keerises ebakindlalt, on looduse, rahu, harmoonia ja inimlikkuse sõnumit sisaldav Griegi muusika osutunud jätkuvalt aktuaalseks ning ikka ja jälle leidnud sooja vastuvõttu.

"Sellised kunstnikud nagu Bach ja Beethoven rajasid kõrguvaid templeid ja katedraale," rääkis omal ajal Edvard Grieg, "mina aga tahan ehitada tavalisi maju, kus inimesed võiksid tunda ennast koduselt ja õnnelikeks." Üks järeldus, mis aimub ka sellest tsitaadist ja milleni on jõudnud paljud Griegi loominguga seotud uurivad õpetlased, on lihtne ja selge, sealjuures ka igivana: muusika peab inimest mingil moel liigutama. Ei mingeid suurejoonelisi manifeste ega keerulisi teooriaid ja mõttekonstruktsioone. Grieg ise väitis, et toetus oma muusikas kõige enam alateadlikele impulssidele, ning sellega seletuvat ka side rahvuslikkuse ja rahvamuusikaga, mida tema puhul on ehk kõige rohkem esile toodud. "Eeskätt tuleb olla inimene," väitis ta. "Igasugune kunst kasvab välja inimlikest asjadest."

INIMENE

Inimene Grieg oli tulvil kontraste. Jättes kõrvale fakti, mida alatas rõhutatakse, et vaid poolteise-meetrise kasvuga mees kõrgus vaimses mõttes hiiglaslikult üle paljude oma kaasaegsete, oli temas palju muudki märkimisväärselt, mida tõsimeelsed muusikakumardajad võivad pidada küll ebaoluliseks, aga...

Ta oli suur kodumõnude austaja, ent pika aega puudus tal oma maja, seni kuni ta 1885. aastal asus elama Bergenis lähedales Troidhaugenisse. Abikaasa Nina ei jaganud Edvardi kirge, tema eelistas reisimist ja elu hotellides.

Talle meeldis väga dirigeerimine, aga erakordselt suure pabistajana ei sõandanud ta ilmuda oma kuulsal klaverikontserdi (amoll) esiettekandele.

Ta armastas lapsi, aga pärast seda, kui tütar Alexandra aastaselt suri, oli ta ise lastetu.

Talle meeldisid vanad head veinid ning ta oli kirglik austrite sõõja.

Muusikas demonstreeris Grieg palavat kodumaa-armastust.

Ometi näis, et ta polnud kunagi õnnelik.

1779. aastal Bergenisse elama asunud šoti kaupmehe Alexander Griegi üks järeltulijaid, Edvard Hagerup Grieg, hakkas kuueselt vanemate tahtel klaverit õppima ja jõudis kaheistkümmeselt esimeste katsetusteni heliloomingu vallas. Aasta hiljem kuulis üht tema proovitükki kuulus norra viiuldaja Ole Bull, kes oli Griegide perekonnatuttav. Tema õhutusel saadeti 15-aastane poiss neljaks aastaks õppima Leipzigi, ühte tollase Euroopa parimasse konservatooriumi. Õpingutejärgsed aastad möödusid Kopenhaagenis, kus sõprus rahvamuusikasse kiindunud helilooja Rikard Nordraakiga tõi Griegi huvidesse olulise pöörde. "Äkitselt eemaldati mu silme eest nagu loor ning teadsin, mida ma soovin. See polnud täpselt sama, millega tegeles Nordraak, aga usun, et ta näitas mulle teed mu sisemise mina juurde."

1865-1866 jätkusid õpingud Roomas, millele järgnes kaheksa aastat aktiivset elu ja tegevust Christianias (praegu Oslo). Grieg dirigeeris, tegeles pedagoogitööga, oli Muusikaühingu ning kõigest aasta tegutsenud Muusikaakadeemia asutaja. Araelamise nimel töötas ta palju, aga tunnustus tuli visalt. Paljudele muusikutele kõlasid tema harmooniad dissonantseina ning osa publikust tundis võõristust, kui nad võrdlesid Griegi teoseid Mozarti või Beethoveni muusikaga. Sellises keskkonnas oli raske tegelda heliloo-

Noor Edvard Grieg õpingute päevil Leipzigi konservatooriumis. Foto Trolldaugeni muuseumi arhiivist.

minguga ning nii sündis suurem osa muusikat suvepuhkuste aegu.

1867. aastal algas tormiline abielu oma sugulase Ninaga. Kaks aastat hiljem võimaldas riiklik stipendium tal minna ennast täiendama Rooma, kus kohtus Franz Lisztiga, kes julgustas norralast jätkama samas vaimus ning mitte tähele panema tunnustuse puudust kodumaal. Euroopas oli Grieg sellal juba kõrgelt hinnatud pianist.

1874. aastal siirdus ta elama sünnilinna Bergenisse, et riikliku stipendiumi toel pühenduda heliloomingule. Loodetud rahu asemel saabus aga tema elu üks sügavamaid kriise ning kõhkluste ja sisepiinade perioodiga kaasnesid mõned Griegi emotsionaalselt kõige erksamad teosed.

Järgnevatel aastatel käis ta aina sagedamini esinemas välismaal, üritades reiside vahepeal kirjutada Bergenis muusikat, ehkki 1880. aastate kesksaial osutus talle loomingulises mõttes üsna kesiseks. Probleeme oli teravise, ent ka isikliku elu keerised nõudsid oma.

1885. aastal asus Griegide pere elama umbes kümnekonna kilomeetri kaugusele Bergenist, Trolldaugenisse, kuhu nad olid ehitanud oma maja. Nina pingutas ja tuli koduperenaisena päris kenasti toime üle kogu

maailma kokku voorivate külaliste vastuvõtuga. Edvardit see sagimine siiski tüütas päris üksjagu ning ta eelistas nii palju kui vähegi võimalik istuda spetsiaalselt heliloominguga tegelemiseks ehitatud onnis, mis asus mägedes päris veepiiril ning mille sisustus koosnes vaid tiibklaverist ja kirjutuslauast.

Viimased kümme-viisteist aastat oma elust kannatas Edvard Grieg pidevalt tervisehäirete all, millest võib olla tingitud ka fakt, et suurem osa tema selle perioodi loomingust koosneb väikevormidest. Erilist tähelepanu pööras ta tollal norra rahvamuusikale ning see, et näiteks "Norra talupojalaulude" tsükkel, mis avaldas tugevat mõju Lavinski, Bartóki ja Deliuse loominguale, ei leidnud laiemat kõlapinda, tegi talle tõelist meelehärmi.

NAISED

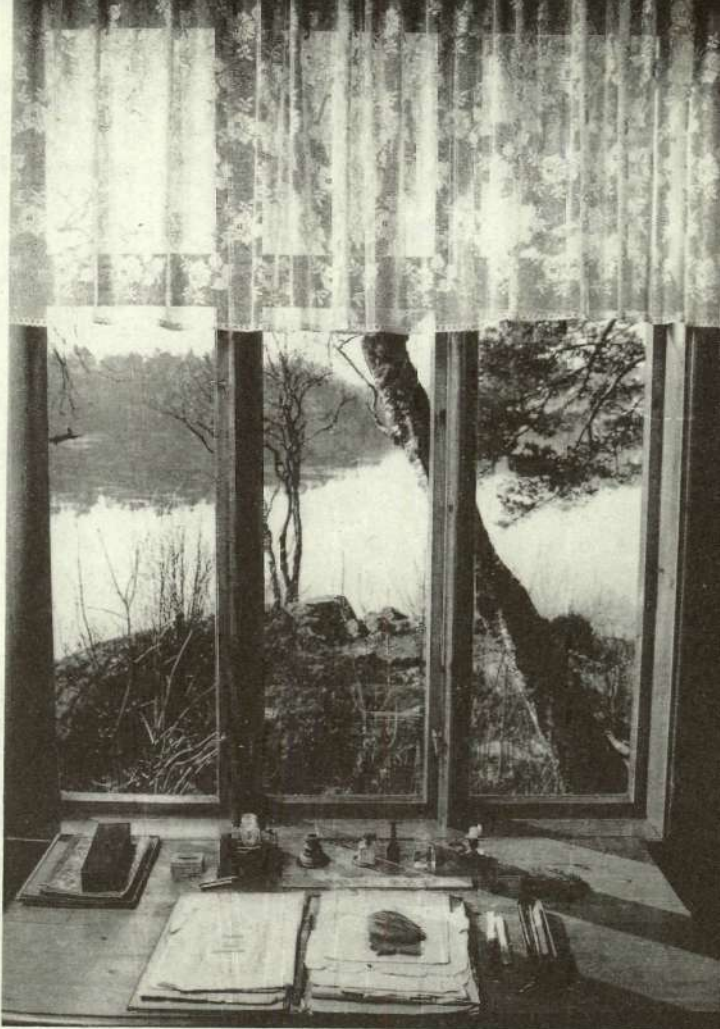
Norra kirjanik ja muusik Ketil Bjønstad, Edvard Griegi elu käsitleva dokumentaalaromaani "*G-moll-balladen*" autor, on osutanud mõningatele kuulsale helilooja eraeluga seotud seikadele, mis laiemale avalikkusele on üpris vähe tuntud. Ehkki Griegi isiku hoolikas psühholoogiline analüüs viitab otsestele seostele tema elu ja loomingu vahel, on siiski päris ilmne, et kõige olulisem joon, mis vormis suuresti ka tema elukäiku ja kaudselt ka muusikat, oli tahe olla kõigis oma suhetes vaba ja sõltumatu.

Ta oli kahekümnendates eluaastates, kui kihlus oma onutütre Nina Hagerupiga. Edvardi vanemad suhtusid skeptiliselt neiu isasse Hermanisse ja tema otsekohesesse abikaasasse Adelinasse, kes omakorda üritasid noormehele taktitundeliselt, aga tungivalt mõista anda, et ta pole nende tütrele kunstilises, füüsilises ja rahalises mõttes õige mees.

Nagu takistus kohates ikka, et lasknud kahe tule vahele jäänud Edvard pead norgu, vaid käitus pigem sõjakalt. 11. juunil 1867. aastal noored abiellusid, ehkki sellele olid juba eelnenud mõned tõsised tülid, mis sundisid Griegi sõpru heliloojat veenma, et Nina näol pole tegemist naisega, kes võiks seista tema kõrval julgustajana ja toetajana, sellal kui ta ise loominguliselt aina edasi rühib.

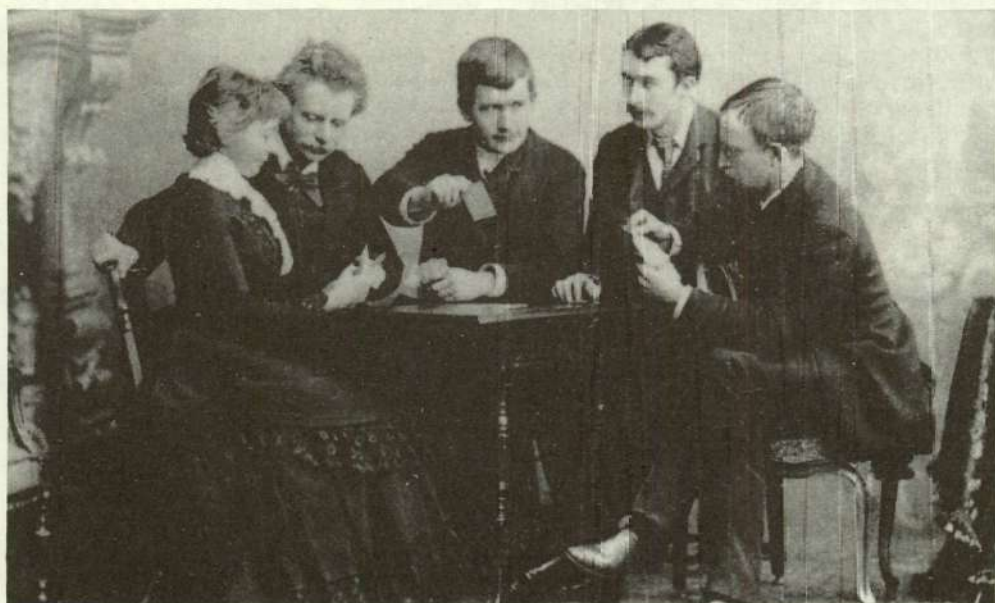
Kunstnikuna püüdis Grieg kogu oma elu ainult ühes suunas ning loomingulises mõttes oli ta kompromissitu. Isikliku elu tandsil kaasnesid aga ülespoole püüdlemisega pidevad probleemid. Üks neist oli Ninale jääv "kunstniku naise" roll. Ta oli laulja, kes Griegi sõnul oli "ainuke tõeline minu laulude

*Vaade veepiiril asuva ühetoalise
onni aknast Ullensoangis, kus
taamal paistab Golgefonna mäe
hari. Side keskkonna ja selles
keskkonnas sündiva muusika
vahel on ilmne.*

*Hetk 1887. aasta jõuludest.
Kaardimänguseltskonnas vasakult:
Nina, Edvard, Johan Halvorsen,
Frederick Delius, Christian
Sinding.*

*Foto Troidhaugeni muuseumi
arhiivist.*

Griegi-nimeline kontserdisaal Bergenis.

Foto Olav Heggio

esitaja". Sellest hoolimata polnud Nina teab mis eriline kontsertesineja, esitusmeisterlikkuse puudujääke olevat korvanud intiimne lüürilisus ning selge ja puhas sopran, mis iseenesest võib olla ka lihtsalt üks viisakas määratlus. Kui abikaasa kuulus laienes üleüldiseks tunnustuseks, lõpetas Nina kontserttegevuse. Sajandivahetuse paiku tunnistas Grieg, et on teadlik naise andest ning et ta kahetsevat, et pole tema karjääri heaks teinud kõike, mida võinuks.

Vaatamata tõsiasjale, et Edvard Grieg oli loomu poolest üpris kirklik, viitavad kõik faktid sellele, et tema ja Nina vahelistesse suhetesse see kirg ei küündinud. Griegi kirjavahetusest on uurijad hiljem palju asju välja lugenud. Näiteks sellestki, et kirjades sõpradele ei maininud ta peaaegu kunagi Ninat. Pärast Edvardi surma hävitas naine suure osa kirjades, mida abikaasa oli talle kirjutanud, nii on jäänud avamata ka palju olulisi seiku, mis jäävad olulisse ajavahemikku 1875-1876.

Tütre Alexandra surm vapustas neid mõlemaid ning järgmistel aastakümnetel esines abikaasade suhetes peale põhjamaise jahenemise ka ägedaid sügistorme, mida Grieg oma muusikaski kajastas. Suurim emotsionaalse murrangu periood algas Bjonstadi arvates 1876. aastal, mil helilooja oli üle elanud oma mõlema vanema surma ning juba mõned aastad üritanud riikliku stipendiumi toel

asjatult keskenduda loomingule. On vihjatud ka Nina võimalikule armusuhtele Edvardi venna Johniga, aga selle kohta puudub piisav tõendusmaterjal.

On enam kui tõenäoline, et isikliku elu keerised mõjusid Griegile ühest küljest loomingulise katalüsaatorina, aga teisalt tõukasid teda ka abieluvälistesse suhetesse, mille kohta praegu on võimalik teha üksnes oletusi. Üldiselt ei olnud Griegil suhetes naistega mingeid erilisi komplekse. Nendega suhtlemisel ei takistanud teda ei napp kasv ega kollabeerunud kops, mis järjekordselt tõestab, et muusika maailmas on oluline siiski miski muu kui biitsepsi ümbermõõt. Esimesele armumisele viitavad kolm klaveripala, mis ta 16-aastasena pühendas Therese Bergile Karlshammist, aga katsed sõprust armulooni viia luhtusid. Suhetest Ninaga oli juba juttu. Veel üht naisfiguuri peetakse Griegi biograafias väga oluliseks, see on Hardangeri Lofthusi puhkekodu majapidajanna Brita Utne, kelle kirjavahetust heliloojaga pole tänaseni avalikustatud. Tõenäoline on ka armusuhe kunstniku Leis Schjelderupiga 1880. aastate alguses.

1883. aastal lahkus Edvard Grieg Nina juurest, ent lähima sõbra Frants Beyer'i õhutusel läks poole aasta pärast tema juurde tagasi. Välja arvatud põgus romanss Ameerikas sündinud pianisti Bella Edwardsiga, puuduvad muud andmed helilooja eraelu kõrvalsoppide kohta, ehkki on kostnud ka oletusi tema võimalike homoseksuaalsete kalduvuste kohta, selleks on andnud põhjust lähedane sõprus Frants Beyeriga.

SALADUS

Eemalt vaadatuna nägi see välja nagu tõeline konn, aga tegelikult oli see kuuesentimeetrine olend, mida Grieg esinemistel alati taskus kandis, valmistatud kummist. Helilooja kannatas nimelt lavahirmu all, ent pöidlaga konna kareda selja silitamine rahustas teda niivõrd, et ta võis enesekindlana publiku ette astuda. Juhtus sedagi, et mõnikord ununes maskott hotelli, ning võite endale ette kujutada, kui suures segaduses oli Grieg sellistel puhkudel. Ta ei teadnud, mida oma kätega peale hakata, kuhu neid panna, otsaesist katsid higipisarad ning enamasti oli järgnenud kontsert veidi kehvem kui tavaliselt. Ühest küljest oli konnast maskott ja selle silitamisrituaal justkui lapsik joon, teisalt võib seda aga võtta kui tunnustust, et Grieg kuulas väga tähelepanelikult oma sisehäält ning suhtus tõsiselt intuiitviisettesse impulssidesse.

Üks saladus veel. Kui asi närvidega väga hulluks lahutus minema, kasutas Grieg ka veidi oopiumi.

Publiku ees oli ta enesekindlus ise. 1889. aastal Brüsselis unustas assistent lavale tuua taktikepi. Grieg ootas ühe pika viivu ning hakkas juba ise dirigendi töövahendi järele sammuma, kui assistent eksimusest aru sai ning tõi jooksujalu talle taktikepi, mis oli peaaegu sama pikk kui lühike dirigent ise. Pikalt kõhklemata murdis Grieg selle publiku silme all pooleks, viskas ülejäägi suure kaarega nurka ning alustas kontserti.

Griegi eluajal teadsid konnast vaid vähesed heliloojale lähedal seisvad inimesed. Praegu on tähtis loomake eksponeeritud Edvard Griegi majamuuseumis Troidhaugenis.

POLIITIKA

Edvard Griegi aktiivne eluhiak on kaudselt tajutav ka tema muusikas. Rahvuslike juurte ja rahvamuusika juurde pöördumine ei tähendanud tagasisivaatamist, vaid pigem pilgu suunamist tulevikku, sest folkloori muusikalisest alglatteest pideva inspiratsiooni ammutamisega kaasnes unistus "uuest super-super-super-Norra tulevikust". Leipzigi aastad avaldasid talle püsivat mõju saksa romantilise muusika näol, mille tausta

moodustas hegellaste ja utopistide uue ühiskonnakorralduse idee. Erinevalt paljudest teistest loovinimestest ei hoidnud Grieg oma poliitilisi arvamusi vaka all. Kui avanes võimalus, esines ta demokraatiat pooldavate sõnavõttudega ning kritiseeris vägivalda ja türanniat. Tema arvates tulnuks jalamaid maha lasta Vene tsaar kui vägivallatseja; ta võttis ägedalt sõna ja tühistas kontserdid Prantsusmaal 1894. aastal puhkenud juudi soost sõjaväekapteni Alfred Dreyfusi afääri pärast, mis andis Griegi muusika ühel suurel austajal Claude Debussyl põhjust nimetada teda "Prantsusmaa vaenlaseks".

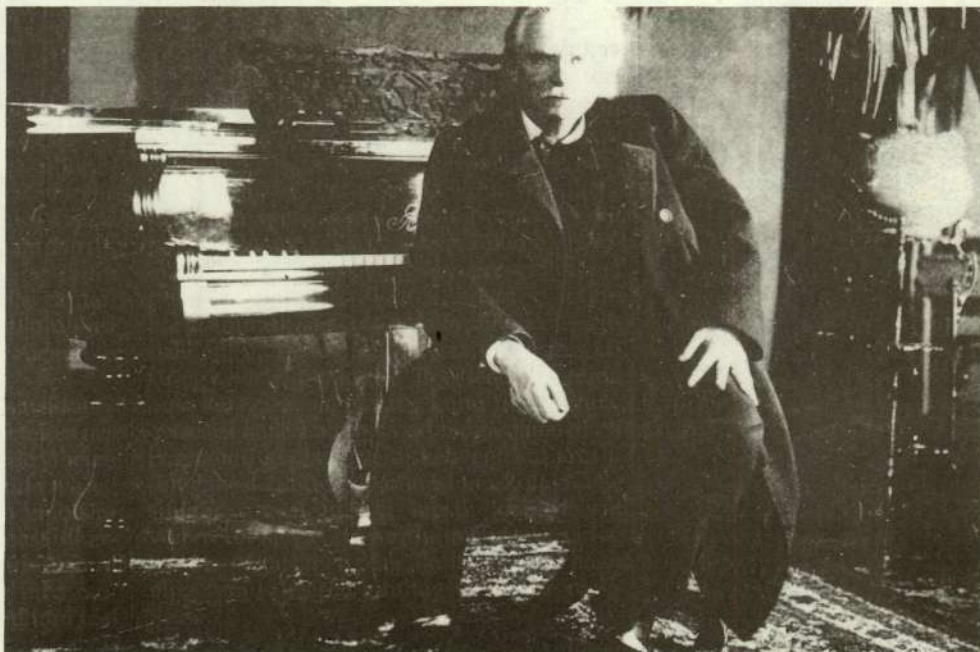
IBSEN

Loomulikult, "Peer Gynt". Edvard Grieg ja Henrik Ibsen kohtusid esmakordselt Roomas, kui Grieg oli kahekümnekahene ja Ibsen kolmkümmend seitse. Seoses "Peer Gyntiga" on räägitud mõlemale kuulsust toonud koostööst, tegelikult on see tõsi vaid kuulsusse puutuvas osas.

Ibsen ei tundnud peaaegu mingit huvi muusika vastu. Grieg kirjutas oma päevikus: "Kummaline, et nii kuulus mees võib olla nõnda taktitu ja ühes valdkonnas niivõrd piiratud." See, mida Grieg tajus taktitusena, võis olla välistemaal elava kirjaniku kibestumus nii Norra kui ka oma nooruse pärast.

Kogu oma elu jonnakalt aina edasi ja rohkemat püütnud Edvard Grieg viimase künnise lähistel, vaid aasta enne surma, 1906.

Foto: Wilse

Kaheksa aastat pärast esimest kohtumist tegi Ibsen Griegile kirjaliku pakkumise kirjutada muusika Christiania teatris etenduvale "Peer Gynti" lavastusele. Mõnevõrra üllatav, et ta pidas vajalikuks mõne lõigu illustreerimist helidega, ja enamgi veel, ta pakkus Griegile poolt oma honorarist. Ibsen selgitas kirjas väga täpselt, millistele osadele tekstist oleks vaja luua muusikaline taust. Piirangute pärast solvunud Grieg kaebas Bjørnstjerne Bjørnsonile, kuidas temalt oodatakse "kõige ebamusikaalsemale ainele" muusika kirjutamist. Ning mis veelgi hullem, tellimus läks Griegile maksma sõpruse Bjørnsoniga, sest ta loobus tööst tema ooperiga "Olav Trygvason". Kulus aastaid, enne kui kirjanik suutis heliloojale andestada suure Norra Ooperi plaani luhtumise.

"Peer Gynti" esietendus toimus 1876. aastal 24. veebruaril. Ei Ibsen ega Grieg viibinud kohal, nii nagu nad ei puutunud peaaegu üldse kokku ka lavastuse ettevalmistamisel.

Hiljem olid nende kokkupuuted põgusad, ent ometi on alust arvata, et välise jää ja lume all hõõgus soe teineteise austamise tuli, mida võib pidada kummaliseks respektiga läbipõimunud sõpruseks.

MUUSIKA (epiloog)

Kui sajandivahetusel mängiti Edvard Griegi muusikat juba üle kogu maailma ning lisaks suurtele kontserdisaalidele kõlas see ka väikestes kohvikutes, siis suure helilooja 50. surma-aastapäeval, 1957. aastal tõesid muusikakriitikud üpris üksmeelselt, et aastatega on sära norralase nime ümber tuhmunud. Protsess oli alanud peaaegu kohe pärast Griegi lahkumist, kui avalikkuse tähelepanu hakkasid köitma uued muusikalised moevoolud. Hiljem avastati, et Griegi muusika avaldas märkimisväärset mõju prantsuse impressionistide kõlaotsingutele, mida 1926. aastal muide tunnistas ka Maurice Ravel, kes väitis, et suuremal või vähemal määral on kõik tema teosed mõjutatud Griegist.

Nüüd leitakse, et ajaloo pendel on liikunud Griegi kasuks. 1904. aastal kirjutas ta kirjas Frants Beyerile: "Ausalt öeldes pole me (norralased) kunstmuusika jaoks veel piisavalt küpsed. Ka kunsti kui niisuguse jaoks mitte." Paar aastat hiljem oli ta veelgi kriitilisem: "Millisel barbaarsel maal me elame. Pole näha ühtki märki sügavamast muusikakäsitlest." Ilmne, et loominguliselt pidevalt arenev Grieg tajus kodumaal ka siis, kui ta oli juba tunnustatud kunstnik ja austatud ning kuulus loovinimene, pidevat mõistmatust ja tõrjehoiakut.

Grieg kasvas üles ja tegutses XIX sajandi teise poole Norras, mis kultuurilises ja ühiskondlikus mõttes oli tsiviliseeritud Euroopa provintslilik ääreala. Sarnaselt teiste analoogilises olukorras olevate riikidega tõstis Norras koos majandusliku arenguga pead rahvusromantism, mis ei jätnud puutumata ka muusikat. Otto Winter-Hjelm ja Mathias Lindeman kasutasid oma loomingus rahvamuusikat varem, kui tegi seda Grieg. Ent tema jõudis oma pingutustes luua rahvuslik muusika, mis annaks norralaste identiteedi, märksa kaugemale. Tal õnnestus väljendada mõtteid ja tundmusi, mis olid niivõrd üldinimlikud, et neid tajuti kõikjal maailmas. Selles mõttes oli Griegi looming kaugelt enamat kui rahvuslik. Ta oli ühtaegu nii rahvuslik kui ka kosmopoliitne helilooja.

Pärast uusviinlaste dodekafoonია külmust ja postmodernismi hullutavat kirevust on Griegi romantilise ja looduslähedase muusika aktsiad taas tõusnud. Ta lahkus linnast, et kirjutada muusikat looduse rüpes, ta otsis loodusest ergutajat, rahu ja vaikust. "Minu elu unistus on kätkeada muusikasse Põhjala loodust," on ta ise tunnistanud. Ehk on grammatikata ja sõnastikuta läbi ajava looduse märgikeele tajumine see, mis Griegi muusikale tagas universaalsuse ja ajakestvuse? Kui kasutada ühe kriitiku lennukat väljendit, võis see olla "kosmilise energia ja pulseeriva elu kogemine". Kui see on tõesti nii, siis vaibugu eelmised ja jäägu kõige selgemalt kõlama just see akord.

Koostatud ajakirjades "Rondo", "Nordic Sounds", "Listen To Norway", "Classical CD" ilmunud materjalide põhjal.

ARMASTUS JA ANARHIA

Igasügisiseses Helsingis toimuv filmifestival "Armastus ja anarhia" korraldas tänavu septembris väljasõiduseansid Tallinnas. Põhjuseks polnud mitte tahtmine üritust laiendada või naabreid harida, vaid tsensuuriraskused. Soomes toimib regulaarne filmitsensuur. Kõikidele filmifestivalidele, mis näitavad uusi filme mitte üle kahe korra on Haridusministeerium andnud õiguse ja kohustuse olla ise filmitsensor. Vägivaldala täis Ameerika film "Trellimõrtsukas" näis tekitavat probleeme, nekrofilm "Nekromantik II" on keelatud Saksamaal. Festivali organiseerijad otsustasid pärast konsultatsioone endale mitte võtta ebatänuväärset tsensori rolli, vaid tuua kahtlased filmid hoopis Eestisse, kus filmi valdkonnas puudub igasugune tsensuur ja filmide jaotamine vanuseastmete kaupa. Filmid jooksid 27. septembril kinos "Eha", mis oli ümbritsetud üliõpilaste protestidemonstratsioonist. Üliõpilased avaldasid meelt mitte filmide vastu, mida nad polnud näinud, vaid selle vastu, et Euroopas keelatud filmid tuuakse vabalt siia. Üliõpilased protestisid, et Eesti on muutunud selliseks riigiks, kuhu süüme piinata võib saata kogu Euroopa solki. See oli vaimse ökoloogia demonstratsioon, kantud rahvuslikust väärkustundest.

J. R.

RAINER SARNET KURAT JA PÕRGU

Sügis, Eesti. Soomest saabub sadamasse laev ning kinno "Eha" toimetatakse filmifestivali "Armastus & anarhia" kolm kõige süngemat teost. Ameeriklase Abel Ferrera debüütfilm "Driller Killer" ja sakslase Jörg Buttgeri "Nekromantik I", "Nekromantik II".

Liiguvad jutud filmide keelustamisest Rootsisis, Saksamaal ning seega omandab sügisene Tallinn veelgi ühe varjundi põhjamaises kõleduses, kus on võimalik kõik halb ja kuri.

Ühiseks nimetajaks kolme filmi puhul on destrukttiivne kirg, mis sünnib millestki kaunist, kas kunstist või siis armastusest. Juba festivali deviis "Armastus & anarhia" vihjab harmoonia ja kaose seostele, mis võivad üheaegselt produtseerida nii perverssust kui ka ilu.

Abel Ferrera "Driller Killer'is" leidub rohkem anarhiat kui armastust. Filmi kangelaane, neurootiline kunstnik, kes Manhattani ärklikambri sürrealistlikke taieseid loob, avastab ühel päeval elektritrelli kui sobiva vahendi tsiteerimaks tões ja vaimus André Bretoni "Sürrealismi manifesti", mis kujutas puhtaimat sürrealismi akti kui suvalisi püstolivalanguid Pariisi tänavatel. Vana hea

psüühiline automatism ning sõltumatus esteetilis-kõlbelistest püüdlustest iseloomustab igati ideoloogiat, mida Ferrara "Driller Killer'is" demonstreerib.

Loo sündmustik areneb Manhattani lagunenud üürimajas, mille keldrites tegutsev punk-band loob läbi filmi vajaliku psüühilist meeleolu. Tüdrukute fookusest väljas silmad moodustavad koos sviitrite, konide ja kitarridega ekstaatilise pop-liturgia, mille mõjuvõimsus oligi üks filmi tugevaimaid külgi.

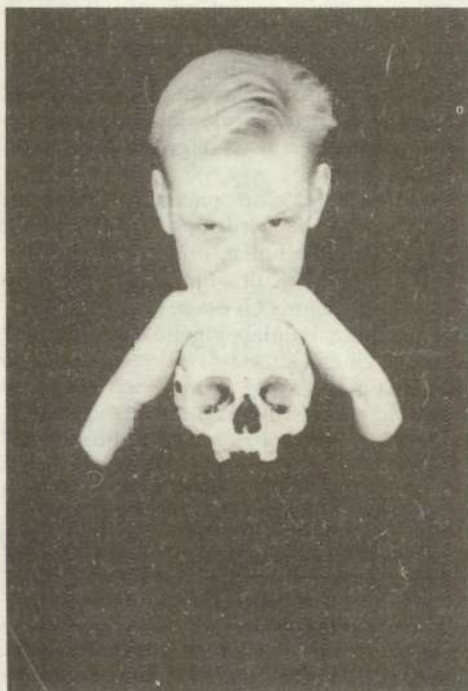
"Driller Killer" on omamoodi atribuut nagu haaknõel revääril ning võiks kuuluda nn kultusfilmide hulka, mida tootis näiteks Denis Hopper. Kultusfilm demonstreerib kõike tüüpilist, mis on omane teatud mentaliteedile ning kujutab pigem sotsioloogilist nähtust. Ühest küljest "Driller Killer" seda kahtlemata oli, kuigi filmi teema on pisut laiem kui anarhistlike kommete etnograafilise analüüsi. Ferrara esikteose kultusobjektideks on noorus ja energia. Kangelaane probleemid ei erine noore Wertheri omadest, mis pärinevad igipõlisest nooruse arhetüübist: kohanematus, armukadedus, somnambuulia koos raskemeelsete lahendustega. Elektritrelli vuring leevendab aga pingeid, tuues selgust nii mõnelegi probleemile. "Driller'i" kogumõju mõjub teraapiliselt ning eraldub sealäbi enamikust õuduslugudest, kus poomiste

ning kägistamistega venitatakse viimse minutini, et kultiveerida ärevust, mis pidi olema võikam kui tegu ise. Ferraral polnud selline hirmutamine ilmselt kavas, mistõttu asus kohe keerutamata asja kallale. Nagu moodsamate õudusfilmide puhul tavaline, teevad režissöörid nägu, justkui polekski tegu õudusega, vaid ekstsentrilise tundepuhanguga. Roim vabastatakse eetilisele dimensioonist nautimaks puhast mõrvailu. Ausalt öelda on selline must huumor üleliia süüdimatu, et pälvida huvi täispika mängufilmi ulatuses.

Erinevalt Buttgereitist suutis Ferrara köita tähelepanu visuaalse lahendusega, mis meenutas plaadiümbriste kujundusi. Konkreetne sõnum ehk parool, mis polnud loomulikult midagi muud kui *fuck off*, kandis endas siiski positiivset laengut ja tekitas nooruslikku elevust.

Nagu mainitud, segas Buttgereiti "Nekromantikute" puhul silmatorkavalt puudulik operaatoritöö. Mõningat õigustust pakub käsitletav teema, sest kuulub ju nekromantia igati pimedasse ning udusesse valdkonda. Ometigi torkab autorite liigne samastumine oma teemaga mujalgi silma: suudelda hauast väljakaevatud laipa nõuab omamoodi eneseunustust. Ennastunustavalt on ka režissöör

Sakslane Jörg Buttgereit püüab ühiskonda irriteerida nekrofiliaga.

nautinud ainult ühte meeleolu, seda kõige pealiskaudsemat, ning seejuures ilmselt leidnud, et nekromantiast kui nähtusest on isegi küllalt. Iseenesest intrigeeriv võimalus ludistatakse oskamatult käest.

Filmitsükkel koosnes kahest osast, kusjuures esimeses jälgiti mehe suhet koolnuga ning teises osas vastavalt naise analoogilisi tundeid. Mõlemad sood käitused suhteliselt sarnaselt, emmates kirglikult juba lagunevat korjust. Mees käitus mõneti agressiivsemalt, lõpetades oma elu müstilise vahekorraga Surma endaga ehk enesetapuga, muutudes armukeseks paljudele mõttekaaslastele.

Üldjoontes oli tegu klassikalise kolmnurraga - mees, naine ja, nagu pealkirjast juba aimatagi, laip. Sellest kooslusest ei tulenevad aga midagi, rääkimata armukadedusest. Korjust veeretati niisama nurgast nurka ning lõigati lõpuks vannis tükkideks. Autorid oleks võinud seda toredat rohelist kipsmullaži kuidagi teravmeelsemalt liigutada.

Buttgereiti taotlus näis olevat luua poeetilis-meeleline hümn surmale. Samas kasutas režissöör mingeid kummalisi nalju, mis olid sama vaimukad kui mis tahes hümnid.

Piisavalt ähmased argumentid ei toonud selgust, miks peaksin mina või Buttgereit ise surmariigi lipu all valvel seisma. Teisalt tundub mulle, et säärane naturalism välistab pretensioonid kõikvõimalikele tähendusmängudele. Liigagi ilmne on taotlus šokeerida ning veelgi ilmsem seda taotlust varjata. Tasakaal keha ja vaimu vahel jääb kuidagi ebausutava nurga all hõljuma. Ootasin noilt sakslastelt suuremat otsustusvõimet, ükskõik siis millises suunas.

JAAK KILMI

JÖRG BUTTGEREITI "NEKROMANTIK"

Jörg Buttgereiti ja Franz Rodenkirchi sünnitatud ning mõnedes ringkondades nüüdseks ammugi müüdistunud *n e k r o m a n t i s m i* kui nähtust, on juba käsitletud peaaegu kui terviklikku maailmavaadet (?!); tõepoolest, selles võib näha sajandi lõpu lähenemist, õhtumaise kultuuri allakäiku, selle sotsiaalselt ja vaimset agooniat ja mida iganes veel.

Samas, olles nüüd lõpuks ära vaadanud "Nekromantik II", tundub kogu see nähtus olevat siiski vaid ühe naise poolt hauast välja kaevatud siniseks ja mädaseks tõmbunud mees, kelle toosama naine koju viib, temaga armastust viljeleb ja siis mõned tähtsamad kehaosad küljest lõikab, hiljem ühesse teisesse mehesse, sedapuhku küll elavasse, meel-

dub, temaga lõpuks vahekorras olles ta pea otsast löikab ja selle hauast väljakaevatud mehe omaga asendab ning alles siis tõelise orgasmi saavutab. Ongi kõik.

Kui kahju, et sealt ka meditsiinilise pilguga patoloogiat näha püüdes, peab vaataja tõdema, et "Nekromantiku" nekrofilsetest seksuaalstseenidest ei kumanudki läbi niivõrd surnukuuride hämarusest *underground*'i harjale jõudnud seksuaalpatoloogia, kuivõrd liputamine filmiamatöörlike klišeede ja ambitsioonidega. Aarialiku hästitoidetud nekromantilist paari Buttgerit-Rodenkirch ümbritsev enesega rahulolu sai tubli täienduse kõigest sellest poisikeselikust vaimustuse õhkkonnast, mis valitses eesti ja soome filmisõpradega täidetud kinosaaalis. Loomulikult kuulusid asja juurde veel ka raadios esitatud filmi näitamist keelata püüdvad üleskutsed ning kino "Eha" ette piketeerima saadetud filantroobid. Tore oli näha ühes komplektis kõike seda, millest tootubki kogu "Nekromantiku" müüt.

Üsna tähelepanuväärne on aga see, et erinevalt tavapärasist kujutlusist uuele ilma-vaatele mingi filosoofilise aluse panevast kultusfilmist (?!), suudab "Nekromantik" lüüa ja šokeerida vaid käegakatsutavalt füüsilise ja mädasega, olgu selleks siis väljakaevatud

vatud laip, tegelaste poolt nekromantilises videos vaadatav hülge tükeldamine või muu vastav; ühesõnaga kõigega, mida suudavad raskusteta haarata amatöörlikud mõttestambid.

Kõige selle kohal, nagu kord ja kohus, hõljub magus pseudoestetiitsemise vaht. Tõepoolest, filmis nähtud toredad topeltekspositsioonid ning vahvad pildi sulatamised on ka ainukesed, mis lihtsameelse vaataja jaoks filmi vaimse poolena võiksid esineda. Viidates ühtlasi ilmekalt amatöörfilmi tehniliselt piiramatutele, kuid vaimselt üsna piiratud võimalustele.

Siiski on tore, et erinevalt varasematest aastatest, mil Euroopa tarduvat kultuurielu raputavad nähtused meieni jõudes mujal juba ammu hääbunud ja unustatud olid, oleme praegusel juhul palju paremas olukorras - nekromantismi müüti ei saa sugugi veel kadunukeseks pidada, saab ju "Nekromantik II" lõpustseenis naispeaosaline teada, et ta on rase...

"Nekromantik II": elusa mehe pea maha, asemele surnud arnastatu pea!

MARKO RAAT

Traditsiooniliste nekrofiilide pettumuseks tuleks veel mainida, et valdav filme läbiv teema pole mitte ihalus surnud inimese järele (ikkagi midagi inimlikku?), vaid pigem kirk igasuguse roiskuva ja mädaneva "šokolaadimuda" järele, mis kunagi olevat inime-
ne olnud. (See ei ole etteheide, sest polnud ju lubatudki nekrofiiliat ja küllap leidub ka sellele vastav raiefilidest tänulik tarbija. Nekromantik?)

Mis takistab Buttgeriiti teoseid aga filmikunstiks pidamast, on eelkõige nende sisuline igavus, venivus ja esteetiline küündimatus. Vaatata 2 x poolteist tundi väga amatöörlikku, ühtlaselt plassi sinakat pilti, kusjuures kogu "NEKROMANTIK I-e" aja oli pilt fookusest väljas (tervitused "Eha" mehaanikutele ja tänulikule eesti kinopublikule, kes vaatab, kui ikka kästakse, kas või läbi projektsiooniava ette unustatud lumelabida), on nii tüütult ruineeriv, et ei teki isegi negatiivset emotsiooni. Mis aga sellisele üllitisele ikka publiku toob, on vana hea žiletiga "Tupla" trikk. Kui ikka öeldakse, et igas sajandas "Tuplas" on žilet, siis hakkab teatud seltskond millegi terava ootuses "Tuplaid" ostma. Olgugi, et ta teab, et kuna ta nüüd seda teab, sööb ta ettevaatlikult ning midagi teravat juhtuda ei saa, kuid kuni esimese žiletini ta siiski ostab ja loodab.

Mingi võimalus oma olemasolu õigustamiseks, olles juba kesk poolikut pornoestetiikat ja püüdlitiku näpuga näitamist (fantaasiapuudus + iha = nekromantika?), oleks ehk naerda seal, kus see algselt mõeldud pole, ja lükata kogu sündmus ladusalt/ odavalt *camp*-kogemuste jadasse, kuid Buttgeriit on selleks liiga pretensioonikas.

Nn huumorit mõlemas loos siiski leidub, kuid pigem on see kinnitus teooriale, et ka söömine kuulub nekromantika atribuutikasse (üks lihahimu kõik?) ehk demonstratiivne söömine laguneva muumia vahetus läheduses. Pidevalt korduv "nali" seisneb selles, et mõni nn tsiviil seda ei suuda.

Iseenesest pole ju surmaihaluses ning surma ja seksuaalsuse seotuses midagi nii põrutavalt uut ja seniteadmatut (poodud on näiteks ajast-aega erekteerunud), nagu võiks nüüd järeldada seoses kõrgendatud huviga Buttgeriiti "seninägematu" üle. Küsimus on rohkem intrigeeriva ja huvitava ainese vormistamine. Buttgeriit on vormistanud küll peaaegu kolme tunni jao avantürismi ning saavutanud isegi keelatud märtri-oreooli, kuid on sisustanud vahest ainult minuti jagu esteetilisi spekulatsioone, mida selline ma-

terjal oleks võimaldanud. Anarhia küll, kuid "Tupla" triki ja kõlblusvalve orjuses. Ning liiksaks veel armastusest.

P.S. 11. oktoobril ütles Eesti Vabariigi kultuuriminister Paul-Erik Rummo Riigikogus vastuseks Olli Toomiku arupärimisele, et ministeeriumi juures ei tegutse komisjone, kes filmid eelnevalt läbi vaataks. Tsensuuri keelab meil põhiseadus. Vastuseks Mati Hindile, kes soovitas keelata vähemalt prostitutsiooni ja vägivalla propaganda, avaldas härra Rummo lootust, et kodud ei anna lastele taskuraha vägivallafilmi vaatamiseks jaoks.

J. R.

1993. AASTA RAHVUSVAHELISI FILMIAUHINDU

43. BERLIINI

rahvusvaheline filmifestival viidi läbi 11.-22. veebruarini (vt ka "Sirp" 5. ja 12. III 1993). Festivali põhikonkursile oli esitatud 33 täispikka mängufilmi. Demonstreeritud ekraaniteoste seas olid Woody Alleni "Abielumehed ja -naised", Tamasaburo Bando "Igatsus", Sergei Bodrovi "Ma tahtsin näha ingleid", Detlev Bucki "Me võime ka teisiti...", Jack Claytoni "Memento mori", Costa-Gavrasi "Väike apokalüpsis", Mircea Danieluci "Abieluvoodi", Marco Ferreri "Ühe maania päevik", Herz Franki "Juudi tänav", Haile Gerima "Sankofa", Erik Gustavsoni "Telegrafist", Stephen Gyllenhaali "Waterland", Otar Iosseliani "Liblikate jaht", Derek Jarmani "Wittgenstein", Juraj Jakubisko "Parem olla rikas ja terve kui vaene ja vilets", Nils Malmrosi "Armuvälu", Edouard Molinaro "Õhtueine", Lucian Pintilie "Tammepuu", Mark Rappaporti "Rock Hudson's Home Movies", Edgar Reitzei 13-osaline suursari "Teine kodumaa", Robert Rodriguezi

Michelle Pfeiffer sai parima naisnäitlejana "Höbekaru" Berliini festivalil USA filmis "Armastuse väli" (režissöör Jonathan Kaplan).

"El Mariachi", John Saylesi "Passion Fish", Frans Weiszi "Kättemaks" jpt. Peale selle võis festivali päevil näha ulatuslikku retrospektiivprogrammi Billy Wilderi ja Gregory Pecki filmiloomingust, aga ka ligi 40 klassikalist laiekraanifilmi, viimaste hulgas oli näiteks Henry Kosteri "Tuunika" (1953), Richard Fleischeri "20 000 ljööd vee all" (1954) ja Jean-Luc Godard'i "Hull Pierrot" (1965). Festivali põhizürii tööd juhtis saksa režissöör Frank Beyer.

"Kuldkaru" *ex aequo*: "Naised õrnade hingede järelt" (režissöör Xie Fei; Hiina) ja "Pulmabankett" (Ang Lee; Taiwan).

"Höbekaru" (zürii eriauhind): "Arizona unelm" (Emir Kusturica; Prantsusmaa).

"Höbekaru" (parim režissöör): Andrew Birkin ("Tsementaed", Saksamaa-Inglismaa-Prantsusmaa).

"Höbekaru" (parim näitlejanna): Michelle Pfeiffer ("Armastuse väli", Jonathan Kaplan; USA).

"Höbekaru" (parim näitleja): Denzel Washington ("Malcolm X", Spike Lee; USA).

"Höbekaru" (ühiskondlike ja isiklike kriisisituatsioonide humanistliku lahenduse eest) *ex aequo*: "Ärganute päike" (Temur Babluani; Gruusia) ja "Samba Traoré" (Idrissa Ouedraogo; Burkina Faso-Prantsusmaa-Šveits).

"Sinine ingel": "Noor Werther" (Jacques Doillon; Prantsusmaa).

"Kuldkaru" (lühifilm): "Booloro" (Ivan Maksimov; Venemaa).

"Höbekaru" (lühifilm): "Elas kord hiir" (Pavel Koutsky; Tšehhia).

FIPRESCI auhinnad: "Gorilla supleb lõunaajal" (Dušan Makavejev; Saksamaa) ja noorte filmifoorumil demonstreeritud Hiina programm.

"Berliini kaamera": näitlejannad Victoria Abril (Hispaania), Gong Li (Hiina), Corinna Harfouch (Saksamaa), Johanna Ter Steege (Holland) ja Juliette Binoche (Prantsusmaa).

"Kuldkaru" kogu elutöö eest: Gregory Peck, Billy Wilder.

65. "OSCARID"

tehti teatavaks 29.-30. märtsil.

Parim film: "Armutu" (režissöör Clint Eastwood).

Parim võorkeelne film: "Indo-Hiina" (Régis Wargnier; Prantsusmaa-Vietnam).

Parim režii: Clint Eastwood ("Armutu").

Parim naisnäitleja: Emma Thompson ("Howards End", James Ivory).

Parim meesnäitleja: Al Pacino ("Naise hõng", Martin Brest).

Parim naiskõrvalosatäitja: Marisa Tomei ("Minu nõbu Vinny", Jonathan Lynn).

Parim grimm: Greg Cannom, Michele Burke ja Matthew W. Mungle ("Bram Stokeri Dracula").

Parimad pildiefektid: Ken Ralston, Doug Chiang, Doug Smythe ja Tom Woodruff ("Surm sobib talale", Robert Zemeckis).

Parim originaallaul: Alan Menken ja Tim Rice laulu "Whole New World" eest ("Aladdin").

Parim dokumentaalfilm: "Panama pettus" ("The Panama Deception", produtsendid Barbara Trent ja David Kasper).

Parim lühidokumentaalfilm: "Peteri kasvatus" ("Educating Peter", produtsendid Thomas Goodwin ja Geraldine Wurzburg).

Parim lühimultifilm: "Mona Lisa astub trepist alla" (produtsent Joan C. Gratz).

Parim lühifilm: "Omnibuss" (produtsent Sam Karmann).

Au-"Oscar": Federico Fellini.

Jean Hersholti nimeline humanitaarauhind: Elizabeth Taylor (AIDS-ivastase võitluse toetamise eest) ja Audrey Hepburn (postuumselt).

Gordon E. Sawyeri nimeline medal: Erich Kaestner.

45. CANNES' I

rahvusvaheline filmifestiival leidis aset 13.-24. mail. Suurüritus avati André Téchiné ekraaniteosega "Minu lemmikaastaag" (peaosas Catherine Deneuve). Põhikonkursil osaleti 23 täispika mängufilmi.

Parima naisnäitleja "Oscari" vääriliseks tunnustati Emma Thompson filmis "Howards End" (režissöör James Ivory) ning parimaks meesnäitlejaks arvati Al Pacino filmis "Naise hõng" (režissöör Martin Brest).

Režissöör ja näitleja Clint Eastwoodi vestern "Armutu" võitis neli "Oscarit": parim film ja režii (mõlemad C. Eastwoodile), parim meeskõrvalosatäitja (Gene Hackman) ja parim montaaž (Joel Cox).

Parim meeskõrvalosatäitja: Gene Hackman ("Armutu").

Parim originaalkäsikiri: Neil Jordan ("Nutumäng", Neil Jordan).

Parim ekraniseeringu käsikiri: Ruth Prawer Jhabvala ("Howards End").

Parim operaatoritöö: Philippe Rousselot ("Jõgi voolab süit läbi", Robert Redford).

Parim kunstnikutöö: Luciana Arrighi ja Ian Whitaker ("Howards End").

Parim originaalmuusika: Alan Menken ("Aladdin", John Musker ja Ron Clements).

Parim montaaž: Joel Cox ("Armutu").

Parim helikujundus: Chris Jenkins, Doug Hemphill, Mark Smith ja Simon Kaye ("Viimane mohikaanlane", Michael Mann).

Parimad heliefektid: Tom G. McCarthy ja David E. Stone ("Bram Stokeri Dracula", Francis Ford Coppola).

Parim kostüümikujundus: Eiko Ishioka ("Bram Stokeri Dracula").

Federico Fellini (20. I 1920 - 31. X 1993) pälvis lisaks varasemale neljale filmi-
"Oscarile" ("Tee", 1954;
"Cabiria ööd", 1957; "8 1/2", 1963;
"Amarcord", 1973) tänavu viienda
"Oscari" elutöö eest.

miga. Festivalifilmideks olid Pupi Avati "Magnificat", Kenneth Branaghi "Palju kära ei millesti", Alain Cavalier' "Libera me", Stephan Elliotti "Petised", Philomène Esposito "Mürgine lugu" ("Toxic affair"), Peter Greenaway "The Baby of Macon", Renny Harlini "Kaljuronija", Takeshi Kitano "Sonatiin", Akira Kurosawa "Ei, veel mitte" ("Madadayo"), Jean Marboeufi "Pétain", Elaine Proctori "Sõbrad", Paolo ja Vittorio Taviani "Fiorile", Serge Toubiana ja Michel Pascali "François Truffaut, portraits volés" jpt. Põhižürii esimeheks oli prantsuse kineast Louis Malle.

"Kuldpalm" *ex aequo*: "Klaver" (režissöör Jane Campion; Austraalia) ja "Hüvasti, minu konkubiin!" (Chen Kaige; Hiina-Hongkong).

Žürii *grand prix*: "Nii kaugel, nii lähedal" (Wim Wenders; Saksamaa).

Žürii auhind *ex aequo*: "Nukumeister" (Hou Hsiao-hsien; Taiwan) ja "Kivivihm" (Ken Loach; Inglismaa).

Parim režissöör: Mike Leigh ("Alasti"; Inglismaa).

Parim naisnäitleja: Holly Hunter ("Klaver").

Parim meesnäitleja: David Thewlis ("Alasti").

Tehnikapreemia: "Mazeppa" (Bartabas; Prantsusmaa).

"Kuldkaamera": Tran Anh Hung ("Rohelise melonipuu lõhn"; Prantsusmaa-Vietnam).

"Kuldpalm" lühifilmile: "Kohv ja sigaretid" (Jim Jarmusch; USA).

FIPRESCI auhinnad: "Hüvasti, minu konkubiin!" ja "Lastemõrvad" (Ildikó Szabó; Ungari).

Prix Cannes Junior: "Lõvilaps" (Pierre Grandperret; Prantsusmaa).

Prix Rossellini: Jerzy Toeplitz ja "Escuela de tres mundos" (Kuuba).

Cannes'i festivali "Kuldpalm" tuli Austraalia filmile "Klaver" (režissöör Jane Campion), parimaks naisnäitlejaks peeti Holly Hunterit samas filmis.

Venezia festivali "Kuldlövi" läks Prantsuse-Poola ühisfilmile "Kolm värvi: sinine" (režissöör Krzysztof Kieślowski) ja Volpi karika sai parima naisnäitlejana Juliette Binoche samast filmist.

18. MOSKVA

rahvusvahelist filmifestivali peeti 1.-12. juulini. See avati inglise režissööri sir Richard Attenborough' biograafiafilmiga "Chaplin". Põhižürii eesotsas oli prantsuse filmilavastaja Claude Lelouch.

Grand prix: "Mina Ivan, sina Abraham" (režissöör Yolande Zauberman; Prantsusmaa).

Žürii eriauhind: "Barabaniaad" (Sergei Ovtšarov; Venemaa).

Parim režissöör: Emil Stang Lund ("Nahkhiire tiivad"; Norra).

Parim naisnäitleja: Hülya Avsar ("Berliin Berliinis", Canan Gerede; Türgi).

Parim meesnäitleja: Li Tu Wa ("Ma jään elama", Chin Sen Chik; Korea).

Andrei Tarkovski nimelise fondi auhind: Otar Iosseliani ("Liblikate jaht"; Prantsusmaa-Itaalia-Saksamaa).

50. VENEZIA

rahvusvaheline filmifestival toimus 31. augustist 11. septembrini. Avafilmiks oli valitud Martin Scorsese romantiline kostüümidraama "Süütuse aeg". Põhikonkursile oli esitatud 15 ekraaniteost. Demonstreeritud filmide hulgas olid Woody Alleni "Manhattan Murder Mystery", Maria Luisa Bembergi "Me ei räägi sellest", Joe Comerfordi "High Boot Benny", Robert De Niro "The Bronx Tale", Abel Ferrara "Maosilmad", Jean-Luc Godard'i "Kahjuks minule", Mariusz Grzegorzeki "Kõnelused kappi suletud mehega", Aline Issermani "Kahtluse vari", Ermanno Olmi "Vana metsa saladus", Carlos Saura "Dispara", Gus Van Santi "Even Cowgirls Get the Blues" jpt. Lisaks võis nautida režissöör Nicholas Ray täielikult restaureeritud meistriteost "Johnny Guitar" (1954) ning linateoseid, mida oleks võidud esitada 1943. a Venezias (sealhulgas Carl Th. Dreyeri "Viha päev", Luchino Visconti "Obsessione", Vincente Minnelli "Cabin in the Sky"). Festivali žüriid juhtis austraalia-ameerika filmilavastaja Peter Weir.

"Kuldlövi" *ex aequo*: "Short Cuts" (režissöör Robert Altman; USA) ja "Kolm värvi: sinine" (Krzysztof Kieślowski; Prantsusmaa-Poola).

"Höbelövi": "Kosh ba Kosh" (Bahtijar Hudonazarov; Tadžikistan).

"Höbelövi" (žürii eriauhind): "Bad Boy Bubby" (Rolf de Heer; Austraalia).

Volpi karikas (parim naisnäitleja): Juliette Binoche ("Kolm värvi: sinine").

Volpi karikas (parim meesnäitleja): Fabrizio Bentivoglio ("Kaheks jagatud hing"; Itaalia).

Parim naiskõrvalosatäitja: Anna Bonaiuto ("Kus te olete? Mina olen siin!", Liliana Cavani; Itaalia).

Parim meeskõrvalosatäitja: Marcello Mastroianni ("Üks, kaks, kolm... päike", Bertrand Blier; Prantsusmaa).

Parim operaatoritöö: Slawomir Idziak ("Kolm värvi: sinine").

Parim filmimuusika: Cheb Khaled ("Üks, kaks, kolm... päike").

FIPRESCI auhinnad: "Short Cuts" ja "Bad Boy Bubby".

Senati juhataja kuldmedal: "Za zui zu" (Liu Miaomaio; Hiina).

"Kuldlövi" kogu elutöö eest: Claudia Cardinale, Steven Spielberg.

AARE ERMEL

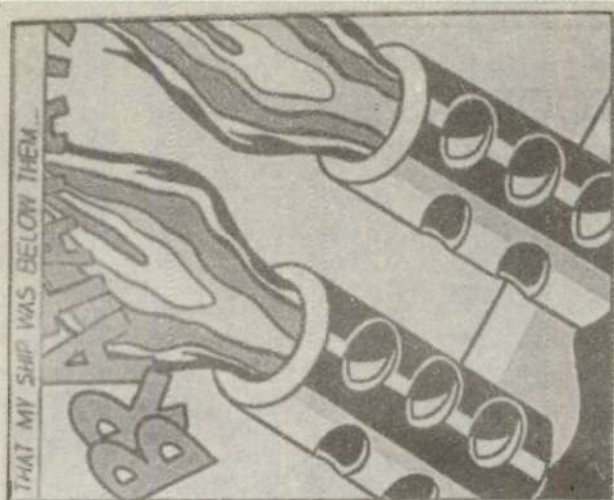
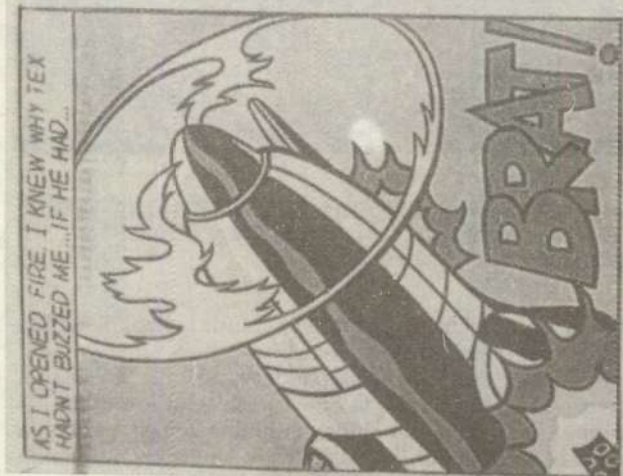
KOOMIKS?!

Andy Warhol. Dick Tracy. Kaseliin lõuendil, 1960. Erakogu. Populaarse koomiksi-detektiivi Dick Tracy atribuudiks on valge kaabu ja mantel. Seesama tegelane on juba "elavana" figureerinud Madonna võimsatel kontsert-show'del 1980. aastate lõpul.

1990. a detsembris avati New Yorgi Moodsa Kunsti Muuseumi kahel korrusel näitus "Kõrge ja madal. Moodne kunst ja populaarkultuur", mida olid aasta aega ette valmistanud Kirk Varnedoe (muuseumi ühe osakonna juhataja) ning Adam Kopnik. Näitus oli liigendatud nelja alapealkirja vahel:

reklama, graffiti, karikatuur ja koomiks. Ehkki näitusest endast sai hiljem rahvusvahelises kunstiajakirjanduses kriitika märklaud, inspireeris ta ometi probleemi kui sellist lähemalt analüüsima ning sõnapaar "kõrge ja madal" (*high and low*) kinnitas koguni kanda moodsate esteetikute leksikas.

Roy Lichtenstein. Kui ma arasin tule. Magna lõuendit, 1963. Stedelijk Museum, Amsterdam. Lichtenstein muutis koomiksi pilte veelgi koomiksilikumaks, parandades nende detaile ja kompositsiooni. Ent samas, andes odavatele piltidele unikaalsuse aura, tegi neist "ikoonid".

Alli: eeskujuks olnud koomiks ise. "Ültaameerikalised sõjamehed 90" (märts-aprill 1962). Kunstnik Jerry Grandinetti.

Kui püüda paigutada koomikspildid skaalale "kõrge-madal", siis võtavad nad koha sisse skaala parempoolses otsas. Tegemist on "madala" kunstiga, mis on odav nii rahalises kui vaimses mõttes. Ometi seda kunsti "tarbitakse" meelega ühiskonna vaimse hierarhia kõikides kihtides. Anekamaid

tuuri vastu on asendunud spetsialistide huvitatusega asja üle juurelda. Ning selles metamorfoosis on ka suurt rolli mänginud nüüdisaegne "kõrge" kunst ise.

Koomiks sellisena on juba sünnilt kapitalismiaja kommertsnähtus, millel on kas meelelahutuslik või õppefunktsioon (näiteks

koomikseid loevad ja vaatavad nii vanad kui noored, neil on aktiivne mõju rohkemale arvule inimestele kui mis tahes "kõrgetel" intellektuaalselt üliväärtuslikel kunstiteostel, mida oskab adekvaatselt hinnata võib-olla üksnes asjatundjate kitsas ringkond.

Ometi tasub tähelepanu pöörata ka sellele, et eespool nimetatud kunstinäitusel ei tiituleeritud koomiksit jms mitte enam halvustavalt "massikultuuriks", vaid leebemalt "populaarkultuuriks". Sest suhtumine on muutunud. Tulised rünnakud massikul-

Leonhard Lapin. Jänku suudlus. Koloreeritud lito, 1970. Ehtsat koomiksit, mida siin oleks pidanud jäljendatama, polegi! Küll aga on Nõukogude Eestis elav kunstnik nagu õhust tabanud lääne popkunsti olemuse - vaimukus. "Lapin" tähendab prantsuse keeles "jänest".

"Postimehes" jooksis sel suvel koomiks purjelauaga sõitmise õpetusest). Järgnevalt oleks vahest kasulik eristada kahte tasandit, et mõista koomiksi toimimismehhanismi inimpsüühikale: formaalne ja ideoloogiline tasand.

1. **Formaalselt** tähendab koomiks piltide jada, kus sündmustik, tegevus hargneb nii, nagu loeksime raamatut. Kuid tekst on ülinapp ning naelapea pihta tabav. Pikk jutt koormab pilti ega mahu ka lihtsalt ära väikesele pinnale. Tekst on väga selge sõnastusega ja kirjutatud loetavalt (trükitähtedega!). Samasugused nõudmised kehtivad ka piltide kohta - detailid on redutseeritud miinimumini, tegevust esitatakse ilmekalt ja kiiresti loetavalt (figuuride "keha keel").

Koomiks baseerub joonistusel, mis on kas mustvalge (graafiline) või koloreeritud. Koloriidid domineerivad enamasti segamata värvide. Värvide ülesanne on kanda informatsiooni toimuva kohta või tõsta piltide atraktiivsust. Värvet kasutatakse kontrasti printsiibil, harva toon-toonis printsiibil.

Koomiksi eesmärk ja tema populaarsus näib seisnevat fenomenis, et jutustus, narratiiv jõuab lugejani väga kiiresti - verbaalne ja visuaalne informatsioon segunevad ning täiendavad teineteist. Kuna kiirus on spetsiifiline ameerika kultuuri ja olme fenomen, siis esineb ehk ka erinevusi Ameerikas ja Euroopas produtseeritud koomiksitate vahel (viimased on sageli "aeglasemad", "sügavamõttelisemad"?).

Aga hiljuti oleme Eestiski olnud tunnista-jaiks "oma" koomiksikunsti õidepuhkemisele - ent Eesti koomiks näib olevat veel üsna isepäine. Siin näivad koomikseid loovat üksikud fanaatikud, kelle seljataga puudub äriline huvi ja konkurents või firma tellimus.

2. **Ideoloogiliselt** lähtub klassikaline, "paradigmaatiline" Ameerika koomiks Hollywoodi filmide mentaliteedist. See tähendab, et peategelaseks on positiivne, tahtejõuline ja eetilisel motiveeritud isiksus, kas siis Superman, Spiderman, Batman või Dr Stephen Strange. Selline koomiksideooloogia on lühidalt kokku võetav hüüatusse, mis pärineb Dr Strange'ilt: "MA PEAN OLEMA PARIM ... SUURIM!!! VÕI ... MITTE MIDAGI!!! Indiviidi-keskne kultuur väärtustab indiviidi edu, ilu, seksikust ning eetikat. Lõpus on alati "happy end".

Kui põikame siit korraks Euroopasse, siis näeme, et Superman, Spiderman või Batman pole muud kui ühe noore kultuuri väljamõeldud kangelased à la Kalevipoeg, Beowulf, Gilgames või miks ka mitte Nietzsche Üliinimene ("tahe võimule"). Iga normaalne kultuur loob endale kangelased ning Ameerika pidi nad sellepärast kas või kunstlikult välja mõtlema. Ometi ei saa ameerika uusi ja Euroopa vanu kangelasi omavahel päris võrrelda. Kui ameerika koomiksikangelased on kaasaegsed popid iidolid, keda on palju ja

kelle "eluiga" on lühike, kellega tekib kergelt kontakt, kellega noorsugu püüab mõtteis samastuda, siis Kalevipoegi on üksainus ja näiteks ühelgi eesti noorel ei tule pähe tõsimeelset soovi temaga samastuda. Siin ongi ehk ameerika koomiksi läbilöögi ja viitaalsuse põhjus. Pealegi, sellele sugestioonile, mis on mõeldud lausa käitumisjuhisenä ("MA PEAN OLEMA PARIM ... SUURIM!!!"), lisandub ka tubli annus huumorit.

***

Kui vaatame kunstiajaloo tagasi, näeme aga üllatusega, et vähemalt formaalselt on koomiks olnud olemas kogu aeg. Keskaja pühapildimaalija (kes oli ka "anonüümne" meister nagu sageli kaasaja koomiksikunstnik, ehkki teistel põhjustel), kui ta tahtis edasi anda Piibli sündmused ja ajalisel kulgevad tegevust, maalis sündmused lihtsalt üksteise järele ritta. Itaalia vararenessansi kunstniku Giotto kuulsal "Pearaha" maali "lugemist" peab alustama pildi vasakust servast ning hoidma kogu aeg mälus Piibli teksti. Mida muud esitab ka Tallinna Bernt Notke "Surmatants" või Rode altar Niguliste kirikus. Rääkimata arvukatest vene ikoonidest või Vana-Egiptuse raidreljeefidest, papüüruse-rullidest.

Varasemat kunsti vaatame praegu kui "kõrget", sest ta ei ole "odav". Niisiis on koomiksi odavus tingitud pigem XX sajandi paratamatustest ja pöördumatutest kunstivälalistest nähtustest - tööstusrevolutsioonist, kultuuritööstuse kontrollimatust ekspansioonist, mis oma halbade ja heade tagajärgedega teeb kultuuri tarbimise taskukohaseks ka kõige vaesemale inimesele. See inimene pole enam kirjaoskamat ja ta ei pea minema gooti katedraali portaali jalamile, et lasta end lummata skulptuuridesse piltidena jäädvustatud sõnumist (nn Vaeste Piibel). XX sajandi moodsad muinasjutud tulevad talle kiiresti ja hõlpsalt koju kätte.

Muidugi, muutunud on ka inimese enda psüühika ja suhtumine asjadesse, mis on kergesti kättesaadavad ja ilma pühaduseta. Inimene vahetab koomikseid sama kergesti nagu sokke. Aga kaubakäive ongi üks kultuuritööstuse sisemisi programme.

XX sajandi kõrgkunstil, st modernismil, avangardismi arvukatel vooludel on olnud oma suhe ka koomiksiga. Sürrrealist Miro maalil oma tuntud "Kuu poole haukuva koe- ra" koomiksifragmendi järgi, andes sellele sürrreaalse allteksti. Kuid maali inspiratsioo-

TEATRIANKEET

VAATLUSE ALL ON TEATRIHOOAEG 1992/93

Uuslavastuste arv on üha kasvanud, mängukordade arv vähenenud, tõsine hulk uuslavastusi on igal vastajal nägemata. Ka (kriitiku)inimvõimel on piirid. Iga vastaja isikliku vaatluspagasi puudulikkust püüame kompenseerida küsitlute arvukusega, üheskoos, *in corpore* suudame ehk tagada mingigi representatiivsuse. Lisaks traditsiooniliselt teatrikriitikuteks tituleeritule on seekord kaasatud ka teisi eksperte, kes oma töö või erialase huvi tõttu suhteliselt rohkem läinud hooajal eesti teatrit vaadanud. (Luule Epner Tartu Ülikooli teatriõpetuse juhina, Giina Kaskla Teatri- ja Muusikamuuseumist, Gerda Kordemets TV "Premjäär"-saatearja režissööri ja saatejuhina, kirjandusteadlane Piret Kruuspere Keele ja Kirjanduse Instituudist, Märt Kubo TMK peatoimetajana, Ivika Sillar Lavakunstkateedrist.) Eksperthinnangud on vormistatud järneva küsimustiku alusel:

1. Näidend (või ka dramatiseering), mille ilmumine eesti lavale 1992/93. hooajal tundub Teile märkimisväärsena?

Mida tõstaksite esile möödunud hooajast?

2. ... lavastus?

3. ... muusikaline kujundus ja kunstnikutöö?

4. ... naisosatäitmine?

5. ... meesosatäitmine?

6. ... kõrvalosa?

7. Mida soovite kommenteerida? (Probleemid, mured, rõõmud, ülatused, vihastamised, tähelepanekud vms.)

8. Milliste (arvatavasti) teatripildis oluliste lavastuste nägemata jäämine segas Teid kõige rohkem eelmistele küsimustele vastamisel?

ÜLEV AALOE:

1. Arvestades seda, kui vähe Eestis praegu üldse näidendeid kirjutatakse - kahtlemata M. Kõivu "Tagasitulek isa juurde".

2. "Tagasitulek isa juurde" - Priit Pedajas, "Romeo ja Julia" - Elmo Nüganen; parim komöödia: "Miks Jeppe joob?" - Kaarel Kilvet.

3. Muusikaline kujundus: Tõnu Raadik - "Romeo ja Julia", "Miks Jeppe joob?"; Peeter Kononov - "Nukitsamees", Loit Lepalaan - "Teatrilav".

Kunstnikutöö: Mats Öun - "Tagasitulek isa juurde", Ingrid Agur - "Kirsiaed", Jaak Vaus - "Teatrilav".

4. Epp Eespäev ("Armuhullus"), Katariina Lauk - Julia.

5. Andrus Vaarik (Peremees "Tagasitulek isa juurde"), Elmo Nüganen (Lopahhin "Kirsiaias"), Aare Laanemets (teatridirektor "Rottides").

6. Marko Matvere (Mercutio "Romeos ja Julias"), Andres Noormets (Trofimov "Kirsiaias").

7. Publik hakkab teatrisse tagasi tulema, kõige raskemad ajad on

vist üle elatud. Liiga palju on aga igasugust pudi-padi, st lavastusi. Lootustandev on lavakate järjekordne lend.

8. Näinud olen vist kolmandikku umbes sajast uuslavastusest. Nägemata on siiani "Me sõidame Torontosse" (J. Tooming), "Proua de Sade" (M. Unt), "Vanamehed seitsmendalt" (E. Spriit)...

MARIS BALBAT:

1. Madis Kõivu "Tagasitulek isa juurde", ka Toomas Kalli ja Eino Baskini estraadikava "Prügikast ehk Alguse asi" kui pretsedent tõestamiseks, et nalja saab edukalt teha kõige, ka meie isetegevus- aegsete tegemiste üle.

2. Priit Pedajase "Tagasitulek isa juurde" Draamateatris, Elmo Nüganeni "Romeo ja Julia" Noorsooteatris.

3. Mats Öuna kujundus lavastusele "Tagasitulek isa juurde"; idee mängida "Romeot ja Juliat" Noorsooteatri *diele*'s ning oskus mänguruumi ära kasutada (Elmo Nüganen - Kustav-Agu Püüman).

4. Katariina Lauk (Julia "Romeos ja Julias", Tillie "Saialilledes"), Anne Reemann (Ranevskaja "Kirsiaias").

5. Jüri Järvet ("Krappi viimane lint"), Andrus Vaarik (Peremees "Tagasitulekus isa juurde"), Elmo Nüganen ("Mu süda on mägedes"), Tarmo Männard (Andrei "Kolmes ões", Epstein "Biloxi bluesis"), Jaanus Rohumaa ("Equis").

6. Arvo Raimo Gajev "Kirsiaias", kuigi Gajevit ju otseselt kõrvalosaks nimetada ei saa.

7. Kuna ankeedis ei ole eraldi küsimust huvitavaima lavastaja kohta, siis lubatagu vastata siin: praegu on ilmselt Eesti parimaks lavastajaks Priit Pedajas, seda lubavad öelda järjestikused "Punjab" ja "Tagasitulek isa juurde". Mõistagi on meie parim draamakirjanik praegu Madis Kõiv. Miks Jaan Kruusvalli näidendeid enam laval pole (teadupärast on vähemalt üks seni mängimata näidend tal olemas)? Jüri Kaldmaa "Surnud liblikate tantsus" aimum Eesti Osborne'i või Albee't, kuid seni veel ebatäiuslikul kujul. Jätakuvalt on

kahju, et vähe lavastavad Lembit Peterson (viimasel ajal vaid "Valguse põik" Viljandi Kultuurikolledžis) ja Merle Karusoo (sel hooajal vaid Otepää "Circulus"). Kahju on, et Jüri Järveti endiselt võrratud mr Krappi käis vaatamas nii vähe inimesi. Toredat ansambelmängu sai nautida R. Baskini lavastuses "Öö-öö". Oma senisest tasemest allpool esines sel hooajal peanäitejuhita "Endla". Pikka kohanemise- ja eneseleidmise aega vajab Draamateatris nähtavasti Mati Unt: tema paremad lavastused kuuluvad seni ikka veel Noorsooteatri perioodi. Kahju on, et kirjanduslikult raskekaalulised asjad (Sophoklese "Kuningas Oidipus" Draamateatris, Dostojevski põhjal tehtud "Majasuurune kivi", Oscar Wilde'i "Dorian Gray portree") jäid laval raskepäraseks ja igavaks, küllap ka publikuvaeseks. Tahaks loota, et teatrite juhid sellegipoolest mäletavad, et tõeliselt heade teoste head lavastused on Eestis ikka rahva teatris toonud. Mitteriiklikes teatrites nähtust oli uudne ja põnev "Armastuse jääkuup 2" Von Krahli Teatris, vaadata soovitaks "Teater 4" etendus. Keevadisel Tartu "Dionysia"-festivalil meeldis ootamatute mängupaikade kasutamine: lavakunstikateedri "Saialillede" etendus ühel üpriski boheemlikul pööningul oli tore elamus. Kas ei võiks meie riiklikegi teatrite trupid vahetevahel oma akadeemilistelt lavadelt alla tulla ja põnevamate mängupaikade järele ringi vaadata? Kodust teatripilti aitavad mõnikord selgemaks teha külaliste siinkäigud; kui suve lõpul käisid Eestis teatriteadlased mujalt maailmast, näidati neile "Punjabat" ja "Romeot ja Julia". Mida üllatuslikku oleks meil neile veel olnud pakkuda, vist ainult "Tagasitulek isa juurde"? Ega ei olegi palju.

8. Jaan Toominga lavastused "Ainsal ööl" ja "Me sõidame Torontosse".

LUULE EPNER:

1. On märkimisväärne, et reper tuaaris on üllatavaltki rohkesti n-ö suurt klassikat, Sophoklesest Schnitzlerini; selles kontekstis

rõõmustab eriti huvi Tšehhovi vastu ("Kirsiaed", "Kolm öde"). Algpärandaist on tähendusrikkaim Madis Kõivu "Tagasitulek isa juurde".

2. N ä h t u s t "Tagasitulek isa juurde" - Priit Pedajas.

3. Mats Öuna kujundus "Tagasitulekule isa juurde". "Romeo ja Julia" ruumikasutuslikud leiud. Muusikalise kujunduse asemel tahaks esile tõsta Kulno Süvalepa laulude õhtut "Kaunimad laulud su elus" tervikuna (muusika, esitus, täpne stiil).

4. Merle Jäägeri Salomé. Katrin Saukase Karin ("Täieline Eesti Vabariik", eelmise hooaja lavastus, end alles nüüd nähtud).

5. Andrus Vaariku rollid Draamateatris.

6. -

7. Väga häirib kultuuripoliitika juhuslikkust ja loidus. Majata ja juhita Rakvere Teater, pinged "Vanemuise" ümber ja sees, "Vanalinnastudio" oma kodu probleemid - kurvastavaid näiteid on rohkem kui küll. Paistab nii, et kultuur, haridus ja teadus on praeguses poliitikas pigem deklaratiivsed kui tegelikud väärtused.

Probleemiks tundub muutuvat (olevat muutunud) usaldatava ülevaate saamine/loomine teatri üldpildist ja suundumustest. Aina rohkem uuslavastusi, millest paljud kaunis kiiresti mägukavast kaovad (hulga ja headuse suhe näib mõnes teatris lähenevat kriitilisele piirile) - kõike haarata tundub päris lootusetu. Kuigi retsensioone peetakse usaldusväärse poolest kolmandajärgulisteks teatriajaloo allikateks, on ikkagi põhjust muret tunda teatris toimuva registreerimise ja jäädvustamise, kirjeldamise ja analüüsimise pärast. Päevakriitika kõrvale ihkaks rohkem probleemartikleid, üldistavaid hooajälevaateid, meie teatri asetamist vähemalt Euroopa kultuurikonteksti jms.

8. "Ugala" tundub praegu olevat väga huvitav teater; kahjuks pole näinud "Equusi" ja mitmeid teisi lavastusi. Pole näinud kõiki Mati Undi lavastusi Draamateatris ning "Armuhullust" ja "Mu süda on mägedes" Noorsooteatris.

KADI HERKÜL:

1. Madis Kõiv - "Tagasitulek isa juurde".

2. Priit Pedajas - "Tagasitulek isa juurde", Kaarin Raid - "Lõikuspeo tantsud", Elmo Nüganen - "Romeo ja Julia".

3. Mats Öun - "Tagasitulek isa juurde", Ingrid Agur - "Kirsiaed".

4. Maria Klenskaja - "Proua de Sade", Kersti Kreismann - "Tagasitulek isa juurde", Anne Reemann - "Kirsiaed" (nii nagu lavastus kõlas maikuistel etendustel, sest "Ugala" külalissetenduste aegu augustis olevat midagi paigast libisenud).

5. Juhan Viiding - "Isa", Jüri Krjukov - "Tagasitulek isa juurde" ja "Fernando Krapp saatis mulle kirja", Andrus Vaarik - "Tagasitulek isa juurde", Ain Lutsepp - "Tagasitulek isa juurde", Jaanus Rohumaa - "Equus".

6. Helene Vannari - "Romeo ja Julia", Tamara Solodnikova - "Mu süda on mägedes".

7. Häid lavastusi kogunes hooaega enamgi, kui oskasin loota. Kui millestki puudust tunda, siis ehk just teatrite omapärasusest. Ja üks põhjusi selleks näib olevat kunstilise juhtimise puudulikkus või otsesõnu - liidrite puudumine. Intendantlus pole end õigustanud, potentsiaalsed lavastajad-juhivad pelgavad ise vastutuse koormat (või siis peljatakse neid). Näitlejaskond näib siiski üle kõige vajavat vana head peanäitejuhti, kõiksugu teiste erialade esindaja võib küll olla tolerantne ja arukas teatrijuht, ent omanäoliselt ja elavat teatriorganismi ei suuda ta üldjuhul luua.

8. "Salomé", "Me sõidame Torontosse", "Rosmersholm", "Kuningas Oidipus".

MEELIS KAPSTAS:

Paraku seegi kord Draama- ja Noorsooteatri-keskselt.

1.-6. Madis Kõivu algupärane "Tagasitulek isa juurde" - t.e.a.t.r-i tekst, mis lugedes erilist imeusku ei tekitanud, aga seda enam üllatas, väärtustas lavastuslike võimaluste mõõtmes. Kummastatus päästab senisest pühast raskusevaimust (realismist), tõstab maast lahti kuluks vanutatud "eestlaste

traagika" teema. "Tagasituleku" antiteetiline sõnum, näidendi ainus originaalne mõte - Ema protest eestlaste saatuslik-kohustusliku koguduslikkuse (meil kellelgi ei ole päriselt oma elu, vaid on ühised 1939, 1941 jne) vastu ühendab saali kummati teisenenud kogudustundes. Kaua pole Draamateater näidanud nii ühtlaselt tugevate osatäitmistega, siinsete näitlejate väärlist lavastust. Jüri Krjukov, Ain Lutsepp, Andrus Vaarik, Martin Veinmann, Kersti Kreismann, Elle Kull, Rita Raave, Garmen Tabor - *all stars* ansamblimängus!

2. Priit Pedajas - "Tagasitulek isa juurde"; ka "Kolm öde" lavakunstitudengitega (eriti kõrvutades "Ugala" "Kirsiaiaga"). Elmo Nüganen - "Romeo ja Julia", emotsioon e haarav lavastus, mis väärtustab väidet teatrikunsti hetkelisusest (kaduvusest), vaimustab imetabasel etenduse aegruumis, vähem *ratio's*, kristalliseerudes distantsilt. Mati Unt - "Fernando Krapp saatis mulle kirja"; terviklik lavastajatöö, mis, Undi "kohustusliku" lavastajakäekirja, stiliseeritud-nihestatud vormi vastu ekssimata, lubas vahelduseks sümpaatselt uskuda, et alati ei karda ka Unt tõsine olla.

3. Muusikaline kujundus: Peeter Konovalov - "Dorian Gray portree", Tõnu Raadik - "Romeo ja Julia". Kunstnikutööd: Mats Õun ("Tagasitulek isa juurde"), Ervin Õunapu ("Kuningas Oidipus"), Priit Pangsepp ("Dorian Gray portree"), Kustav-Agu Püüman ("Romeo ja Julia").

4. Maria Klenskaja - Krahvinna de Saint-Fond ("Proua de Sade"); Elina Reinold - Nataša ("Kolm öde").

5. Jüri Krjukov - Fernando Krapp ("Fernando Krapp saatis mulle kirja"); Juhan Viiding - Rittmeister ("Isa"), Mait Malmsten - Veršinin ("Kolm öde").

6. Paul Laasik - Vend Lorenzo, Helene Vannari - Amm ja Marko Matvere - Mercutio ("Romeo ja Julia"), Aleksander Eelmaa - Nöjd ("Isa"), Üllar Saaremäe - Jaša ("Kirsiaed"), Tarmo Männard - Arnold Epstein ("Biloxi blues"), Ivo Eensalu ("Lavalised segadused").

7. Teatrite repertuaarivalik näib üllatavalt mitmekesine - eriti kui meenutada ennustatud kommentaarsilaine ohtu. (Kõige läbi-mõelduma mulje jätab "Ugala" repertuaar.) Esindatud on ju ka paljud (näite)kirjanduse klassikud, kahju ainult, kui väärtalik ei kujune lavastussündmuseks ("Isa", "Kirsiaed", "Kuningas Oidipus").

Evald Hermaküla trupi kaused põnnistades põhimõttel lihtne *story* + totaalne mäng kandsid (sünteesisid) eesmärki "Raudtee" loos. (Trupi varasemad analoogilised lavastused hoidsid tähelepanu igavlema panevalt a bin õ u l - "ideaalseks nõudmiseks" jäänud printsiibil.) Matti ja Liisa lugu oli oma lihtsusega päris elus ja armas, pani mängu end jälgima ning unustama teooria. (Ja siiski - kas polnuks "Kuningas Oidipus" Hermaküla lugu?)

Vahva, et mitmed lavakooli tudengite näitlejatööd on edetabeliväärlised. Kahju, et meie lavastajaidki haaranud *starmaking* näib välistavat huvi tööks vanade, "valmis" näitlejatega ning muudab uued näod paari hooajaga oma *image'i* ohvriks.

SVEN KARJA:

1. Märkimisväärsem tundub O. Wilde'i "Dorian Gray portree" lavalejõudmine Andres Noor-metsa režiiis "Ugalas". Ehkki tegu pole kaugelgi nn täht-, vapi- või visiitkaartlavastusega, võiks just "Dorian Gray" olla 1992/93. hooaja võtme töö: tema lagi ja langus, tema tahtmine ja kuhtumine, tema tendents ja dekadents. Mis puutub (täiskasvanud vaatajale mõeldud) lavasõnaks saanud algupäranditesse ses ajavahemikus, siis kaldun (ka pärast pikka kõhkle-mist) arvama, et olnuks tõhusam, kui nad - peale M. Kõivu oma - jäänuks (esialgu?) siiski trükisõnasse (settima?). Ka vaatamata üksikutele elusatele sähvatustele, mis lubavad prognoosida üldpildi teisenemist veel enne sajandi lõppu.

2. Priit Pedajase "Tagasitulek isa juurde" ja Elmo Nüganeni "Romeo ja Julia" sõnateatris ning Taisto Noore "Traviata" muusikapoolol nimetused, mille

peajagu üleolekus ma vaidlema ei kipu ja milles öieti palju vaielda polegi. Oletades, et praegune küsitlus kaasab ka vastaja võimalikult subjektiivsed eelistused, lisaksin: mind isiklikult puudutasid ses hooajas kõige enam Andres Lepiku "Salakavalus ja armastus", Jaan Toominga "Me sõidame Torontosse" ning rõõmus, vaevaline, mõõdetud, soojendav ja kirkastav teekond Evald Hermaküla ja tema trupiga "Hanjost" "Raudteeni". Pean tunnistama, et Hermaküla teatri vastuvõtmisel kannustab mind avatusele *a priori* teadmise sellest, et suur riigiteater reguleerib ennast vähemalt kahe uuslavastuse puhul aastas konkreetselt minu vajaduste, ootuste ja maitse-eelistuste järgi.

3. Liina Pihlak, kelle töödes (neist nähtud "Igavesti Sinu, Marie-Lou", "Traviata" ja "Rotid") aimus enim mastaapi ning kaasaamängivaid detaile. "Muusikalise kujunduse" nišši mahuvad ehk need Kulno Süvalepa kümme-kond laulu, mis ära mähtunud vanemuislaste lauluõhtusse "Kaunimad aastad su elus".

4. Kaie Mihkelson ("Hanjo" - "Raudtee"), Heli Kohv ("3 viini tooli"). Ja naised lavastusest "Me sõidame Torontosse".

5. Evald Hermaküla ("Hanjo" - "Raudtee"), Ingomar Viimar ("Salakavalus ja armastus"). Ja mehed "Tagasitulekus isa juurde".

6. Rein Malmsten (Miller "Salakavalus ja armastuses"), Helene Vannari, Marko Matvere (Amm ja Mercutio "Romeos ja Julias"), Merike Tatsi (Manon "Igavesti Sinu..."), Andres Noor-mets (Trofimov "Kirsiaias").

Galeriina paeluvaid kõrvalosi nägin Raivo Adlase lavastatud "Rottides", veel juhtus üht-teist põnevat Üllar Saaremäe ja Rain Simmuliga "Dionysia" festivali projektis "Carmen" - nimetan neid siinses rubriigis põhjusel, et kahe etenduskorraga sai sellest osa siiski ülikitsas kutsutute eliid ja rollidki ei jõudnud arenda enamaks kui skitseeritud näitlejaetüüdid, ehkki olid seda tões ja vaimus ning parimas tähenduses.

7. Kindlasti mitte olulisemate killast, kuid ühe värskema tähelepanekute tegin äsja hooaja uudisteoste nimestikku lapates.

Miks vaatab ühe teatri puhul sellest samast kroonulikust nimekirjast vastu loogiliselt läbikomponeeritud, vaataja ootustega nõtkelt mängiv, trupi potentsiaali enam-vähemgi adekvaatselt peegeldav s ü s t e e m n e e lähenemisviis, teise puhul öieti ei ükski neist? Kontseptuaalse teatri mõõnaeg! Repertuaari p o l i i t i k a ajamine määrab riideid ja südametunnistust?

8. Pealinnas ei jõudnud välja rihitada "Fernando Krappi" ega "Krappi viimast linti", Virumaa Erik Ruusi ja Volli Käro monoohtendusi. Viimase olemasolust sain keskmiselt virga vabariikliku perioodika jälgijana teada kaks nädalat pärast hooaja lõppu maakonnalehe lühisõnumi vahendusel. Vabandagu siis sellinegi lahjavõitu argument.

GIINA KASKLA:

1. Sophoklese "Kuningas Oidipus".

2.-3. Shakespeare'i "Romeo ja Julia" Noorsooteatris (lavastaja Elmo Nüganen, muusika Tõnu Raadik, kunstnik Kustav-Agu Püüman).

4. Katriina Lauk Julia rollis.

5. Elmo Nüganeni Lopahhin ("Kirsiaed") ja Andrus Vaariku Peremees ("Tagasitulek isa juurde").

6. Helene Vannari Amm ("Romeo ja Julia").

7. Kõige suurem mure on ikka seotud igapäevatööga - et seni pole lahendust näha Teatri- ja Muusikamuseumi ruumiprobleemile. Praeguses kolimise ja likvideerimise laines on muuseumil kultuurilooliselt väärtusliku vara säilituskohana eriline tähtsus ja vastutus. Muutused ühiskonnas sunnivad nii inimesi kui institutsioone muutma oma elu- ja töökorraldust ning muuseumi laekuvate materjalide hulk on seetõttu mitmekordistunud. Eesti riik peaks tagama kogu riikliku kultuuriväärtuste säilitamise süsteemi normaalse ja tasakaalustatud funktsioneerimise, mitte ainult üksikuid esindusasutusi turgutama.

8. "Salomé" ja "Esmeralda" "Vanemuises", "Salakavalus ja armastus" "Ugalas", "Majasuurune kivi" Noorsooteatris.

TAMBET KAUGEMA:

1. M. Kõivu "Tagasitulek isa juurde", S. Shepardi "Armuhuljus", P. Shafferi "Equus".

2. "Romeo ja Julia" (Elmo Nüganen Noorsooteatris), "Kassimaja" (Svetlana Krassman Vene Draamateatris), "Armastuse jääkuup" "Von Krahlis" (Peeter Jalakas).

3. Küllap peegeldub siin teatrite vilets rahaline seis, kuid midagi vapustavat ei meenu. Või on viga minus, ei pööra kujundusele piisavalt tähelepanu. Huvi pakub Ene-Liis Semperi isik.

4. Maria Avdjuško rollid nii teatris kui kunstielus.

5. Ain Lutsepp ja Jüri Krjukov Kõivu näidendis, Jaanus Rohumaa "Equusis".

6. Ei meenu.

7. Kui jään sirvima läinud hooaja uuslavastuste pikka nimekirja, haaras mind õud, tormasin akna juurde, avasin selle ja karjusin täiest kõrist riigikukatja Uljanovi sõnadega: "Pigem vähem, aga paremini".

8. "Kuningas Oidipus" Draamateatris (läksin pärast veerandtunnist piinlemist minema), "Mu süda on mägedes" Noorsooteatris, tehtud koostöös Vene Draamateatriga, "Sibulad ja šokolaad" Tallinna loomaaias.

ETERI KEKELIDZE:

1.-

2. "Romeo ja Julia" (Elmo Nüganen)

3.-

4. Kersti Kreismann ("Tagasitulek isa juurde").

5. Jüri Järvet ("Krappi viimane lint"), Elmo Nüganeni Lopahhin ("Kirsiaed").

6. Marko Matvere Mercutio ("Romeo ja Julia").

GERDA KORDEMETS:

1. Margus Kasterpalu dramatisering A. Dumas' romaanist "Krahv Monte-Cristo"; Madis Kõivu näidend "Tagasitulek isa juurde".

2. "Tagasitulek isa juurde", lavastaja Priit Pedajas. (Märkimisväärseks pean ka Andres Lepiku lavastusi "Salakavalus ja armastus" ning "Krahv Monte-Cristo" ja Elmo Nüganeni lavastust "Romeo ja Julia").

3. Tõnu Raadiku muusikaline kujundus lavastusele "Romeo ja Julia"; Peeter Konovalovi muusikalisele kujundusele lavastusele "Dorian Gray portree" ning "Krahv Monte-Cristo".

Ervin Õunapuu kujundus lavastusele "Krappi viimane lint"; Pille Jänese kujundus lavastusele "Ringmäng".

4. Herta Elviste ("Me sõidame Torontosse"), Elina Reinold ("Kolm öde").

5. Jüri Krjukov ("Fernando Krapp saatis mulle kirja"); Erik Ruus ("Tulge minu juurde"); Mait Malmsten ("Kolm öde").

6. Üllar Saaremäe ("Salakavalus ja armastus"); Marko Matvere ja Paul Laasik ("Romeo ja Julia"); Margus Tabor ("Vanamehed seitsmendalt").

7. Tänu oma tööle olen näinud suuremat osa mõeldud hooaja lavastustest. Omades seega küllalt ulatuslikku ülevaadet, pean tõdema, et selles on valdavaks visiooniks keskpärasus. Silmatorkavaid tippe oleksin igatse nud rohkem, õnneks polnud palju ka kurvastavat (või kurjaks tegevat). Küsimusi ja kahtlusi tekitasid kõige enam "Erasmus Montanus" ning "Kuningas Oidipus".

Eraldi väljatoomist väärivad kõik osatäitmised lavastuses "Tagasitulek isa juurde", etendus on silmapaistev tervikuna.

Huvitava täiendusena mõjub teatrikooli XVI lennu intensiivne "sisselöök" teatriellu koos kõigi sellega kaasnevate plusside ja miinustega. Meeldiv, et mitme noore näitleja (tegelikult ju veel tudengi) tööd mõjuvad teiste hulgas arvestatavana, isegi silmapaistvatena. Ometi on olemas ka teine poolus - palju on eelmistelgi aastatel juttu olnud nn "varase vetteviskamise" ohtudest. Nii jäi eelnevast loetelust välja mõni nimi, mis oleks võinud seal olla. Arvan juba nüüd nende mängus rohkem näitleja kui osa mängimist nägevat.

Südamesse läks Kulno Süvalepa laulude õhtu "Kaunimad aastad su elus" - seegi meenub, kui ma mõtlen lõppenud teatrihooajale.

8. Nägemata: "Equus" "Ugalas", "Lõikuspeo tantsud" ja "Rotid" "Endlas" ning "Ainsal ööl" "Vanemuises".

PIRET KRUUSPERE:

1. ja 8. Olen näinud häbiväärselt vähe, mulle olulistena t u n d u v a t e lavastuste hulgast on mul vaatamata näiteks "Öö-öö", "Lõikuspeo tantsud", "Salomé", Jaan Toominga ja Madis Kalmeti mõõdnud hooaja lavastused. Leidsin mingigi eneseõigustuse ankeedile vastamiseks, et

1. ja 7. vastates osutada - sedagi võib-olla liiga ühe mäтта otsast nähtuna? - ühele minu arvates rõõmustavale tendentsile hooaja repertuaaripildis. Nimelt eesti algupärandi suurenenud osatähtsusele. Ühelt poolt pean n-ö tipuna mõistagi silmas juba näitekirjanikuna tuntuks saanud Madis Kõivu näidendid "Tagasitulek isa juurde" ning selle teksti lumma kongeniaalselt tabanud lavastust Priit Pedajaselt. Teisalt kerkis mõõdnud hooajal esile draamadebütante (Andrus Kivirähk, Jüri Kaldmaa), kel näib olevat vaieldamatut näitekirjaniku soont. (Meenutaksin siinkohal veel üldsuse pilgu esitõõpris märkamatuks jäänud teatriõõhtut Nukuteatris, mil lavakunstikateedri õõliõpilased mængisid Soomes õõpiva Kai Aareleiu lühinæidendit.) Rakvere teatriga jatkab koostõõd Illar Mõõttus. Kæesoleva aasta "Loomingus" on ilmunud juba kolm eesti næidendit - Rein Salurilt, Olev Remsult ja Paul-Eerik Rummolt. Neist viimane, "Valguse põõik", jõõdis kæesoleval hooajal samuti lavale, seda Viljandi Kultuurikõõlledõi õõpilaslavastusena. On's kætte jõõdmas næitekirjanduse aeg ning peagi põõhjust loobuda trafaretses kurtmisest eesti næitekirjanduse "mahajæemuse" õõle?

2. Elmo Nõõganeni "Romeo ja Julia", Priit Pedajase "Tagasitulek isa juurde".

3. Muusikaline kujundus: Priit Pedajas ("Tagasitulek isa juurde"), Tõõnu Raadik ("Romeo ja Julia").

Kunstnikutõõ: Mats õõun ("Tagasitulek isa juurde"). Peeter Leinbock (skulptuur - "Equus").

4.,5.,6. Tahaksin kiita nii "Romeo ja Julia" kui ka "Tagasituleku..." truppõi, kelle seast nimetan eraldi Katariina Lauku, Helene Vannarit, Marko Matveret ning Andrus Vaarikut, Ain Lutseppa, Jüri Krjukovit.

6. Meelde on jæanud Piret Rauk

Varjana ("Ugala" "Kirsiaed"), Anne Valge emana ("Ugala" "Surmud liblikate tants"), Marko Matvere Henry ("Mu sũda on mægedes").

7. Rõõm: end ilmutav lavakunstikateedri XVI lend.

Pettumus: end osaraamatuga aheldanud-ahendanud Kalju Komissarov "Equusi" kũlalises-tendusel Tallinnas.

MÆRT KUBO:

1. Eino Baskin - Toomas Kall "Prõõgikast ehk Alguse asi".

2. "Tagasitulek isa juurde" (Priit Pedajas).

3. "Romeo ja Julia" kujundus, muusika ja miljõõ Noorsooteatris.

4. Katariina Lauk - Julia Noorsooteatri "Romeos ja Julias".

5. Jüri Krjukov Tagasitõõlijõõ Draamateatri "Tagasitulekus isa juurde" ja Philip Brent & õõaik "Lavalistes segadustes".

6. Paul Laasiku Vend Lorenzo ("Romeo ja Julia"), Andres Oksa Kanõõnik Chasuble ("Kui tæhtõõs on olla tõõsine"), Jüri Vlassovi kingsepp Jakob ("Miks Jeppe jõõb?") ja Sepo Seemani Steve ("Teatrilæev").

7. Rõõm on see, et teater Eestis elab raske aja õõle. Muret teeb lavastuste liiga suur hulk, mis paratamatult segab sũvenemist. Probleemiks on kindlasti rahapuudus. Kahju on, et teatrisõõbrad maakohtades ei pæase enam nii sageli teatrisse, kui nad sooviksid. Õõllatab teatriprojekteid haare ja tegijate fanatism (Merle Karusoo, Kalju Komissarov, Neeme Kuningas, Peeter Jalakas, "Dionysia"). Vihastab sotsialistlikult lõtõõv asjasse suhtumine liiga sageli ja peaaegu igal pool. Tæhelepanek: noored læhevad nooremaks, vanemad vanemaks. Siit næeme, et meil on nũõd tugev vanema põõlve næitlejaskõõnd.

8. J. Aho "Raudtee" Draamateatris, T. Highway "Me sõõdame Torontoosse" "Vanemuises".

JAANUS KULLI:

1. Madis Kõõivu "Tagasitulek isa juurde" Eesti Draamateatris.

2. Elmo Nõõganeni "Romeo ja Julia" Noorsooteatris; Priit Pedajase "Tagasitulek isa juurde".

3. Lavakujundus: Mats õõun -

"Tagasitulek isa juurde"; Mati Unt - "Fernando Krapp saatis mulle kirja" Eesti Draamateatris; Pille Jænes - "Lavalised segadused" Eesti Draamateatris.

Muusikaline kujundus: Priit Pedajas - "Tagasitulek isa juurde"; Madis Kalmet (?) - "Armuhullus" Noorsooteatris.

4. Epp Eespæeva May "Armuhulluses"; Maria Klenskaja Krahvinnõõ de Saint-Fond "Proua de Sade'is"; Katariina Laugu Julia "Romeos ja Julias".

5. Andrus Vaariku Peremees "Tagasitulekus isa juurde" ja Inspektor Paulus "Mõõrtsukas Freddy"; Ain Lutseppa Isa ja Jüri Krjukovi Tagasitõõlijõõ "Tagasitulekus isa juurde"; Guido Kangurri Freddy "Mõõrtsukas Freddy"; Juhan Viidingu Rittmeister "Isas" Eesti Draamateatris; Indrek Sammuli Romeo "Romeos ja Julias" Noorsooteatris.

6. Angelina Semjonova Eva "Mõõrtsukas Freddy"; Helene Vannari Amm ning Paul Laasiku Vend Lorenzo "Romeos ja Julias".

7. Eraldi tahaks mærkida Von Krahli Teatri avamist oktoõõbris 1992. Teatri juht Peeter Jalakas on suutnud væhem kui aastaga luua oma teatrilõõle imaago, mida võõiks kadestada igõõ riigitõõtri juht. Tallinn on saanud Von Krahli teatrisaali ja baari næõl kaks arvestatavat esinemispaika. Von Krahli Teatri (Ruto Killakunna trupi) õõperett "Armastuse jæækuup" õõli aga vaadeldava teatrihooaja õõks põõnevamaid etendusi, mis ehk isegi teenimatu væhe tæhelepanu leidnud.

8. "Ainsal õõõl", "Lõõikuspeo tantsud", "Rosmersholm".

ANDRES LAASIK:

1. Madis Kõõivu "Tagasitulek isa juurde". Oluline tundub see, et endast hakkab mæрку andma suur saksõõ næitekirjanik Tankred Dorst.

2.-6. Nende kũsimuste vastuseid võõib leida Draamateatri lavastusest "Tagasitulek isa juurde" ja Noorsooteatri "Romeost ja Julias". Need lavastused esindavad meie k a a s a e g s e t teatrit, kus kõõigil komponenditel on arvestatav kaal. Kui on olemas sellised teosed, võõtan endale julguse kriips tõõmmata ja

muu esiletõstmist vääriv kriipsu alla jätta.

7. Usun, et teatrid on ilmutanud tahet õppida taas t õ ò d tege- ma. Arvan, et lisaks esietenduste arvu suurenemisele on toimumas ka olulisemaid nihkeid paremuse poole. Ei oskagi öelda, milliseid tulemusi see järsku ilmnenund allesjäämise tahe veel kaasa tuua võib.

8. "Me sõidame Torontosse", "Equus".

MIHKEL MUTT:

1. Madis Kõivu "Tagasitulek isa juurde".

2. "Romeo ja Julia" (Elmo Nüganen), "Tagasitulek isa juurde" ja "Kolm õde" (Priit Pedajas).

3. Fomitševi ja Öunapuu tööd, Undi muusikalised kujundused.

4. Anu Lamp "Isas".

5. Ain Lutsepp "Tagasitulekus...", Andrus Vaarik "Tagasitulekus...", Guido Kangur Fredynda "Mõrtsukas Freddy's", Juhhan Viiding Rittmeistrina "Isas".

6. Tarmo Männardi Andrei "Kolmes ões".

7. Kõik taandub elu ääremaadele. Kunstnikele ja eriti näitlejatele kaetakse varsti eraldi laud - kõõki.

8. Ma loetlen 2-3 tähtsamat t e a t r i t, kelle töid pole näinud: "Vanemuine", "Ugala", Rakvere Teater.

REET NEIMAR:

1. Praeguse aja näidendid minu silmis: "Kirsiaed", "Mu süda on mägedes", ilmselt ka "Me sõidame Torontosse".

2. Elmo Nüganeni "Romeo ja Julia". Priit Pedajase "Tagasitulek isa juurde". Pedajase "Kolm õde" ja Kaarini Raidi "Kirsiaed".

3. Lavakujundustest: Mats Öuna "Tagasitulek...", Ingrid Aguri "Kirsiaed". Muusikalistest kujundustest: "Kolme õe" elus muusika - näiteseltskonna omalaulud laulud (Priit Pedajas, Riina Roose).

4. Epp Eespäeva tagasitulek; enamiku vaatajate jaoks alles tema avastamine-teadvustamine hooajal 1992/93 ("Armuhullus", "Õde-õde", "Romeo ja Julia", film, TV). Anne Reemanni (ilmselt vaieldav) Ranevskaja "Kirsiaias".

5. Elmo Nüganen - Lopahhin "Kirsiaias". Jüri Krjukov, Ain Lutsepp, Andrus Vaarik "Tagasitulek isa juurde". Andres Lepik - lord Henry "Dorian Gray portrees". Aare Laanemetsa erinevad varjundid - "Lõikuspeo tantsude" roll kõrvuti eelmisest hooajast pärit, kuid täiustunud Indrekuga ("Täieline Eesti Vabariik"). Üllatusmehed Jaanus Rohumaa ("Equus") ja Gert Raudsep ("Mees minevikuga"). Meistrid Jüri Järvet ("Krappi viimane lint") ja Kaljo Kiisk ("Mu süda on mägedes").

6. Marko Matvere Mercutio ja ajalehepoiss ("Mu süda on mägedes") pluss oluliselt rohkem kui 1/3 "Majasuuruses kivis". Maria Klenskaja "Proua de Sade'is", Paul Laasik ja Helene Vannari "Romeos ja Julias", Piret Rauk ja Andres Noormets (Varja ja Trofimov "Kirsiaias"), Margus Tabor ("Vanamehed seitsmendalt") ja üldse vilksatamas siinseal).

7. Vastupidiselt vahepeal levinud arvamusele, et meil pole huvitavaid noori naisnäitlejaid, rõõmustavad viimasel ajal just noored daamid. Ühel ajal on meil olemas mitte ainult Ülle Kaljuste ja Anu Lamp või Katrin Saukas ja Maria Avduško, vaid ka Anne Reemann ja Merle Jääger, Epp Eespäev ja Angelina Semjonova. Juba ka Katariina Lauk ja Elina Reinold. Ja õige mitmed veel nii teatris kui koolis varuks, kelle õige roll või täisõit-seng võib tulla homme.

Rõõmustas üks liiga vähe tähelepanu ja mõistmist pälvinud ning liiga kiiresti hajunud (?) subtiilne lavastus, Katri Kaasik-Aaslavi miniatuur "Valged õed" "Ugalas" ja Von Krahli Teatris (mängijad Kristel Leesmend ja Jaanus Rohumaa). Võrreldes "Mehetapjate" (enese)reklaami üleblufitusega, on siin projekti sisukuse ja kuulsuse vahekorrad suisa pöördvõrdelised.

Kahju, et Draamateater ei osanud reklaamida ega publikule sündmusena teadvustada Jüri Järveti taasilmumist mr Krappina. Kas teatri administratsioon seda sündmust isegi õieti teadvustas? Igatahes hoida pole seda lavastust ja vanameistrirõõmustust osatud.

Suurem probleemisõlm moodustub ühest murest ja ühest

rõõmust ühtekokku. Sel hooajal pühitati eesti lavalt täisloomejõus näitlejad Hilja Varem, Luule Komissarov, Enn Kraam, Iivi Lepik, Rudolf Allabert jt, ning ümber- ringi on valitsenud üllatav vaikus: ei võrdväärseid lepinguid teistes teatrites, ei suurenenud tähelepanu teleteatril, ei kutse- liidu kaitset, ei ajakirjanike uudishimu (neid huvitavad ju edukad) ega kriitike repliike. Nagu Ameerikas. Ainult et Eesti ei ole Ameerika. Meil on ju kõik teada ja nähtaval, meie vähesed a n d e d peaksid kusagil siiski "arvel" olema ja nii või teisiti rakendust leidma. Teisalt, samal hooajal tegi Nüganen "Romeo ja Julia", võites sellega otsekohe kunstilise ÖIGUSE alustada töö- poolset OMA teatrit, oma nägemu- se ja oma trupivalikuga. Vastuolu missugune! Palju dra- stilisemal kujul tuli sama proble- leem esile "Vanemuises". Mis juhtub uue (hetkel veel nimetu) juhi saabumisel Rakveres? Kas ei seisa samade probleemide ees nüüd iga teatri näitlejad, kui saabub uus juht? Ootan, millal tekib proffide elujõuline "alter- natiivteater" (liidrite puudus? sponsorite puudus?). Tundub, et on küll kehtima hakanud lühi- ajalised lepingud, tehakse ühe- kordseid projekte jne, kuid eesti teatri ühendatud anumate SÜS- TEEM [kui juba, siis veel vaba- mad, loomulikumat võimalu- sed vahetada teatreid (kas ka kortereid?), näitlejate sotsiaalsed garantiid jms] on (olid veel lõp- penud hooajal) käivitamata. Kas loota edaspidi värskest asutatud Näitlejate Liidule?

8. a) Merle Karusoo "Circulus".
b) Jaan Toominga "Me sõidame Torontosse".

c) "Ugala" "Salakavalus ja armastus", "Krahv Monte-Cristo", "Vanemuise" "Kaunimad aastad su elus", Rakvere "Rosmersholm", "Endla" "Rotid".

ENE PAAVER:

1. M. Kõivu "Tagasitulek isa juurde". Kutsuvana ja intrigeeri- vana tõusev esile Draamateatri uuslavastuse afišš, osalt ka Noorsooteatri oma.

2. Priit Pedajase "Tagasitulek isa juurde", Elmo Nüganeni "Romeo ja Julia".

3. -

4. Maria Avduško Reneé de Sade lavastuses "Proua de Sade".
5. Ain Lutsepa Isa ja Andrus Vaariku Peremees lavastuses "Tagasitulek isa juurde".
6. Jüri Vlassovi kingsepp "Mäetsa Jeppes".
7. * Mõnede teatrite terve, teokas pealehakkamine oma majandusliku kitsikuse väärikal viisil leevendamiseks väärib siirast tunnustust.

* Teatriteadlaste organiseerumine on kosutav märk sellest, et mõistetakse juba päris kibedat arengu vajadust, et ollakse arenguvalmis.

* "Biloxi blues" tutvustas mõnda noort huvitavat meesnäitlejat.

* Lastele lavastati asendamatu klassikalisi lugusid, nagu "Nukitsamees" "Ugalas", "Pinocchio" ja "Hulkur Rasmus" "Vanemuises".

8. O. Wilde'i "Salomé" "Vanemuises".

KRISTEL PAPPAL:

1. Nimetaksin pigem autoreid: Shakespeare, Strindberg, Mishima, Kõiv.

2. "Romeo ja Julia" - Elmo Nüganen, "Tagasitulek isa juurde" ja "Lavalised segadused" - Priit Pedajas.

3. Muusikaline kujundus: Tõnu Raadik ja Riina Roose - "Romeo ja Julia".

Kunstnikutöö: -

4. -

5. Juhan Viiding - "Isa". Vahest ka Jaanus Rohumaa - "Equus".

6. Tamara Solodnikova - "Mu süda on mägedes", Marko Matvere - "Romeo ja Julia".

7. Juba teist hooaega näis teatris-käimine olevat taas mõttekas ja huvitav tegevus. Sõnateatri tugev, professionaalselt karastatud organism talus vahepealset kriisi ilmselt kergemini kui kahjuks tunduvalt ebaprofessionaalsem ooperiteater. "Estonia" allakäik algas 1980. aastate keskel ja jõudis süvapunkti hooajal 1992/93. Või langeme veelgi? Mulle on jäänud mulje, et "Estonia" juhid tegelikult ei hooli teatri sisulisest uueningest, pigem teeb neile muret (?) mõranev fassaad. On see nii väsimusest? Harjumusest? Ajapuudusest? Tahaksin suuta aimatagi "Estonia" olevikuprogrammi, tulevikuprog-

rammist rääkimata (ehkki just sellest peaks nüüd rääkima). Ent selle asemel märkan, et "Estonias" tegutsetakse edukate 1970. aastate illusioonide kütkes - ikka veel! Või taandub kõik põhiküsimusele - mis on muusikateater? Ja sellest tulenevalt: kas tulevaste ooperilauljate teatriettevalmistus on piisav (mälatavastasti kuuluvad laulu- ja lavakunstikaateder samasse kõrgkooli)? Vo-kaalprobleeme (kolmeteistkümnendal tunnil, neljateistkümnendal tunnil) ei hakkaks ma siin puudutama.

8. "Lõikuspeo tantsud", "Toalähing", "Raudtee", Toominga lavastused.

PILLE-RIIN PURJE:

1. Madis Kõivu "Tagasitulek isa juurde".

2. Priit Pedajas - "Tagasitulek...", Elmo Nüganen - "Romeo ja Julia", Kaarin Raid - "Lõikuspeo tantsud".

3. Muusikaline kujundus: Priit Pedajas - "Tagasitulek..." ja "Kolm öde", Raimo Pass - "Hanjod" ja "Raudtee".

Kunstnikutöö: Mats Õun - "Tagasitulek...", Kustav-Agu Püüman - "Romeo ja Julia", Gunta Randle - "Sookoll ja sisalik", Krista Tool - "Valged ööd" ja "Equus", Ingrid Agur - "Kirsiaed".

4. Raskem vastata kui teistele küsimustele. Kersti Kreismann - Ema ("Tagasitulek..."), Kaie Mihkelson - Liisa ("Raudtee"). Liis Bender - Felizitas ("Ainsal ööl").

5. Andrus Vaarik - Peremees ("Tagasitulek..."), Erik Ruus - Johann Köler ("Tulge minu juurde"), Juhan Viiding - Rittmeister ("Isa").

6. Garmen Tabor - Hermine ("Tagasitulek..."), Tamara Solodnikova - Vanaema ("Mu süda on mägedes"), Heikki Haravee - Kliima ("Ainsal ööl").

7. Konkreetsem mure on mõne teatri tuleviku ja mitme hea näitleja oleviku pärast. Üldisem mure on jälgides, kuidas üha rohkem tekib levikanali-stiilis lõtvla lobisemist, tühisahmerdamist, reklaamilik-muretut enesekindlust. Ehmatav kogemus on selles keerises ulpida - kui viimaks ei tunnegi enam põhja?! Tuge ja julgustust annab vaim-

lus, mis avaldub järjepidevuses: telesarjas "Lennud", Jüri Järveti "Krappi viimases lindis", Kulno Süvalepa laulude õhtus "Kaunimad aastad su elus", 16. lennu lavastustes, noorukese Rasmus Kaljujärve siiruses "Hulkur Rasmus" nimiosas. Ja nii edasi.

8. "Salomé", "Salakavalus ja armastus", "Rosmersholm" jt.

JAAK RÄHESOO:

1. Algupäranditest M. Kõivu "Tagasitulek isa juurde", tõlgetest B. Frieli "Lõikuspeo tantsud" ja kogu M. Undi lavastusrepertuaar (viimane küll puhtteoreetiliselt, pealkirjade järgi, sest on mul tervikuna nägemata ja läheb niisiiis 8. punkti alla).

2. Madis Kõivu "Tagasitulek isa juurde" (Priit Pedajas) ja Shakespeare'i "Romeo ja Julia" (Elmo Nüganen). Sümpaatsed olid ka Kaarin Raidi lavastatud "Lõikuspeo tantsud", "Tähtis on olla tõsine" ja "Kirsiaed" ("Mu süda on mägedes" läheb jälle 8. punkti alla) ja Kaarel Kilveti lavastatud "Miks Jeppe joob?". Äramärkimist väärib ka Rakvere Teatri "Rosmersholm".

3. Vist Jaak Vausi kujundatud "Teatrilaev", "Mõrtsukas Freddy" ja "Fäntastiks" - kõik huvitaval moel teatri- või tsirkusetemalised näidendid.

4.-6. Loobun vastamast.

7. Kuigi rabelev kriisiaeg ei paista veel läbi olevat, rõõmustab ometi repertuaari üldine paranemine (eriti Eesti Draamateatri, Noorsooteatri, "Ugalas") ja head lavastuste rohkus. Hetkele on iseloomulik taandumine poliitikat ja see, et enamik tippe on klassikalavastused, kus huvid üsna üldinimlikud ja päevakaja ainult mõnes üksikasjas. Probleemiks näib kujunevat, et tasapisi väsivale 60.-70. aastate lavastajapõlvkonnale on tulnud ainult väga nappi lisa.

8. Lisaks punktides 1 ja 2 nimetatutele Strindbergi "Isa", Sophoklese "Kuningas Oidipus", Shepardi "Armuhullus" ja Shaffer'i "Equus". Jätan kabalisõde otsustada, miks kõik autorid selles reas algavad S-iga.

ENN SIIMER:

1. Madis Kõivu "Tagasitulek isa juurde" (lavastaja Priit Pedajas) Eesti Draamateatris, Paul-Eerik Rummo "Valguse põik" (Lembit Peterson) Viljandi Kultuurikolledži diplomilavastus, Peter Shafferi "Equus" (Kalju Komisarov) "Ugalas".
2. "Romeo ja Julia" (Elmo Nüganen) Eesti Noorsooteatris, "Kirsiaed" (Kaarin Raid) "Ugalas", "Tagasitulek isa juurde" (Priit Pedajas) Draamateatris.
3. "Kirsiaed" - Ingrid Aguri lavakujundus, "Romeo ja Julia" - Kustav-Agu Püümani kujundus ja Tõnu Raadiku muusika, "Valguse põik" - Mae Kivilo lavakujundus, "Tagasitulek isa juurde" - Mats Öuna lavakujundus.
4. Merle Jääger - Salomé ("Salomé"), Epp Eespäev - Molly ("Öö-öö") ja May ("Armuhulus").
5. Jaanus Rohumaa - Alan Strang ("Equus"), Elmo Nüganen - Lopahhin ("Kirsiaed"), Andrus Vaarik - Peremees ("Tagasitulek...").
6. Rein Malmsten - Pastor ("Surnud liblikate tants"), Miller ("Salakavalus ja armastus"), Basil ("Dorian Gray portree").
7. Kui vaadelda kogu aasta repertuaari, tuleb tunnustada, et see on vägagi huvitavaks ja mitmekesiselt muutunud. Palju on uusi autoreid, kellest varem õige vähe teadsime (Y. Mishima, M. de Ghelderode, I. Horowitz). Isegi algupärase dramaturgia, nii usautorite kui ka juba tuntute oma, on esindatud. Jääb loota, et Berni konventsiooni mõju paneb teatreid algupäraneid veelgi rohkem lugu pidama.
- Vaadeldaval hooajal rõõmustas jätkuvalt "Ugala". Asi pole mitte niivõrd suurtes õnnestumistes (tegelikult oli siin ka lootuste luhtumisi - "Krahv Monte-Cristo" suurejooneliselt kavandatud lavastus), vaid eeskätt teatri mitmekülgse arengus ning meeskonnamängus. On omaette fenomen, kuidas erilmelised ja erineva taotlusega lavastused moodustavad "Ugalas" tajutava terviku, samal ajal kui analoogilised nähtused Eesti Draamateatris mingikski tervikuks ei ühine. Näib, et teatrid hakkavad uue reaalsusega vähehaaval ko-

hanema. Muutub elu, muutub inimene - muutub ka teater. Juba näeb siin-seal päris põnevaid, olemuselt massikultuuri kassatükke, mis lavastuslikult ja näitlejatöödelt on ometigi nauditavad ("Mõrtsukas Freddy" E. Baskini lavastatuna Eesti Draamateatris, M. Vaheri lavastatud "Mees minevikuga" "Ugalas", "Oi, Johnny" K. Otsuse lavastuses ja kõitva näitlejaansambliga "Vanemuises").

8. "Mu süda on mägedes" (Noorsooteater/Vene Teater), "Teatri-laev" ("Endla").

IVIKA SILLAR:

1. Madis Kõivu "Tagasitulek isa juurde".
2. "Tagasitulek isa juurde" (Priit Pedajas), "Romeo ja Julia" (Elmo Nüganen).
3. "Mees minevikuga" (muusikaline kujundus - Peeter Konvalov), "Romeo ja Julia" (lavakujundus - Kustav-Agu Püüman).
4. Et laval on Epp Eespäev, Kataariina Lauk.
5. Jüri Krjukov ja Ain Lutsepp ("Tagasitulek isa juurde"), Gert Raudsep ("Mees minevikuga").
6. Andrus Vaarik ja Elle Kull ("Tagasitulek..."), Paul Laasik ("Romeo ja Julia", "Öö-öö"), Marko Matvere, Raivo Rütel, Lii Tedre.
7. Mõõdunud hooaeg oli erakordsest oluline - meeleheitliku sumamisega jõuti kaldale ja hing jäi sisse. See oligi kõige tähtsam. Täisrobustset alandlikkust krooni ees praegu ka ei ole, mingid põhimõttelised sisulised väärtused on suudetud säilitada. Kollitab ebaprofessionaalsus, liiga kõrge enesehinnang, kunstimisiooni aseainena luigleb lavalaudadel kas süüdimatu lihtsameelsus või lihtsalt enesedemonstreerimise kiik. Eesti teatripublik on viisakas ja heatahtlik, kriitika on viisakas ja heatahtlik, ei maksa seda kurjasti ära kasutada.

ÜLO TONTS:

1. J. Aho "Raudtee".
2. "Miks Jeppe joo?" - Kaarel Kilvet, "Salakavalus ja armastus" - Andres Lepik, "Me sõidame Torontosse" - Jaan Tooming.

3. "Krappi viimane lint" - Ervin Õunapuu, "Miks Jeppe joo?" - Hardi Volmer ja Tõnu Raadik.
4. Herta Elviste ja Tiia Porss, õieti küll kogu naistetruup lavastuses "Me sõidame Torontosse", Liis Benderi Felizitas ("Ainsal ööl"), Piret Raugi Luise ("Salakavalus ja armastus"), Kiiri Tamme Rebekka West ("Rosmersholm"), Kersti Kreismanni Trude ("Toalähing").
5. Jüri Järveti Krapp, Juhan Viidingu Rittmeister ("Isa"), Jaan Rekkori Jeppe ("Miks Jeppe joo?"), Erik Ruusi John Worthing ("Kui tähtis on olla tõsine"), Jüri Krjukovi Felix ("Toalähing"), Andrus Vaariku nähtud rollid summuna ("Mõrtsukas Freddy", "Tagasitulek isa juurde", "Lavalised segadused").
6. Rein Malmsteni Miller ("Salakavalus ja armastus"), Viktor Jakovlevi rektor Kroll ("Rosmersholm"), Aivar Tomminga Bobby Franklin ("Oi, Johnny!"), Elina Reinoldi Bertha ("Isa"), Aleksander Eelmaa Nõjd ("Isa").
7. Teater on elus. Publik on vaesemaks ja kõhnemaks jäänud, kuid alles. Ja seda varakapitalistliku Eesti Vabariigi kõigi majanduslikkude edusammude kiuste. Ometi veel midagi, milles üheskoos tublid oleme.
8. "Romeo ja Julia", "Kirsiaed", "Equus" ja päris palju muud.

LEA TORMIS:

1. a. Eesti näidendite publikuudu. M. Kõivu "Tagasitulek isa juurde" kui uue tasandi nähtus meie näitekirjanduses, teatri lähenemine Kõivu dramaturgia mõistmisele. J. Kaldmaa "Surnud liblikate tants" kui andeka autori arenemisvõimelisuse veksel.
- b. Vähemängitud või päris uute autorite tulek repertuaaripilti (M. de Ghelderode, L. Holberg, Y. Mishima, J. Aho E. Hermaküla instseneeringus, O. Wilde'i "Salomé", "Dorian Gray portree" A. Noormetsa instseneeringus, F. Dostojevski M. Kalmeti ja K. Kaasik-Aaslavi lavakompositsioonides). Jätkub huvitav Tsehovi-avastamine ("Kirsiaed", "Kolm öde").
2. Priit Pedajas - "Tagasitulek isa juurde"; Elmo Nüganen - "Romeo ja Julia"; Mai Murdmaa -

"Catulli Carmina. Carmina Burana".

3. Priit Pedajase helikujundus lavastuses "Tagasitulek isa juurde". Tõnu Raadiku muusikaseade lavastustele "Romeo ja Julia", "Miks Jeppe joo?". Peeter Konovalovi ja Ülle Kauri muusikaseaded mitmele "Ugala" lavastusele.

Lavakujundus: Kustav-Agu Püüman - "Romeo ja Julia". Mats Õun - "Tagasitulek isa juurde". Ingrid Agur - "Kirsiaed".

4. Anne Reemann - Ranevskaja. Kersti Kreismanni uudne karakteersus "Toalähingus".

5. Ain Lutsepp - Isa, Andrus Vaarik - Peremees ("Tagasitulek..."). Juhan Viiding - Rittmeister ("Isa"). Kalju Komissarov - Dysart, Jaanus Rohumaa - Alan ("Equus"). Gert Raudsep - Max ("Mees minevikuga").

6. Leila Säälk - Abtiss ("Helisev muusika"). Andres Noormets - Trofimov, Andres Oks - Firss ("Kirsiaed"). Paul Laasik - Lorenzo ("Romeo ja Julia"). Loetelu võiks jätkata.

7. Viha teeb - järjekordne keeleepideemia. Algas see kellegi mõtlematuse ajuvaba tiražeerimisega massiteabes (raadio- ja telereklaam) mõni kuu tagasi ja on nüüdseks kulutulena levinud intervjuudesse, artiklitessegi: mõiste "lavastus" ja "etendus" (mitte igas keeles pole neid nii selgel kujul olemas!) tähendus on äkki lausa sassis. Viimane kipub esimest välja tõrjuma, selle tähendust endale laiendades. Keegi "teeb" Tšehhovi etenduse lavakujunduse, keegi "lavastab" "Romeo ja Julia" etenduse". Tahaks loota, et kord loodud lavastus ikka edaspidigi mitu ainukordset etendust vastu peab. Meie ala professionaalid võiksid oma keeletarvitust jälgida ja pealiskaudsele ajakirjanikele säru teha.

Pettumus - "Kuningas Oidipus", kus nii lavastaja kui osatäitjate valik palju töötas. Mis juhtus? Rõõmu teeb - taaselavnenud teatrielu, eriti sügissuvised nn eelhoodajad ("Ugala", "Endla"), mis publikust tulvil. Ka nn mitteformaalide agarus - "Dionysia" jt festivalid, Von Krahli Teatri kunstilis-organisatoorne aktiivsus ja mitmete vabaprojektide, katsetavate väiketruppide innukus. Ainult ärgem kasutagem

mõistet "alternatiivteater", sel pole meie praegusoludes küll selget sisu. Lihtsalt - on tekkinud loomulik mitmekesisus ja elavnemas kunstisise vereringe.

Sõnateatrite huvitavad muusikalavastused, mis tavameelelahutuse kõrval ka kunstilist kasutegurit kannavad. Näiteks Komissarovi "Heliseva muusika" südamlikkus, Vaheri "Mees minevikuga" lustakad stiilitabamised ja hoopis teise stiili leidlik orgaanilisus Kilveti Holbergitöötlustes "Miks Jeppe joo?".

Huvitav teatrite koostööproov - K. Raidi "Mu süda on mägedes". Sel ideel võib tulevikku olla.

Evald Hermaküla (taas)eneseleidmine vahepealsest pisut erinevas laadis ja materjalis - J. Aho "Raudtee".

Mati Undi toetav-avastav töö (eriti) naisnäitlejatega.

Ingo Normeti läbimõeldult juhendatud 16. lennu tegus sulandumine tegelikku teatriellu ("Biloxi blues", "Saialilled", "Sibulad ja šokolaad", "Kolm öde"; pluss Eelina Reinoldi, Katariina Laugu, Indrek Sammuli ja Mait Malms-teni toredad osatäitmised mujal).

Rõõm ja mure - lavakooli tagaskolimine (esialgu alles restaurerimistöde valmimisjärgus) Panso-majja Toompeal.

Isiklik mure - pead midagi esile tõstma, kui palju tähelepanuväärset nägemata. Näiteks - Jaan Toominga, Ülo Vilimaa, Mare Tommingase selle hooaja lavastused, üldse "Vanemuine"; "Härä Schützi aumärgid" ja isegi (veel) "Prügikast" "Vanalinnastuudios"; "Lõikuspeo tantsud" "Endlas"; "Salakavalus ja armastus" "Ugalas", Illar Möttöse algupärandid ja dramatiseeringud Rakvere Teatris jpm. Kahjuks ka "Circulus" Otepääl.

BORIS TUCH:

1. Madis Kõivu "Tagasitulek isa juurde".
2. "Romeo ja Julia" (Elmo Nüganen).
3. "Dorian Gray portree" (Priit Pangsepp).
4. Anne Reemann - Ranevskaja ("Kirsiaed").
5. Juhan Viiding nimiosas "Isas".
6. Ita Ever "Lavalistes segadustes".

7. Tervikuna oli hooaeg rahulik ja väärkas. Teater jätkab oma reaalse koha otsimist elus (ei miiting, ei kõnepult, ei elu kool; pigem asutus, kus luuakse teine reaalsus, paralleelne olevaga ja omaette elavate esteetiliste seadustega). Väga huvitavalt töötas Eesti teatris Priit Pedajas ("Lavalised segadused", "Tagasitulek isa juurde", "Kolm öde"). Küllap on reeglipärane, et just täna domineerivad repertuaaris Oscar Wilde (elu paradoksaalsuse tunnetamine) ja Anton Tšehhov (elu kuristiku kohal).

Rahutuks teeb avalikult provintslilik tase nendes "Vanemuise" lavastustes, mida on õnnestunud näha; lubatud tooni piirest väljunud "poleemika" "Vanalinnastudio" ja Vene Draamateatri vahel (kõigil on oma raskused, parem kanda neid rahulikult); Vene teater peaks ilmtingimata teadvustama oma kohta ja funktsiooni Eestis. Ta ei tohi enam ennast pidada lihtsalt perifeeriateatriks vene kultuuri arealilis, tema kutsumus on iseseisev kultuurilis-estetiiliste väärtuste loomine.

8. "Ainsal ööl" ja "Salomé" ("Vanemuine"), "Lõikuspeo tantsud" ("Endla").

KADI VANAVESKI:

1. Kui mitu, siis "Tagasitulek isa juurde", "Surnud liblikate tants", "Mu süda on mägedes", "Kirsiaed", "Rosmersholm", "Silmus", "Equus". Kui üks, siis esimene.

2. Järjekorda panemata: "Kirsiaed" ja "Tagasitulek..."

3. Peeter Konovalov kui nähtus; "Romeo ja Julia" ruumiidee ning laulud.

4. Epp Eespäev üldse, Anne Reemann konkreetselt (Ranevskaja).

5. Andrus Vaarik ("Tagasitulek..."), Andres Noormets ("Kirsiaed"), Gert Raudsep ("Mees minevikuga").

6. Allan Noormets ("Kirsiaed").

7. Jüri Kaldmaast võiks Eesti teatri jaoks olla/saada märksa olulisem autor kui "Ugala" lavalt praegu paistab.

8. Jaan Toominga "Me sõidame Torontosse".

LILIAN VELLERAND:

1. Madis Kõivu "Tagasitulek isa juurde", B. Frieli "Lõikuspeo tantsud", T. Highway "Me sõidame Torontosse".
2. "Tagasitulek isa juurde" (Priit Pedajas), "Me sõidame Torontosse" (Jaan Tooming).
3. "Tagasitulek isa juurde" muusikaline kujundus (Priit Pedajas), "Me sõidame Torontosse" muusikaline kujundus (Ülo ja Ats Käämbre), "Fernando Krapp saatis mulle kirja" lavakujundus (Mati Unt).
4. Elina Reinoldi Nataša ("Kolm öde"), "Me sõidame Torontosse" naisteansambel (Herta Elviste, Tiia Porss, Liis Bender, Heli Vahing, Merle Jääger, Helje Soosalu, Liina Olmaru).
5. Andrus Vaariku Peremees ("Tagasitulek isa juurde").
6. Marko Matvere Mercutio ("Romeo ja Julia").
7. Probleem? Kui olin ankeedi juba ära andnud, sattusin tänu headele sõpradele Tartusse ja Jaan Toominga lavastusele "Me sõidame Torontosse". Suvel seda Tallinna gastrollil ei näidatud, informatsioon lavastuse kohta

on olnud ebapiisav. Hea küll, vaesus on iga kriitiku oma asi, kui sa ei jõua sõita ja vaadata, ole vait. Ara vähemalt hooajalevateid kirjutama kipu. Aga tekib teine küsimus: miks ei näita Tartu teater Tallinnas oma parimat, teravaimat, ajakohasemat lavastust, mille transportimisega ei näi olevat mingit probleemi? Jääb üle loota, et näidatakse edaspidi.

MARGOT VISNAP:

1. M. Kõivu "Tagasitulek isa juurde". Välisdramaturgia pilt on rõõmustavalt elavnend: Ghelderode, Hornicek, Mishima, Dorst, Werfel, Highway, Saryan, Horovitz, Ludlam, Fenwick, Schnitzler, Shaffer jt.
2. "Tagasitulek isa juurde" (Priit Pedajas), "Romeo ja Julia" (Elmo Nüganen).
3. Peeter Konovalovi tööd "Ugalas": "Dorian Gray portree", "Kirsiaed", "Helisev muusika". Kustav-Agu Püümani koostöö lavastajaga "Romeos ja Julias". Mats Öuna kujundus ja Priit Pedajase muusika lavastusele "Ta-

- gasitulek isa juurde". Priit Pangsepa kujundus "Dorian Gray portreele".
4. Nägemata on nii palju, et mõnda huvitavamat osatäitmist esile tõstes teeksin kindlasti kellegi liiga.
  5. "Tagasituleku" mehed: Krjukov, Lutsepp, Vaarik. Andres Lepiku Lord Henry "Dorian Gray portrees". Jaanus Rohumaa Alan "Equusis". Elmo Nüganeni Lopahhin "Kirsiasias".
  6. Marko Matvere Mercutio, Helene Vannari Amm ja Paul Laasiku Vend Lorenzo "Romeos ja Julias", Elle Kulli pr Klaudi ja Garmen Tabori Hermine "Tagasitulek isa juurde".
  - 7.-
  8. "Krappi viimane lint", "Isa", "Hanjo" Draamateatris; "Ainsal õöl", "Salomé", "3 viini tooli", "Me sõidame Torontosse" "Vane muises"; "Irma Viipi saladus" ja "Majasuurune kivi" Noorsooteatris; "Ringmäng" Vanalinnastuudios; "Salakavalus ja armastus", "Kui tähtis on olla tõsine" "Ugalas"; "Lõikuspeo tantsud" "Endlas".

HOOAJA 1992/93 TIPPLAVASTUSED: (ekspert hinnang)

1.-2.

M. Kõivu "TAGASITULEK ISA JUURDE" - 23 häält. (Lavastaja Priit Pedajas, kunstnik Mats Öun. Esietendus 31. jaanuaril 1993, mängukordi hooajal 20, vaatajaid 5110 Draamateatri suures saalis ja Tartu "Vanemuises").

1.-2.

W. Shakespeare'i "ROMEO JA JULIA" - 23 häält. (Lavastaja Elmo Nüganen, kunstnik Kustav-Agu Püüman. Esietendus 18. oktoobril 1992, mängukordi hooajal 54, vaatajaid 5400 Noorsooteatri dieles).

3. A. Tšehhovi "KIRSI AED" - 4 häält. (Lavastaja Kaarin Raid, kunstnik Ingrid Agur. Esietendus 21. mail 1993, mängukordi hooajal 7, vaatajaid 3889 ringreisidel erinevates saalides väljaspool Viljandit).

3 korral on esile tõstetud järgmisi lavastusi: "Kolme öde" (P. Pedajas), "Lõikuspeo tantsud" (K. Raid), "Me sõidame Torontosse" (J. Tooming), "Miks Jeppe joob?" (K. Kilvet), "Salakavalus ja armastus" (A. Lepik).

Hooajal valmis üle 100 uuslavastuse.

JÕULUD SEPTEMBRIS

Lõppemas on 1993. aasta. Elu meie ümber uueneb, selles pole kahtlust. Kas muutused meile meeldivad, on iseasi. Hea ja halva, väärtusliku ja väärtusetu, tõe ja vale senised arusaamad on segi paisatud. Nüüd peab igaüks ise asjaolud selgeks mõtlema, valiku tegema, otsustama, tegutsema ja mõttekaaslasti ning ainelisi toetajaid leidma. Nii-moodi näivad asjad arenevat ka eesti kultuuris. Alljärgnevalt mõned hajamõtted suundumustest meie ümber.

RÕÖMU TEEB vaba ajakirjanduse tormiline pealetung. "Elu Pilt", "Magneet" ja nüüd ka "Favoriit" on finantsidelt, teostuselt ja taotluselt, aga ka reklaamipinna mahult kahtlemata uus sõna ja tegu ajakirjandusturul. Need on üldise, laia suuniltusega, eluolu ja kultuuri selle sõna avaras tähenduses käsitlevad kommertsajakirjad. Kulud tuleb tasa teenida ja hakata omanikule tulu tooma. Tasuvus ja tulu nõuab laia lugejaskonda. Tuleb kirjutada kõigile, kirjutada kõitvalt ja arusaadavalt. Hind peaks olema taskukohane mitte üksnes jõukatele ja tallinlastele. Oodatavat läbilööki piiravaid tegureid on minu meelest mitu: Eesti on väike ja siin ei juhtu eriti palju atraktiivset. Aitaks väliskorrespondentide võrk. See on kallis. Palju kasutatakse tuntud inimestega vestlemise vormi, kuid kadumas on selle kunagi meie ajakirjast alguse saanud vormi võlu. Huvi-tavaid vestlejaid pole just palju, isiksused korduvad erinevates väljaannetes, samade asjade üle arutlemine muutub tülitavaks. Ja "taluvuse pii-ril" ("Favoriit", oktoober, 1993, lk 47-51) balansseerimine pole paljudele lugejatele vastuõetav. Aga ikkagi, konkurentide ilmumine kannustab ka meid, mitteärilisi ajakirju ja toimetajaid. Peame ennast erialajakirjaks, aga kõitvust ja sügavust pole kunagi liiga palju. Omapärase reklaamiaja-kirjana oktoobris end esitlenud "Rambivalgus" on kindlasti teatrielu edendav väljaanne. Publi-kuga suhelda, teda teatrisse kutsuda, sinna isegi meelitada on igatahes kultuurisõbralik eesmärk.

AJALEHTEDE ROHKUS ja üha tüsenev väljanägemine, uute ajakirjade värvikirevad leheküljed on ju iseenesest kena, kui ei kummitaks üha laienev ja süvene veealiskaudsus väljaannete

* kes on meie? Eesti ühiskond? Võib olla. Üha vähem on põhjust rääkida ühtsusest ühiskonnas. Ühtsed olime taotlustes iseseisvuse eest. Nüüd on ühtedel ühed, teistel teised eesmärgid.

sisus ning lugejate-vaatajate-kuulajate hoiakuis. Vaatlused kinnitavad, et aina vähem loetakse raamatuid, süvenemist nõudvaid ajakirju ja ajalehti, lavale ja linalle jõuab aina rohkem tühikargamist ning veiderdamist. Tasapisi, see-eest aga järjekindlalt saab valdavaks meelelahutus. Küllap vist paratamatu tendents, sest kapitalism sunnib inimesed pingsalt tööle ja loogastus on sellele tarvilik vastukaal. Sotsialismi ajal võtsime tööd kergelt ja pingutasime vaimu teatris, raamatu kallal, kontserdil. Nüüd tuleb peaga tööd teha ja vabal ajal lõdvalt meelt lahutada? Usun, et asjad nii hullud ei ole. Aga küsima peab alati - kus on kultuur, kus on vaimsed väärtused?

AHENEb inimeste igapäevane kokkupuude kultuuriloomega (rahvakultuur) ja vahetu osavõtt kultuurielust (osasaamine professionaalselt kultuurist). Eriti maakondades ja äärealadel. Moes on ameerikalikult suurejoonelised projektid: "Rock Summer", "FiESTA", "Nyyd", "Circulus", visuaalse antropoloogia festival jne. See on hea. Halb on aga see, et kitsale ajalõigule kuhjub tohutu kultuuriinfo. Ajahätta jäävad kriitikud, professionaalid, muust rahvast rääkimata! Kahju veest, mis veskest mööda voolab. Aga ärgem muretsegem - kohinat on ka ülev kuulata.

KULTUURIPOLIITIKAS TOIMIV iseregulatsioon hakkab vilju kandma. Selgepiirilist kultuuripoliitikat ei ole, ja seegi on poliitika. Eesti on väike riik, maksumaksjaid vähe, kultuur on kallis kanda. Kuidas edasi minna? Mõistlik oleks aru pidada tegijatega ja osasaajatega. Siinkohal kratsin habet ja luban, et tellin rubriiki "Kultuuri võimalikkusest" uusimaid seisukohavõtte Kultuuri- ja Haridusministeeriumi vastutavatelt ametnikelt.

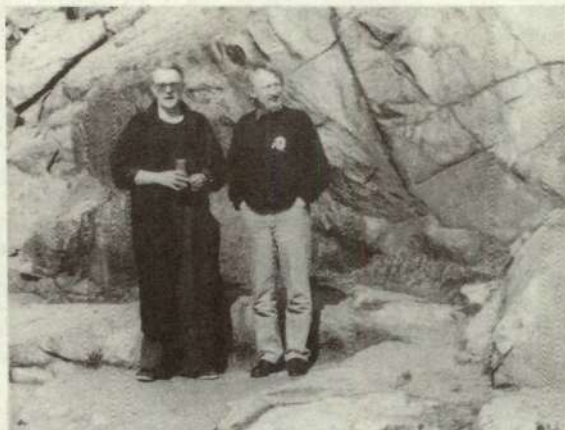
RINNA TEEB RÕÖMSAKS tõsiasia, et rahvas, vähemalt Tallinnas, ei ole kultuuri jätnud. Jõudumööda käiakse kontsertidel, teatris ja isegi kinos! On ju fantastiline, et "West Side Story" kolm Linnahalli etendust välja müüdi. Et Menuhini, Järvi, Laretei, Rostropoviitši, Kaljuste kontserdid puupüsti täis saalidele läksid! Või "Ugala" menu Tallinnas, "Endla" "Punjaba"-trupi läbilöök Euroopa festivalidel jne. Elame veel! Kui vaid seda kõrge piletihinna kerkivat sein-a ees ei oleks!

AEG ON RASKE, eriti vanemale põlvkonnale, aga ka neile, kes elavad maal, ja neile, kel pal-

väike või puudub hoopis. Kohe ja kõiki ei saa aidata haljale oksale, homse parema suhtes ei saa anda kindlaid lubadusi. See on ebameeldiv fakt, aga mõneti paratamatu. Kuid inimesed polegi naiivsed, et loota homsetele imedele ja poliitikutel lubadustele. Mida aga inimesed soovivad, see on lootus ja usk, et vaeoavad parema ja jõukama Eesti nimel pole olnud asjata. Selleks piisab sõbralikust sõnast ja moraalsest toetusest. Sõna jõud on määratu, see võib alandada, solvata, tõugata eemale. Sõna võib ka ülendada, lohutada, anda usku, lootust ja jõudu. Sõna on meie kõigi käes, kasutagem teda siis targalt! Sest sõna on vahel ka tegu.

MIKS OLID JÕULUD SEPTEMBRIS? Ega kõigi jaoks olnudki, vaid saalitäis Harju ja teiste maakondade lastekodude lapsi Estonia Teatris elas üle tõelise jõulutunde. Harju Maavalitsus maavanem Mati Zernanti toetuse ja osavõtuga oli korraldanud heategevusõhtu, mis muu hulgas tugines Maavalitsuse ja Estonia Teatri koostööleppetele. Traagiline on ilma jääda vanematest, kodust, kodusoojusest. Äraantud ja ärvõdetud lastekodulapsed on kui laagris kasvanud. Lastekodu pole küll kasarm või pioneerilaager, aga ühiskonda ei pääse. Kasvataja mõnikord kallistab, tõenäolisem on siiski tugevama käest tappa saada. Need lapsed vajavad lohutust, veel rohkem aga head sõna, julgustavat tegu ja haridust. Südameharidust ennekõike. Aga kuidas on see võimalik ilma ema-isata, ilma koduta? Siiski, midagi on meie võimuses. Estonia Teater näitas lastele imekauni kujunduse ja muusikaga balletietendust "Armastuse muinasjutt". Istusin laste keskel saa-

lis ja mulle näis, et etendus kulges hingestatumalt ja soojemalt kui esietendusel. Ehk mõjutas minu meeli saali eriline vastuvõtlikkus. Vahva oli Pipi Pikksukk, kes lapsi etenduse eel talle omaste nippidega teroitas (sel hetkel tabasin end mõttelt, et Pipi kõrval võiks olla Toots ja mis imetegusid võiksid nad koos hea muusika saatel laual korda saata - aga kes kirjutab libreto, kes muusika?). Etenduse lõpus lööb laual sõrama uhke jõulupuu, armastus on võitnud kurja, mured on murtud, õnnelikku lõppu kroonib vanemate ja laste ühistants. Headus ja ilu, sentimentaalsus ja nostalgia. Lastele, eriti kodututele lastele on see unistus. Võib-olla ka lootus. Saalisolijad said kaasa tüseda kommikoti ja kireva sildiga limonaadipudeli, mõlemad välismaist päritolu. Hinnaalandust ja "ürituse" hõngu ei olnud. See on väga oluline. Mina kommikotti ei saanud, sain midagi enamast. Mõistsin, et halastus, hool ja armastus kaitsetute ja alandatud vastu on veel alles. Imperatiiv on, et aitama peab ka neid, kes end ise aidata ei saa või ei suuda. Eesti ühiskond on tugev, kui ta oma järskudes pööretes ja muutustes ei muutu hoolimatuks, kiitniliseks, kui ta ei unusta inimlikke ja rahvuslikke väärtusi. Siinkohal tänan Harju Maavalitsust ja selle kultuurilembeseid juhte, kes toetavad kultuuri, püsiväärtuste säilimist. Peab uskuma, et seda suudavad teha ka vallad ja linnad, kes võtavad üle maakonna mured ja hooled. Kaotused on väikesemad, kui igaüks annab jõukohase panuse. Jõulud peaksid olema ikka detsembris, ja igaühe jaoks.

1990. aasta aprill. Märt Kubo ja Andrus Vaarik on jõudnud jalutuskäigul Helsingi Kaljukirikku juurde. Toimuvad Noorsooteatri külalisesinemised põhjanaabrite pealinnas. Praegune TMK peatoimetaja, endine kultuuriminister oli siis alles Noorsooteatri direktori ametis.

K. Orro foto

PILT, MIS EI KÕNELE

"VÄEKARGAJAD". Stsenarium ja lavastus: **Talvo Pabut** (Juhan Peegli samanimelise novelli järgi), operaator **Arko Okk**, kunstnik **Priit Vaher**, helilooja **Alo Mattiisen**, montaaž: **Marju Juhkum**, helirežissöör **Jaak Elling**, režissöör **Margit Ojason**, jumestus: **Aino Lemming**, rekvisiit: **Pille-Maris Arro**, valgusmeister **Enn Laats**, värvimääraja **Anne Saul**, lavastusgrupp: **Salme Poopuu**, **Airi Kaseera**, **Anneli Pahman**, **Peeter Hertsog**, **Dimitri Voitjuk**, **Veiko Kask**, **Jevgeni Jegorov**, **Peeter Jürgenson**, **René Rammula**, **Roland Tiik**, **Robert Vinkel**, **Erich Allil**, **Heino Lahtein** ja **Feliks Lidenburg**, sünkroontaustad: "Schönberg Studio", konsultant **Ülev Aaloe**, toimetaja **Tõnu Karro**, filmi direktor **Ants Tomband**. Osades: **Anne Veesaar** (Hädi), **Sulev Teppart** (Mats) ja **Jaan Tätte** (Bengt). 35 mm, 739,5 m (3 osa), värviline. © "Tallinffilm", 1993.

"Väekargajad", 1993. Režissöör **Talvo Pabut**.

"Väekargajad". **Jaan Tätte** (Bengt) ja **Sulev Teppart** (Mats).

Idee on Juhan Peeglit. "Väekargajad" on novelli tsüklilist "Saaremaa jutud". Tsükkel on lihtne, aga mõjuv. Ka hõljub tema kohal üks aimus - aimus Saaremaa ja saartaste olemusest, sellest, mis on Saaremaa ja kuidas ta selleks sai.

Kujutan ette, et Talvo Pabutit lummas novell. Ja võimalik, et eksitas. Võimalik, et ka kammitseb, nagu üks kirjanduslik meistriteos selle esitajaid sageli kammitseb. Nii et su enda arusaam teosest kas varju jääb või üldse kuidagi ei peegeldu. See on tuttav teatrist, kus hea näidendi struktuur ise seab tegijatele sedavõrd jäigad piirid, et sellest kammitsast kergesti lahti ei pääse. Nii uputakse struktuuri ja ei tõusta sellest kõrgemale arusaamises, et struktuur on vaid vahend, mitte eesmärk.

Siiski on eesti kinopildis selline küllalt täpne loo jälgimine tervitav. Meie filmi häda ju peamiselt selles ongi, et lugu pole või seda alahinnatakse. Pretensioonikates nähtustes luuakse kujund väljaspool lugu. Kujund ise saab omaette eesmärgiks, kuigi selleks peaks olema tegelikkuse avamine. Tegelikkus on ju võimaliku kujundi loomise alus, mitte vastupidi.

Kaks meest, eestlane (Sulev Teppart) ja rootslane (Jaan Tätte), deserteeruvad Karli väest ja satuvad külla, millest katk on üle käinud. Nad leiavad sealt ühe ellujäänud naise - talu minia (Anne Veesaar). Naisele meeldib rootslane rohkem kui eesti poiss, kellel ta palub ära minna. Eesti poiss läheb ära ja sureb suure puu alla, viies katku külalt - nagu rase Hädi hiljem ta luid leides teatab.

Nüüd siis interpretatsiooni nõrkused.

Esiteks. Kus see kõik toimub? Ingerimaal, Pii-rissaarel, Hiiumaal? Peeglit on see oluline. Filmist

see välja ei paista. Või on tegemist teadliku üldistustootusega - lihtsalt koht kui selline?

Millal see toimub? Muidugi teab iga mälumängur, millal viimati katk meie maa tühjaks laastas. Aga mis siis? Kes see Karl oli, kelle väest kargajad pagesid? Miks nad pagesid? See kõik jääb vaataja oletada.

Hädi valib Bengti, "sest ta on mulle meele järgi". Vaataja peab selle põhjendusega leppima. Naise valikut pilt ei käsitte. Me ei näe, mille poolest mehed erinevad. Kui hästi järele mõelda, siis üks on vist tõesti pikem kui teine.

"Väekargajad". Anne Veesaar (Hädi), Jaan Tättle (Bengt) ja Sulev Teppart (Mats).

"Väekargajad".

Ja lõpuks. Millest küll luud ära tuntakse?

Need on etteheited Pabutiile, kes on filmi stsenarist ja lavastaja. Isegi kui kõik vaatajad teavad Peegli novelli peast, ei tee informatiivne täpsus asjale ilialgi kahju. Nüüd aga kipub lugu jääma ajatuks ja kohatuks.

Ei oleks põhjust nii pikaks norimiseks. Kuid kahjuks on need eesti filmide põhilised hädad. Elementaarsed, aga ikka miskipärast ületamatud.

Filmil on siiski ka voorusi. See annab teatavaid lootusi tulevikuks. Algas on tugev ja kõitev. Muusika lummas (olgu et Alo Mattiisengi läheb lõpuks magusaks). Operaatoritöö (Arko Okk), eriti alguses on hea. Esimese viie minuti jooksul püsib lumm ja põnevus. Kahju, et mitte kauem. Tundub, et lavastaja ei oska hinnata pildi mõju. Võib-olla on oldud kimpus filmimisega, nii et see peamine ununeb. Või on Peegli novelli struktuur kammitsejaks, nii et käsitus jääb vaid illustratsiooniks ja ei kasva elavaks, sõltumatuks loomeaktiks.

Näitlejatöödest ei saa rääkida ei head ega halba. Kõik kolm, eraldi võttes, on tüüpilised kohased. Kuid tegelastevahelisi suhteid ega pingeid pole. Näitlejaid ei saa selles süüdistada. Suhete võrgu kujundab lavastaja.

Pisikene etteheide puudutab kõnet. Kõneldes loetakse komasid ja punkte. Seda ei tohiks teatrikooli lõpetanu teha - kui ka lavastaja märkust ei tee. Aga see on siin kõrvaline asi. Muidu kõlab tekst päris hästi.

"Väekargajad". Jaan Tättle (Bengt) ja Anne Veesaar (Hädi).

J. Ellingu fotod

VAENE JOORIK ANDROGÜÜNSES HÄMUS

Talvo Pabuti mängufilmi "Väekargajad"
Tartu esilinastuse muljetel
reedel, 13. augustil 1993.

TAMM -- KATK -

ematult krooksvu verekaan kalmistutagustes
annaalides putukpilvedena mürkjalt edevrauga-
likult põndakuil kõmmeldav on sellisena tagi
jaanus kahenäoline türkiisse ajasaapa sõja-
narmaist ähvardada tohtiv nõtkus jasmiinne
su panetunud laugudele vajutunud rombja roti-
lõksu-laadse süvendil ei eemalt toimimata
jäänud tegu saa ligidale jõudes muutudagi teoks
või mügarbakteriks lööb mõirgelõdva üdi kanar-
bikku ja tulisesse uttu suubub taas ürgirvel
isaliikul hirahtab seakolp kel ridva otsas kom-
passiks ei ankurdatud ahervareteks saa läbikaudu
mingi neede punnpõhkklik katafalk kas armuasemeks
on palvet püüdnud iga sureliku tarbeks see-enam
sedaskit ka palveks kokkupandit käed kingsepa
laiba kohal piikepimestavalt pilkeröövilmurdjalt
mätasmastiripselt tungeldumas - närin läbi -
eesriie ajal liigutuste vikerkaareks moondet
see arabeske poolekslõikuv kandetala endimetlevalt
ohvriks toond on igavikule
junnpäidse vibustiku rebin paadipärra
viimsepäeva varitsusel jõhkmepõdur pühkme-
pidur kalbendamas anateemse väljalaske
stardipaugust hõivatuna haisval raiperä-
(GA)stikul ei jätku pühapäevaks hingelõpusta-
tele margariini pannkoogiks tarretund
aplaus

Ja ikkagi - peamine! Kõik algab ideest - miks?
mille nimel? - ja valikust. Selle järgi hindame la-
vastajat, eelkõige selle järgi. "Väekargajate" kõige
suurem nõrkus kükitab selle kivi all. Peegli novelli
oluliseks lähtealuseks on katk. Katk, mis maa
inimühjaks kõrbeks laastas. Mida me sellest täna-
päeval teame? See oli väga ammu. Seda on vist
liiga raske täna tajuda. Võib-olla, et hoopis võima-
tu. Seetõttu on Pabuti valik - just see novell - algu-
sest peale väga küsitav. Katk, aga ka surm üldse,
on filmis pelk deklaratiivsus. Ma kahtlen, kas seda
ongi võimalik lähemale tuua. Aga see on ikkagi
novelli lähtepunkt, selle alus ja taust ühtaegu.
Seda laadi taust peab olema vaatajale tajutav, iga
rakuga tuntav. Aga ei ole. Ei saagi vist olla. Ei ole
ka ühtegi tänapäeval tajutavat analoogi - AIDS ei
ole meil veel laastava epideemiani jõudnud ja vae-
valt et jõuabki.

Sellest see pilt, mis ei kõnele. Sellest see aja-
tus ja kohatus.

TALVO PABUT (1962) on lõpetanud Tallinna
Konservatooriumi lavakunstikateedri näitlejana
1984. aastal. Töötanud Rakvere teatris näitlejana
ja lavastajana 1984-1989. Alates 1991. aastast on
Eesti Kirjanike Liidu Kirjandusbüroo kunstiline juht.
Teinud teatris kümnekond lavastust ja Eesti Te-
levisioonis viis kultuurisaadet-telelavastust. Lühimängufilm "Väekargajad" on tema debüüt filmis.

S. T.

S. Beckett - M. Kalmeti "Lõppmäng", mis ei esietendunud. Noorsooteatri (fulcoase hoone) põõning, mai 1993. Fotograafi looming võib etendust tihti peale vahendada kas põnevamana või igavamana, kui näitemäng tegelikult kohapeal paistab. Nendel Harri Rospu fotodel on vist tegemist esimese juhtumiga.

Lõpetamata "Lõppmäng". Nell - Jaanus Rohumaa, Clov - Allan Kress.

LÕPETAMATA "LÕPPMÄNG"

Samuel Becketti näidendid ei ilmu just sageli eesti lavadele, seda suuremat huvi ja tähelepanu nad äratavad. Kevadel alustas Noorsootetri trupp Madis Kalmeti eestvedamisel Beckett'i "Lõppmängu" proove. Lavastus oli mõeldud pööningulavale, Noorsootetri uuele mängukohale, mille kasutamist alustati "Lollprints'i" lavastusega.

"Lõppmängu" esietendust 17. juunil aga ei toimunud. Sellest tööprotsessist esitavad nüüd oma kokkuvõtte tegijad ise.

Hamm: Minu käik... Kord peab lõpp tulema ja ometi ei julge ma lõppu teha...

***

Madis Kalmet (lavastaja): Algus oli paljulubav. Kõik nagu klappis: fantastiline näitemäng, suurepärane näiteseltskond, ideaalne mänguruum - pööningulava. Olime laetud tahtmisest tulla suveks välja ilmtingimata uue lavastusega, "Lollprints'i" edasi mängida ei tundunud nii ahvatlev. Aega oli, tõsi, vähe, aga poisid olid valmis intensiivselt tööd tegema, nagu alati. Uskusin alguses isegi, et peatähtis on just maksimaalne tahtmine, ülejäänud on kõik vaid ületatav töövaev.

Beckett on muidugi meeletu vaimse mahuga autor. Tema näidendid on nagu hiiglaslikud jäämäed, mis esmapilgul avavad ainult üliväikese nähtava veepealse osa. Vaid täieliku süvenemise korral võib jälile jõuda Beckett'i tegelaste suhete mitmetähenduslikkusele ja teksti varjatud tagamaadele.

"Lõppmängu" proovid olidki suures osas üks lõputu analüüs ja dešifreerimine. Ja sellele me ilmselt uppusimegi. Aega ja vaimset jõudu jäi napiks ning mängus realiseerus vaid väike osa ammendamatumest võimalusest.

Üks tõsine viga oli selles, et jätsin tegelaste suhted lahtiseks, st ei fikseerinud kõigi jaoks ühtset suhtlemisversiooni. Eelkõige puudutas see just Hammi ja Clovi, prügikastivanade suhted olid konkreetset kokku lapitud ja paigas. Siit siis Marko ja Allani suurem ebakindlus ja ebamäärasus; nad ujusid üldise analüüsi võimalusterohkuses ning suhete mudel jäigi niimoodi ebatäpseks. Alati tuleb kõigi tegelaste jaoks valida siiski üks võimalik suhete süsteem. See loob konkreetse rolli sisemaailma ja tagab näitlejate mängu täpsuse.

Ilmselt ei leidnud ma ka täpset märksõna näidendi varjatud tegevustiku käivitamiseks. Ei sündinud pinget, mis peaks tekkima kahe inimese vahelises n-ö "lõppmängus".

Lõpetamata "Löppmäng". Hamm - Marko Matvere.

Hamm poolt: Kas Clov tõesti lahkub? Ma üritan seda takistada!

Clovi poolt: Kas ma suudan lahkuda? Ma üritan selleks kõik teha!

See sisemiselt toimiv tegevus oleks pingestanud suhted ja tekitanud põnevust vaatajas. Olime liialt keskendunud seisundile ja atmosfäärile, see aga üksi ligi kolmetunnist lavastust ei kannu.

Kindlasti oleks pidanud just Allan Clovi rollis rohkem rahulikku tööaega pidanud saama, üliõpilasena ja algajana on sellist meistrirulli raske n-õ käisest raputada!

Ühel hetkel olime ummikus, kõik oli pöördunud meie vastu, isegi ilmad olid juunikuu kohta väljakannatamatult külmad.

Needusena hakkasid nagu kevadised kärbsed Marko ja Jaani ümber tiirutama filmimehed ja nii mõnedki harjutusajad tuli ümber mängida proovivõtete või ratsutamistrennide pärast! Rääkimata psüühika risustamisest, mis tavapäraselt selle kauplemisega kaasas käib (raha ja lepingud). Ka teatris endas sättis üks osa personalist ennast juba suvepuhkusele ning pingutada veel üks uus lavastus välja tuua tundus neile tüütult mõttetuna!

C'est la vie!

Mäng ei läinud, meeleolu langes ja üleval müüride vahel tundus korraga tohutult ebamugav teatrit teha. Väsisime lõplikult ja kontrollitendus oli vaid hale-kramplik lootusetu ponnistus. Kahjuks...

Kahjuks tõesti, sest tööd olid poisid teinud ausalt ja kõvasti, Jaan ja Jaanus olid jõudnud juba väga huvitavate rollilahendusteni, Marko Hammis võis aimata fantastilisi võimalusi. Terviku kokkukõlumisest, elavast teatrist oli aga asi veel kaugel. See polnud siiski see, mida olin üritanud lavastada.

Otsustasime trupiga, et jätame selle mängu katki. Nii tundus ausam. See kõik oli valu ja õpetlik kogemus, mis andis põhjust tõsiseks eneseanalüüsiks. Nüüd hiljem võin öelda, et see oli lausa hädavajalik õppetund.

***

Nagg: Me teame näiteks, et rahat-lukumi, mida ma kõige rohkem armastan, pole enam. Ühel päeval palun ma seda sult mõne vastutuleikkuse eest ja sa lubad anda. Tuleb ajaga kaasas käia.

***

Jaan Tätte (Nagg): "Löppmäng" oli üks vapustavaim näidend, mille lavale toomisega olen seotud olnud. Eks me olime vist kõik Beckettist liialt pimestatud ja nii ei märganud suuri kääre, mis tekkisid esmalugemise ja "lõpptulemuse" vahel. Näidendit esimest korda lugedes naersin kohe südamest ja kui valvelauatädi küsis, kas Madis teeb jälle mingit sünget lugu, siis vastasin, et seekord on üpris lõbus tükki! Aga mida proov edasi, seda raskepärasemaks asi muutus.

Tööprotsessile on raske adekvaatset hinnangut anda, kuna algusest peale näris sündant tüütu kadeduseuss (oleksin tegelikult tahtnud mängida Clovi) ja selle kadeduse märgi all pool töötegemise aega ka kulges. Aga kadedus toob harva endaga kaasa midagi positiivset. Nii ei osanudki väga kurvastada, kui minu sisepiinad koos tööga ootamatult ruttu lõppesid.

Valasin nüüd ehk veidi liialdades välja oma kibedust, aga tegelikult hakkasin ma lõpuks väga armastama oma vana Naggi ja olen õnnelik, et just temaga kohtusin.

***

Clov: Ütlen vahel endale: Clov, kui sa tahad, et kord väsitaks sind karistamast, siis pead oskama paremini kannatada. Ütlen vahel endale: Clov, kui sa tahad, et kord sind minna lastaks, siis pead tundma, et sul on siin parem...

***

Hele Viigisalu (viilul): Õnneliku juhuse tõttu on mul olnud võimalus teatris midagi kaasa teha. See on mulle ka erialaliselt kasuks tulnud - esinemistel ja eksamitel on kindlam tunne, ümbritsev jääb peaaegu märkamatuks. "Lollprints" kogemus oli eriti hingelähedane, etenduse lõppedes oli lausa kahju sellest maailmast välja tulla.

O. Stone ütles ühes intervjuus, et juba sünd on vägivaldne ja elu sünnist surmani on täis julmuseid ja kannatusi.

"Löppmängu" puhul tekkis tunne, et lootusetuse ja kannatuse maailma ei saa sellisel kujul ju olemas olla! Paraku see kõik on olemas - iseasi, kui palju me seda näha tahame ning teadvustada suudame.

Muusika "Lollprintsis" ja "Löppmängus" on erineva tähendusega. "Lollprintsis" olid muusikalised lõigud n-õ hingehääleks. Valisin heliloojad, kelle muusika on väga tunde-line, emotsionaalne. "Löppmängu" puhul on muusika rohkem taustaks, selle maailma muusikaliseks illustatsiooniks. Valisin Arvo Pärdi "Fratrese" sellepärast, et minus endas tekitab see muusika tunde, nagu aeg seisaks. Ka Beckett'i puhul tekib selline tunne.

"Löppmängu" kohta võib kasutada mär-gusõna "kannatus" või "saatus", võib-olla just viimast. Samu märksõnu saab kasutada ka Pärdi muusika kohta.

***

Nell: *Õnnetus on kõige naljakam asi maail-mas. Ja alguses me naerame selle üle, naerame südamest. Aga ta läheb kätte vanaks. Just nagu mõni huvitav lugu, mida meile liiga sageli jutus-tatakse.*

***

Jaanus Rohumaa (Nell): See oli huvitav töö. Mängida vana, surevat naisterahvast. Ainus ebameeldivus oli istuda üle kahe tun-ni enam-vähem liikumatult pimedas prügi-kastis. Aga sealgi oli tegevust. Mõtlesin. Lavastuse peale, mida samal ajal kursuse-kaaslastega tegin.

Beckett on väga hea kirjanik, tema tegela-sed räägivad väga korrastatud keelt. Aga mida nad mõtleavad ja tahavad, jääb häma-raks.

Asusin rolli tegema vahest kõige lihtsa-mat rada pidi. Kuulasin vanu plaate vanade näitlejannadega. Lühidalt, hakkasin Nellile häält otsima. Kuulasin Lisl Lindaud, Aino Talvit, turul vanainimesi, häälest ära viiulit, katsetasin kurgu- ja ninaregistritega. Mingi hääli tuli.

Mul on siiani kõigest tööd, olgu ma siis mänginud või lavastanud, mingeid märk-meid. Toon valikuliselt mõned ära, ma ei hakka siin eristama lavastaja, teiste näitlejate ja oma mõtteid. Tähtis on see, et töö tekitas palju küsimusi. Mõni sai vastuse, paljud mit-te.

* vanade füüsiline konditsioon nullilähedane, elavad minevikus

* kiirustamise ja rabistamisega publikut ei köi-da

* ei tohi aimata, mida tegelane järgmisel hetkel teeb

* Beckett on olustikulisem realist kui Tšehhov

* maailma lõpp on lähenemas, härrased

* kas rahu või raev, mitte uimasus

* näitlejatüüpi lavastaja teeb sinu eest rolli valmis ja ...

* näitleja tabud ja keelutsoonid, kuhu lavastaja ei tohi astuda

* miks ma olen laval, miks ma sinna lähen

***

Clov: *Mis kõik on? Tahad teada? Ühe sõnaga kokku võtta? Üks hetk... Mortibus! Noh! Oled rahul?*

***

Nagg - Jaan Tätte.
H. Kospu fotod

Marko Matvere (Hamm): Ma ei oska mitte midagi öelda. Parema meelega teeksin proove edasi.

***

Hamm: *Ei, kõik on täiuslik. Mida täiuslikum on inimene, seda täiem ta on... ja seda tühjem. Oma nabast üle ei hüppa. Rahu meie ... kannika-tele! Hlwa. Minu ... käik. Vana kaotatud lõpp-mäng ja mängul on lõpp.*

***

Madis Kalmet: Lõpetuseks...

Kord tuli Konfutsiuse juurde kuulsu muusik Mian. Opetaja ütles: "Trepp." Jõuti vaiba juurde. Opetaja ütles: "Vaip." Kõik võt-sid istet. Opetaja andis seletusi: "Siin on see. Siin on see."

Muusik Mian lahkus. Õpilased küsisid: "Kui suurt muusikut juhitakse, kas teda tu-leb siis nii kõnetada?" Opetaja vastas: "Jah, pimedat suurt muusikut tuleb nii kõnetada!"

Kõik. Kogu tõe lavastamises! Oh ju-mal, kuidas aga see tarkus omandada!?

Tekstid kogunud ja koostanud
MADIS KALMET

Märkus: Lavastuses osales veel Allan Kress, Peda-googikauilikooli üliõpilane Clovi rollis. - M. K.

ÕNNITLEME!

13. detsember
FELIKS KARK
"Endla" teatri näitleja - 60

14. detsember
MARGARITA TEDER
kauaaegne Teatriühingu
vastutav sekretär - 70

18. detsember
LENSI RÖMMER
endine Töölise teatri näitleja, eestikeelse
teatritegevuse alustugesid Rootsisis - 90

20. detsember
HELMU PUUR
kunagine priimabaleriin,
Estonia Teatri repetiitor - 60

28. detsember
VALLO JÄRVI
Estonia Teatri endine dirigent - 70

30. detsember
MARE LEET
kunagine Estonia Teatri
draamanäitleja - 80

AASTALÕPU KÕNELUSED I

NUKUFILMIDE
KUNSTNIK JA
REŽISSÖÖR
RIHO UNT

Riho Unt (15. V 1956) töötab "Tallinnfilmis" alates 1983. aastast. Koos Hardi Volmeriga on ta teinud nukufilmid "Imeline näärilõõ" (1984), "Nõiutud saar" (1985), "Kevadine kärbes" (1986), "Sõda" (1987) ja "Jackpot" (1990) ning üksinda joonisfilmi "Kultuurimaja" (1988) ja nukufilmi "Koolilood. Geograafia" (1991). Tänavu valmis Undil poolteiseaastase töö tulemusena eesti kõigi aegade pikim, poole-tunnine nukufilm "Kapsapea". Oskar Lutsu lähinäidenditest "Kapsapea", "Kalevi kojutulek" ja "Valimised" lähtuva põnevusfilmi sündmused on toodud tänapäeva Eestisse ning juurde lisatud Steven Spielbergi "Indiana Jones" triloo- giat parodeerivaid seiku. Tegevus keskendub saunanaise Krööda hii- gelkapsapea ümber, mida püüavad oma valdusse saada maffiavennad Ameerikast, Venemaalt ja Hiinast. Eesti asja huvides liitub võitlusse maffiaga koos Samuel Pliuhkamiga kauboisst ajakirjanik, ameeriklane Harrison. "Kapsapea" ettevalmistamises osa- les viisteist inimest, võtetel põhi- liselt neli. Filmis kasutati viit- kümnet nukku. Üldse võib "Kapsa- pead" pidada seni töömahukaimaks ettevõtmiseks nukufilmistuudios. "Kapsapea" eelarve oli umbes 400 000 krooni.

Kui hästi sa tunned maail-
ma nukufilmi, kas mujal
on varem tehtud "Kapsa-
pea"-taolisi töid?

Ma teadsin kogu maailma
nukufilmi väga hästi - nõukogu-
de ajal sõidutati mind läbi Mosk-
va igale poole, isegi Hiinasse ja
Jaapanisse. Sellist mängufilmi
võtetega nukufilmi ei ole ma küll
näinud, kui just paari viimase
aasta vältel pole tehtud.

Mis pidurdab sinu arvates meil selliste tempokate, sündmusrohkeste ning teostuselt keerukate nukufilmide tegemist?

Ennekõike ikkagi režissööride mõttelaad. Ajal, mil kasutasime Moskva raha, püüdis igaüks teha autorifilme ning panna oma töödesse iseenda maailmavalu. Tollal polnud vajadust mõelda sellele, kas film on müüdav. "Kapsapead" on juba nimetatud kommertsfilmiks, mis ei välista teda samas olemast autorifilm. Seda tehes pidasin tööpoolest silmas ka loodetavat edu filmiturul.

Teiseks puudub meil oskus koostööks. Olen alati imetlenud "Monty Pythoni" rühma mängufilme ja tele-show'sid. Nukufilmis ei saaks me kunagi töö algstaadiumis kokku kuut-seitset inimest, kes kõik pakuksid välja iseenda parimaid ideid ning toetaksid teise hüva mõtet. Igaüks tahab oma rida vedada, nagu juhtus "Koolilugude" tegemisel.

Ma olen hea kogemuse saanud koostööst Hardi Volmeriga - nendest lõpututest vaidlustest ning kaklustest. Võin öelda, et "Kapsapea" õnnestus üheksakümneprotsendiliselt; olen igati rahul oma meeskonna tööga, kuid mõne võimeka ideede väljapakkuja lisandumisel oluaks tulemus veelgi parem.

Mis puutub nukufilmis tehnilistesse teostajatesse, siis siin ma raskusi ei näe. Grupp on valmis ning ootab keeruliste ülesannete realiseerimist.

Omaette küsimuseks jääb mõistagi raha.

Eeldad "Kapsapeale" kommertsedu, kui palju on filmi juba näidatud?

"Kapsapea" valmis suve lõpus ja ta ei ole veel kusagile eriti jõudnud. Põhjamaade animafilmide festivalil "Nordic Light" Taanis võeti meie nukufilm ülihästi vastu, tulemas on Stuttgarti ja Tampere festival, kuhu saabub rohkesti ostjaid ja produtsente.

"Kapsapeaga" avas oma telekanali Ilmar Taska. Mõistagi oli mulle suureks rõõmuks ja auks, et minu film osteti ära kommerts-televisioonis esimesel päeval näitamiseks. Samas huvitaks mind ikkagi, kuidas sõlmiti leping ning palju maksti. Paraku ei ole mina "Kapsapea" omanik, vaid hoopis "Tallinnfilm".

Olen õudseltselt õnnetu, et ma ei tunne matemaatikat ning raamatupidamist ega oska mingit ettevõtet erastada. Küll tahaksin kunagi mitte ainult teha nukufilme, vaid ka neid ise müüa ning toota oma või teiste filme.

Mingi sisemine hääl ütleb mulle tööpoolest, et "Kapsapea" läheb kaubaks.

Oled koos Janno Põldmaga Rahvusvahelise Animafilmide Assotsiatsiooni (ASIFA) Põhjamaade osakonna "Nordic ASIFA" juhatuses. Mida kujutab endast ASIFA?

Õigupoolest on see üks bürokraatlik ja segane institutsioon. Samas loodame ASIFA-lt saada kiiret ja täpset teavet kogu maailma animafilmis toimuva kohta: festivalid ja muud üritused, konkursid, raha liikumine jm. Küll ei aita ASIFA kui mittekommertslik organisatsioon kaasa animafilmide müügile.

Õpetad nukufilmide tegemist soomlastele, räägi sellest lähemalt.

Võib öelda, et õnneliku juhu-se tõttu saan oma nukufilmikogemusi otseses mõttes edasi anda soomlastele. Õpetan koos Priit Pärna ning Tõnis Sahkaiga Turu Kunsti ja Kommunikatsiooni Koolis noortele animafilmide tegemist. Lihtsustatult võetuna näitab Pärn, kuidas ideid genereerida, mina püüan neid seejärel paberile kanda ning piltstsenariumi kujundada, Sahkai paneb aga nukud liikuma. Tegelikult ei saa neid asju siiski nõndaviisi lahku lüüa ning seepärast annan edasi kõike, mida olen ise nukufilmis aja jooksul õppinud. Õpetamise kogemusi mul on, olen töötanud kunagi keskkoolis ning ka Norras Volda kõrgkoolis animafilmide tegemise kogemusi jaganud.

Millisena kujutad sa ette eesti nukufilmi lähitulevikust?

Kuna üheosalisi nukufilme on väga raske müüa, siis ilmselt kulub tulevikus enamik aega seriaalide või "Kapsapea"-taoliste filmidele. Vahest on see utopia, kuid tundub normaalne teha võrdselt anvangard- ja kommertsfilme. Ning tegelikult: mis on üldse kommertsfilm?

Lähemal ajal tulevad majanduslikel põhjustel ühistööd või välismaised tellimusfilmid. Kokkulepped on olemas Soome ja Islandiga. Kuid on kindel, et meie nukufilmitegijatest ei kujune pelgalt teenindavat poolt, nagu võis täheldada siin tehtud Hollywoodi mängufilmi puhul. Jääme suunavaks lüüks, sest kõik need, kes siia tulevad, neile on nukufilm nagu must auk. Tehakse ju maailmas nukufilme üldse väga vähe.

Kui jääb alles eesti nukufilm koos oma ruumide ja paviljoniga, milles ma ei kahtle, muutub nukustuudio ka omamoodi õppebaasiks kogu Skandinaaviale ja vahest teistelegi. Kuna filmitegemine on meil ikkagi võrratult odav, siis võimaldab see välismaalastel siin praktilist väljaõpet saada.

11. oktoobril 1993

Riho Unt.

"TALLINNFILMI" DIREKTOR JÜRI ŠKUBEL

Jüri Škubel (14. IV 1942) on töötanud "Tallinnfilmis" vaheaegadega 1968. aastast. Alates aastast 1989 kuni tänaseni on ta stuudio direktor.

Praegu on "Tallinnfilm" ümber puhkenud kired. Nagu segastel aegadel ikka, pakuvad kõige konstruktiivsemaid lahendusi välja need, kes pole kunagi hoolinud eesti filmist ega tea midagi filmitootmisest või on lahkunud stuudiost ühel ehk teisel põhjusel. Ent siiski, lõppev aasta ei olnud stuudiole kaugeltki kõige parem, oluliselt on vähenenud juba tootmismaht.

Vähenemise suunas oleme kogu aeg liikunud. Kõige tootlikumaks kujunesid viimased rubla-aastad, mil meie tegemistes osales veel Kesktelevisioon. Vabariigi roll filmide finantseerimisel on kogu aeg olnud tagasihoidlik.

Oleme tootnud filme odavalt, mis ajas marru tegijad, kuid samas andis võimaluse paljudel ennast proovida. Aastast 1988 kuni tänaseni on "Tallinnfilm" pakunud vähemalt ühe filmi tegemise võimaluse 75 režissööridele. Kõigis žanrites ühtekokku on nad selle aja jooksul teinud 141 filmi, lisaks ringvaated.

Tagasihoidlikuks on seni jäänud filmide demonstreerimisest laekuv tulu nagu teisteski väikeriikides. Oleme oma filme müünud Lääne viieteistkümnelle tekelanile, kuid üldjuhul ostavad need, kes maksavad vähe. Ühesõnaga, majanduslikult ei tasu filmitootmine end ära.

Kõige troostitum paistab olevat mängufilmi hetke seis. Tänavu debüteeris pikka aega plaanis olnud lühifilmiga "Väekargajad" režissöör Talvo Pabut, ühtlasi kaitses sellega operatordiplomit Arko Okk. Lõpetamisel on Hardi Volmeri täispikk mängufilm "Tulivesi". Ja see on kõik - kas mängufilmide tootmine "Tallinnfilmis" sellega lõpebki?

Kui "Tallinnfilm" jääb alles, siis kindlasti mitte. Roman Baskinile kirjutas Mats Traat stsenaariumi "Ohvrilaev". Arvo Kruusemendil on valmis kaks käsikirja: esiteks "Nimed marmor-tahvil" ja teiseks soomepoiste-aineline lugu. Pakkumisi on teinud samuti Valentin Kuik ja Mart Kivastik.

Üheks kõige potentsiaalsemaks tegijaks pean Aare Tilka, kes on olnud edukas filmiga "Tule tagasi, Lumumba", paraku ei ole ta uut stsenaariumi esitanud.

Vaatame nüüd anima- ja dokumentaalfilmi, mida te tõstaksite esile sellest aastast?

Kõigepealt ühtlustus multimediategijate tase. Varem olid Priit Pärn, Hardi Volmer, Riho Unt ja Rao Heidmets, siis tuli tükk tühja maad ning pärast seda teised. Nüüd on uus, tõsiselt arvestatav tegijaskond juurde tulnud: Peep Pedmanson, Janno Põldma, Heiki Ernits, Aarne Vasar, Valter Uusberg, Mikko Rand. Täiesti uues kvaliteedis esines Riho Unt nukufilmiga "Kapsapea".

Mõni aasta tagasi, kui tegime "Koolilood", tundus, et animafilm hakkab ära kustuma. Kommerts ei osata ning kunsti ka nagu ei sõandata teha. Vahest ei ole tänavune veel tippaasta, kuid igatahes näitab see tõusu algust. Hiljutisel Põhjamaade animafilmide festivalil "Nordic Light" olime endiselt kindlalt parimad.

Dokumentaalfilmis on juba mitu aastat kestnud madalseis. Lootsime küll, et Andres Sõõt või Peeter Tooming leiavad endale sobiva teema ning teevad tõelise filmi, kuid kahjuks nii see ei läinud.

Igati heal tasemel loodusfilm "Valgepõsk-lagle" valmis Arvo Vilul, temast võib edaspidi oodata tõsist konkurenti Rein Maranile. Õnnestunuks võib pidada ka Peep Puksi tööd "Lauluga ristit" Marie Underist; kuigi kirjandus-teadlased võivad filmile üht-teist ette heita, on see samas vaieldav.

Heikki Aasaru "Riigiks saamine" on sisuliselt Eesti Vabariigi aastapäevale pühendatud tellimusfilm, millest aga ei kujunenud lihtsalt sündmust fikseerivat pidulikku reportaaži. Tegemist on heas mõttes õppefilmiga Eesti Vabariigi sünniloost, mida oleks kasulik igas koolis õpilastele näidata ning millest tulebki suurem tiraaž videokassettidel.

Hiljuti valmis täiesti arvestatav teos "Isake Dracula" Leo Ilvesel; kasutatud ning interpreteeritud on Stalini-aegset filmikroonikat. Loodame sellele filmile ostjaid ka väljastpoolt Eestit.

Samuti oleme jätkanud ringvaadete tegemist, ilmselt ei valmi neid tänavu küll 24 osa, kuid kunstlike tõkkeid ei ole me seadnud. Majanduslikult oleme suutelised jäädvustama arhiivi jaoks kõik olulisemad sündmused.

Kui teha prognoose, milliseks kujuneb "Tallinnfilm" lähitulevik?

Jüri Škubel.

Võin rääkida vaid sellest, millisena tahaksin teda mina näha. Arvan, et Eestis võiks olla väga palju era- ja ühisstuudioid, kindlasti peaks olema aga üks rahvuslik filmistuudio. See ei pruugi olla selline suur ja laialivalguv, nagu "Tallinnfilm" on kogu aeg olnud, tead leida kõige otstarbekam variant.

Kindlasti peaks aga säilitama tervikliku tehnilise kompleksi, kusjuures üksikud lüürid vajaksid ilmselt väliskapitali osalemist. Kindlasti peaks jääma alles helistuudio, samas on küsitav labori vajadus igas Balti vabariigis.

Igati arvestatavaks on saanud meie dekoratsioonitsehhi, kallaltki nõudliku filmigrupi vajadusi rahuldab valgustajate brigaad ning olemasolev transport.

Muidugi ei pea rahvuslik filmistuudio olema täiel määral riiklik ettevõtte; riigi osalus on nõutav selleks, et struktuur koos püsiks. Kinovabriku variant, mida kunagi *Goskino* pakkus ning mis nüüd taas kõlapinda on leidnud, ei ole minu arvates kõige õigem.

Rahvuslik stuudio peaks teatud määral täitma riiklikku tellimust. Siia peaks kindlasti jääma kroonikafilm, eraettevõtte võib äriilistel kaalutlustel objektiivse töö näitamise asemel hakata materjaliga manipuleerima.

Samuti peaks rahvuslik stuudio alal hoidma erinevaid žanreid. Isegi kui nuku- ja joonisfilm eralduvad, võiks kummastki üks film siiski tulla riikliku tellimusena.

Ja mis oleks loomulikum, kui et mängufilm "Nimed marmortahvilil" toodetaks samuti rahvuslikus stuudios.

Ida-Euroopa riikides, kus toimus meile sarnaselt erastamine ja struktuuride lagunemine, tuntakse praegu tohutut puudust rahvuslike stuudiote järele.

Mil määral on "Tallinnfilm" ise suuteline raha muretsema filmitootmise jätkamiseks?

Üheks võimaluseks on koostööfilmid välisriikidega. Teenindame ka välisfilmigruppe ning väikestuudioid.

Päris kindlasti hakkab meile sisse tooma puhtalt tootmistegevus. Näiteks meie puidutöökoda annab juba praegu ühe kuuga

rohkem tulu kui kõigi mängufilmide aastane müük. Ja siin on veelgi võimalusi tegevust laiendada.

Meil on olemas ka Harju tänaval populaarne kohvik, kus oleme osanik ja rentnik - seegi hakkab ükskord tulu tooma.

Arvan, et sellises minimaalmahus, nagu mainisin - ringvaated ning üks osa nuku- ja teine joonisfilm - , oleksime ise suuteline viiekümneprotsendiliselt tootmist finantseerima.

Mängufilmide puhul jääks raha taotlemine sõltuvusse projektist. Raha ei pruugiks olla üksnes eelarvest läbi kultuuriministeriumi, vaid ka mujalt, sh Euroopa fondidest.

13. oktoobril 1993

FILMIVAHENDUSFIRMA "MEEDIUM" PEADIREKTOR AHTO VESMES

Ahto Vesmes (21. VIII 1931) töötab kinosüsteemis 1963. aastast. Alates 1970 on ta juhtinud Filmilaenuutuse ja Reklaami Valitsust, nüüdse nimega vahendusfirma "Meedium".

"Meedium" on meie ainus riiklik filmivahendusfirma. Varem olite monopoolses seisundis, nüüd konkureerivad teiega edukalt mitmed eravahendusfirmad nagu MPDE, "Aspec" jt. Kui suure summa saate aastarivi eelarvest ja milleks see kulub?

Tänavu oli dotatsiooniks ette nähtud 1,95 miljonit krooni, sama suure summa loodame saada järgmiselgi aastal. Esimesel poolaastal ostsime 51 filmi, umbes sama palju lisandub veel aasta lõpuks. Koos videokassettidega kulub 100 filmi muretsemiseks meie levisse 1,3-1,4 miljonit krooni.

Me ei tarvita kaugeltki kogu oma raha filmide ostmiseks. Paljud ei ole aru saanud, sh režissöörid ja need, kes Kinoliidus istuvad, et tegelikult doteerib riik

Ahto Vesmes.

H. Rospu fotod

meie kaudu väikeste linnade ja maakondade kinovõrke. Kui võrrelda maa- ja suurte linnade kinode piletihindu, siis vahe on ju kohutav.

Näiteks I poolaastal oli Harju maakonnas keskmine piletihind 1,36 krooni, Tallinnas aga 4,10 krooni. Et film tasuks end majanduslikult ära, peaks piletihind olema vähemalt 5 krooni.

Esimesel poolaastal ostime 460 000 krooni eest filme ja saime filmiüüri 211 000. Üksnes poole aastaga kaotasime 250 000 krooni. Eksisteerime praegu selleks, et inimesed maal ja väikelinnades saaksid samuti kinos käia, ja riigi raha vajame kinovõrgu lagunemise ärahoidmiseks.

Kui palju "Meedium" ise aastast raha sisse toob ning millega tegelete peale filmide laenutamise?

Aastas teenime juurde umbes 2,5 miljonit krooni, ainult selle ligi 2 miljoni krooniga, mis riigilt saame, võiksime oma äri kinni panna.

Teenindame Eesti kõiki kinosid, kes seda soovivad. Praeguseks töötab Eestis umbes 380 kino (enamik mõistagi maa kultuurimajades) varasema 650 asemel. "Meediumil" on ka kaks oma kino: üks Põlvas ja teine Tallinna "Eha". Ülejäänud kinod on munitsipaalomand, antud rendile jne.

Filmi üüriks võtame kino sissetulekust 30-40%, aga küllalt tihti toob nii mõneski maakonnas film sisse üksnes 300-400 krooni. Uued erafirmad nõuavad enamasti üüriks kinolt 50% piletite müügist ning mõistagi ei ole nad huvitatud ka oma filmide näitamisest maakohdades.

Lisaks filmide laenutamisele teeb "Meedium" subtiitreid kõigile levifirmadele, kes keeelseadusest kinni peavad. Sellega tegelebki enamik meie rahvast. Hiljuti muretsesime videokassetide subtitreerimise seadmed, nii et lähemal ajal võivad kõik kassetide laenutajad ka selles osas keeelseaduse nõudeid järgida.

Endiselt töötab "Meediumi" trükikoda, mis teeb tarbetrükiseid põhiliselt teistele firmadele ning toob küllaltki palju raha sisse.

Milliseid kanaleid kaudu muretsete filme?

Seni oleme filmid saanud põhiliselt Venemaal toimuvatelt filmiturgudelt. Lääne juhtivatele filmikompaniidele me ei ole ligi pääsenud, sest hinnad on pöörased.

Näiteks hiljuti pakkusid Jaapanlased meile kahte filmi ning nõudsid nende eest 230 000 krooni. Kui võtta piletihinnaks isegi 5 krooni ning filmi üüriks 50% kino sissetulekust, peaks vaatajaid olema ikkagi 90 000 inimest. Säärast hulka külastajaid ei leia meil ükski Jaapani film. Seega ei saa lihtsalt osta.

Kas Venemaalt ostetud Lääne filme on üldse lubatud Eestis näidata?

Autoriõigust järgitakse täielikult. Oleme lepinguid kontrollinud - need on vormistatud selliselt, et filme võib näidata kõigis varem N Liidu koosseisu kuulunud ja nüüd iseseisvunud riikides.

Ainult et nende filmide hulgast ei leia me peaaegu üldse Ameerika seitsme juhtiva filmikompanii töid. Need ei taha tegemist teha riigiasutustega, vaid üksnes eravahendajatega, sest seal saavad nad rohkem kasu.

Kas vahendate Eesti kinodesse ka eesti filme?

Jaan Kolbergi "See kadunud tee" (1990) oli viimane, mida meie kaudu võis laenutada. Viimasel ajal tahavad filmitegijad kogu tulu endale saada ning seda mitte meiega jagada. Samas puudub neil filmilevi süsteem ja nii pakuvadki nad oma töid kord siia, siis sinna, ning täiesti juhuslikult. Ja pärast kurdavad, et vaatajaid ei ole. Muidugi käidi vanasti, kui piletid veel odavad olid, ka eesti filme tunduvalt rohkem vaatamas.

On lähemal ajal lootust saada filme siiski ka otse, ilma Venemaa turgudeta?

Oleme kirjavahetuses paljude Lääne distribuutritega. Kuid üsna tihti kaotatakse meie vastu huvi, kui saadakse teada, milline väike turg meil taga on. Muidugi, kui oleks piisavalt raha, võiksime kohe homme otse Läänest filmid siia tuua.

Venemaalt me saame ju filmid kätte kohutavalt odavalt. Neile müüakse küllaltki kallilt, kui aga Venemaal tehakse filmist 200 koopiat, siis ühe hind kaju-

neb ääretult väikeseks. Halb on vaid, et me ei saa nende kaudu originaalkoopiat, vaid vene keelde dubleeritud variandi.

Loodan siiski, et juba järgmise aasta algul jõuavad Eestisse originaalfilmikoopiad otse Läänest "Meediumi" vahendusel.

Kas te ei kardate, et eravahendufirmad võivad "Meediumi" filmiärist välja süüa?

Arvan, et esialgu ei suruta meid välja. Esiteks ei ole meie osa enam kuigi suur Eestis laekuva- test kinopiletite kogutulust - esimesel poolaastal oli see vaid 6,6% piletimüügist laekunud kogutulust.

Teiseks olen kogu aeg rõhutanud, et riigi poolt toetatavad "Meediumi" on vaja seni, kuni elame üle raske aja. Kui piletihind tõuseb 10-15 kroonini, siis ei ole enam probleemi.

Riigi toetust vajatakse aga kas või juba selleks, et osta kroonika-, dokumentaal- ja lastefilme, et näidata filme ka sõjaväes, vanglates jm, kus ei saa hingehinda küsida.

13. oktoobril 1993

Küsitlenud SULEV TEINEMAA

SOMERSET MAUGHAMI KÄTTEMAKS

Kuulus kirjanik, popmuusika ja maailma vanim elukutse. Nagu elu sellelgi korral tõestas, võivad ootamatute olukordade tagajärjed üpris sageli olla vähemalt sama ootamatud.

Kui Somerset Maugham 1916. aasta lõpul, saadetuna oma sekretärist-kaaslasest Gerald Haxtonist, Inglismaalt lahkus, otsustas ta kasutada pika ookeanireisi võimalikke eeliseid. Ta oli ikka veel paranemas rasket kopsuhaigusest, millele mõjusid halvasti kaks kurnavat aastat Briti luureteenistuses Esimese maailmasõja päevil. Inglismaal oli külm ja niiske talveaeg ning arst soovitas reisi üle päikesepaisteliste merede. Nõnda võttis Maugham teel San Franciscosse kursi Honolulule. Kirjanik ja tema sekretär ootasid kärsitult kõike seda ilusat, mida reisiteatmikud töötasid kosutataval Havai saartel, osutades sealjuures Mark Twainile, kes talle ebatavalise sentimentaalsusega oli kirjutanud, et tegemist on "armsaima keset ookeani ankurdatud saartelaevastikuga". Maughamile oli see ühtlasi ka tööpuhkus: ta kavatses käia ära Tahitiil, et uurida seal Paul Gauguini elukäiku. Ette tõtates olgu öeldud, et seal sai Maugham materjali oma edukaima romaani "Kuu ja kuuepennine" peategelase kuju tarvis.

Paljude pikkade intervjuude vältel Maughamiga tema *Villa Mauresque*'is Cap Ferrat'i Prantsuse Rivas - mis toimusid mõistagi aastaid hiljem - kirjeldas ta korduvalt mulle talvise reisi õndsusemõnuseid suvisel merel, mis tal ikka veel eredalt meeles püsisid. "Vaikne ookean on muutlik ja heitlik nagu inimhing... passaattuul poeb sinu verre ning sind täidab kärsitus tundmatu järele."

Mis toimus sel ajal maailmas, kui Maugham sammus mööda laevatrappi Honoluluusse siirduvale ookeaniaurikule "Great Northern"? Mõllas Esimene maailmasõda; Pancho Villa ülestõus Mehhikos oli oma haripunktil... Ameerikas ja eriti Havai saartel ümisesid kõik hetke populaarseimat laulu "I'm Down in Honolulu Looking Them Over",

mille oli kirjutanud Irving Berlin, ning mida esitas tollal verinoor Al Jolson.

"See oli üsna õhuline ja rütmikas lugu," märkis Maugham, "jätsikas laulukene, mis pani nii noored kui ka vanad päid võngutama, sõrmedega taktis nipsu lööma ja tantsu vihtuma. Isegi taksojuht, kes sõidutas meid mereäärsesse hotelli, ümises seda."

"Moana" hotellis, mis paiknes Waikiki ühel plaažil, mängis kõnealust lugu havai orkester, mille saatel rohuseelikuga *hula*-tantsija nõtkete käeliigutuste ja graatsiliste puusahööritustega pantomiimis laulu teksti.

Ühel õhtul otsustas uudishimust kannus-
tatud Maugham külastada Honolulu kuri-
kuulsat Iwilei linnaosa, kuhu viis sadama-
lähedane kõrvaltänav, mis ületas ebakindla

Koos teatud lisanditega võib popmuusika mõjuda inimestele äärmiselt ärritavalt, nagu see juhtus ka Somerset Maughamiga, kes siiski suutis endale rahuldaval moel kätte maksta.

puusilla ja lõppes sügavalt sissetallatud tee-
rajaga, mida ääristasid pisikesed roheliseks
värvidud onnikesed. Kõigi prostituutide töö-
kohad olid peaaegu pisisajadeni sarnased:
väike eestuba tugitooli ja grammofoniga,
mille lehtertorust pasundas: "Olen Honolu-
lus ja heidan neile pilku peale." Tahapoole jäi
magamistuba, sahtlitega kummuti, kitsesar-
vedega baari ja eesriietega baldahiinvoodiga.
Maugham kirjutas selle visiidi kohta: "Eksle-
vad meremehed laevadelt sadamas, sõdurid,
ameerika madrused kahuripaadidelt - peaaegu
kõik purjus -, hiinlased, jaapanlased,
neegrid ja havaiased luusisid öös ning õhus
näis tükslevat iha... Vaikne rongkäik, naisi
uuritakse läbi akende, aeg-ajalt teeb keegi ot-
suse ning hiilib kolm elutappa viivat trepias-
tet ülespoole, ta lastakse sisse, misjärel aknad
ja uks suletakse ning ette tõmmatakse pim-
menduskatted."

Pärast kümnepäevast peatust Honolulu
läksid Maugham ja Haxton 1916. aasta 4.
detsembril auriku "S. S. Sonoma" pardale,
mis pidi nad toimetama Tahiiile Pago Pa-
gosse. Ent oodates üht hilinevat reisijat, ei
andnud laev otsi enne kui alles kell seitse õht-
tul. See oli blond, trullakas, kahekümneenda-
tes eluaastates naine, kelle ainsaks pagasiks
oli grammofon koos ruuporlehtriga. Maug-
hami kõrval reelingu ääres seisev meremees
itsitas ja viipas peaga hilineja poole: "Ta on
Iwileist," ning lisas silma pilgutades, "tean
teda hästi, üks sealseid parimaid."

Oma päevikus "A Writer's Notebook" kir-
jeldas Maugham teda nii: "Matsakas, labasel
moel nägus, ehk mitte enam kui kahekümne-
veieene. Tal oli üll valge kleit ja peas suur
valge kübar. Iwileist oli ta lahkunud pärast
üht järjekordset politseireidi.

Olgu ma neetud, kui meie hilinenud lah-
kumise auks dokis hüvastijätuks mängiv or-
kester ei korranud todasama hullutatvat viisi
"I'm Down in Honolulu Looking Them Over".

Pögenik Iwileist kanti reisijate nimekirja
kui "miss Thompson". Tema kajut asus
Maughami ja Haxtoni omale üpris lähedal.
"See oli kuratlik tohuvabohu," norsatas
Maugham mulle, kirjeldades reisi Honolu-
lult Pago Pagosse. "Laevaohvitseride ja valla-
liste meesreisijate pidev sagimine tema
kajutisse nii öösel kui päeval, ning kogu see
aeg neetud grammofon mängimas üht ja
sama kõrvulõikavat viisi. Arvasin, et lähen
hulluks!" Ta ohkas sügavalt. "Usu mind,
tundsin tohutut kergendust, kui Pago Pagos
maale astusin."

Aga äärelinna võõrastemajja jõudnud,
avastas ta, et "miss Thompson" oli ennast sis-
se seadnud tema naabertoas. Maughamil oli

küll kavas võimalikult kiiresti jätkata reisi
Apiale Lääne-Samoas, aga ootamatult puh-
kes ränk torm ning pärast seda vallandusid
kuulujutud leetritest ja rüügetest, millega
kaasnes saartevahelise reisimise keeld.

"Nõnda me seal Geraldiga olime, hülja-
tuina räämas üürimajas, mille roostetanud
plekk-katust halastamatult piitsutas troopi-
kavihm. Ja naabertoas pöörane lirva, keda
kuni hommikutundideni lõbustasid himurad
Samoa armatsejad - tema grammofonil pa-
sundas kogu selle aja vältel mõistagi üks ja
seesama plaat.

Vähe sellest, ta lausa noris minuga! Mõ-
nikord, kui Gerald istus väljas pingil, hüü-
din talle aknast: "Teejoomise aeg, Gerald!"
Pärast seda teravmeelitses see jube naishul-
gus õhukese vaheseina taga valjuhäälselt:
"Pealepaneku aeg, Limey!" Millist põrgulik-
ku nuhtlust ma olin sunnitud taluma, väher-
des higist vettinud madratsil selles näruses
hurtsikus, sellal kui too blond hoor mängitas
oma ainsat plaati, millele roostes voodived-
rud krigistasid saadet. Oh, millist kättemak-
su ma sellele Iwilei põgenikule haudusin!"

Maugham kasutas tema perekonnanime
lühijutus "Sadie Thompson", olles selle välja
nuuskinud Sonoma reisijate nimekirjast. Mõ-
ned aastad enne seda kui Maugham 1965.
aastal jäädavalt lahkus, ütlesin talle: "Aga,
Willie, tema eesnimi oli ju hoopis May, mitte
Sadie." Ta vastas: "Sellest pole midagi, välja
ta ju ei ilmunud, ja mind kohtusse ka ei kae-
vanud. Ning usun, et nõustud minuga, May
on sellele saamahimulisele hulgusele liiga ta-
gasihoidlik ristinimi. Sadie sobib tema röve-
da elukutsega rohkem kokku. Igatahes sain
mina sellele libule kätte maksta. Pealegi on
ta vist esimene hoor üldse, kes on ennast
kuhjaga ära tasunud."

"Miss Thompsonist" sai teatritükk
"Vihm", millest omakorda sai Broadway
muusikal. Muusikalist tehti filmid "Sadie
Thompson", kus peaosas mängis Gloria
Swanson, "Rain" Joan Crawfordiga peaosas,
ja "Miss Sadie Thompson" Rita Hayworthiga.
"Ma pigistasin sellest mürgeldavast blondist
libust raamatu, teatri ja filmi autoritasudena
välja ligemale kaks miljonit dollarit. Päris tu-
lus vahekord, kas pole?"

TMK LAUREAADID 1993

JAAK RÄHESOO

"Brian Friel Eesti laval", nr 2.

LEA TORMIS

"Linnulennult Undist ja naistest", nr 2.

"Teisiti olemise võlu ja vaev" nr 7.

"Eesti balleti lugu mitmest vaatevinklist" (sissejuhatus);

"Rahel Ölbrei: Audiatur et altera pars";

"Legendi jäävuse seadus", nr 11.

EVI ARUJÄRV

"Ideoloogia, rituaal, muusika";

"NYYD - "akèn" muusikamaailma?" nr 2.

VIKTOR MATHIESEN

"Eestlased tulevad!

Ehk hullumeelsus Gnezdnikovi põiktänavas", nr 3.

PEEP PEDMANSON

"Algab Otto uus elu", nr 2.

Fotopreemia

GUNNAR VAIDLA

Balletifotode eest (nr 4 ja 11)

ning käuaaegse professionaalse

kohusetundliku ja kultuurisõbraliku töö eest

eesti teatri jäädvustamisel.

AASTA SISUKORD 1993

KES?

HERKÜL, K. **MATS EK** 7 lk 65

KULTUURISÜNDMUSED

Eesti Rahvusraamatukogu (Kadi Herkül, Immo Mikhelson, Sulev Teinemaa) 1 lk 63
 Hea lugeja 9 lk 15
 Hea lugeja 10 lk 17
 KUBO, M. Jõulud septembris 12 lk 71
 Teatrikunsti aastapreemiad 1992 6 lk 89
 TMK laureaadiid 1992 1 lk 68
 TMK laureaadiid 1993 12 lk 87

KULTUURI VÕIMALIKKUSEST...

Ameerika teater ja meie I (Vestlevad Jaak Allik ja Margus Allikmaa) 9 lk 33
 Ameerika teater ja meie II (Vestlevad Jaak Allik ja Margus Allikmaa) 10 lk 68
 Esimene uue aja leping 8 lk 28
 KUBO, M. Teater riigi alt ära 7 lk 22
 Kultuuri võimalikkusest... (Andres Laasik, Rein Veidemann, Arvo Valton) 6 lk 25
 Küllalislavastaja töövõtuleping (raamleping) 8 lk 29
 MIKKEL, R. Mis saab "Balti teatrikevadest"? 8 lk 27

KUNSTILEHEKÜLG

ARUJÄRV, E. Sürrrealism pildis ja muusikas 4 lk 96
 HELME, S. Peaga läbi seinad 5 lk 81, 96
 KARTNA, A. Telekunstnik Tiiu Übi 10 lk 50, 96
 Performance Kunstihoones 6 lk 34, 96
 PÜÜMAN, K.-A. NOT-92 Kuopios 3 lk 39, 96
 SAAR, J. Kunsti ülestõusmine julmuse teatris 7 lk 42, 96
 TENSON, J. Esimene pilguheit Vello Tamme kunstile 9 lk 61, 96
 TREIER, H. Koomiks?! 12 lk 57, 96
 VARBLANE, R. Kontseptsiooninäitused - topelt kodeeritavad mängud (Peter Greenaway ideenäituste loojana) 8 lk 68, 96
 VARBLANE, H. Püha Andreas, lõmastaja 2 lk 59, 96
 VARBLANE, R. Uus põlvkond (Esimene rahvusvaheline teatrikujunduskunsti näitus) 1 lk 57, 69

MUUSIKAMOSAIK

3 lk 49, 89
 4 lk 80

MÖTTEVARAMU

KLEIST, H. von, Marionett-teatrist 6 lk 36

PERSONA GRATA

Pappel, K. **Helena EENSAAR-TULVE** 11 lk 93
 Neimar, R. **Epp EESPÄEV** 12 lk 93
 Teinemaa, S. **Heiki ERNITS** 4 lk 93
 Teinemaa, S. **Toomas HÖRAK** 10 lk 93
 Kangur, V. **Merle JÄÄGER** 5 lk 93
 Teinemaa, S. **Mati KÜTT** 2 lk 93
 Teinemaa, S. **Mait MÄEKIVI** 7 lk 93
 Trallmann, A. **Andres NOORMETS** 8 lk 93
 Mikhelson, I. **Mihkel RAUD** 3 lk 93
 Karja, S. **Rain SIMMUL** 1 lk 93
 Tooma, P. **Kaia URB** 6 lk 93
 Klein, K. **Villu VESKI** 9 lk 93

TEATRIGLOOBUS

12 lk 33

VASTAB

Kusnets, T., Mikhelson, I. **John HAMMOND** 11 lk 3
 Põldmäe, M. **Katrin KARISMA** 7 lk 3
 Orro, K. **Jüri KRJUKOV** 10 lk 3
 Tõnson, H. **Voldemar KUSLAP** 2 lk 3
 Põldmäe, M. **Ivo KJUSK** 5 lk 3
 Herkül, K. **Kaie KÖRB** 4 lk 3
 Kusnets, T., Kahu, T., Mikhelson, I. **Steve LACY ja Leroy JENKINS** 1 lk 3
 Krivenaite, G., Ruus, J. **Aleksei PETRENKO** 12 lk 3
 Ruus, J. **Mati PÖLDRE** 6 lk 3
 Vaitmaa, M. **Lepo SUMERA** 8 lk 3
 Kiik, S. **Ilmar TASKA** 3 lk 3
 Kirt, L. **Lembit ULFSAK** 9 lk 3

TEATER

ANDERSON, P. Meelelahutuslikkuse mõju ameerika teatritele 4 lk 36
 BALBAT, M. Lõppematu roll (Kaljo Kiisa näitlejatööst) 4 lk 27
 "Circulus"
 ARJAKAS, K. Välis ja sis(s)evaade 10 lk 37
 HERKÜL, K. Vastandused (Teatريفestival "Dionysia" Tartus ja vabaõhuprojekt "Circulus" Otepääl) 10 lk 44
 KUBO, M. Merle Karusool on oelda... 10 lk 34
 Libreto (Merle Karusool) 10 lk 32

Eesti balleti lugu mitmest vaatevinklist (Saatesõna Lea Tormiselt)	11 lk 48	SISASK, K. "Naera aga naera, parter!" (Molière'i "Naiste kool" Eesti Draamateatris)	11 lk 20
Lia Leetmaa käekõrval eilsete balletist tänasesse (Heino Aassalu üleskirjutus)	11 lk 49	SISASK, K. Peod täis lilli ja mõrtsukatöid (<i>"Caligula"</i> "Vanemuises")	2 lk 84
OLBREI, R. Minu tee ballettmeisterina	11 lk 63	Teatrirankeet 1992/93 (Ü. Aaloe, M. Balbat, L. Epner, K. Herkül, M. Kapstas, S. Karja, G. Kaskla, T. Kaugema, E. Kekelidze, G. Kordemets, P. Kruspere, M. Kubo, J. Kulli, A. Laasik, M. Mutt, R. Neimar, E. Paaver, K. Pappel, P.-R. Purje, J. Rähesoo, E. Siimer, I. Sillar, U. Tonts, L. Tormis, S. Tuch, K. Vanaveski, L. Vellerand, M. Visnap)	12 lk 61
TORMIS, L. Rahel Olbrei: <i>Audiatur et altera pars</i>	11 lk 61	Teatrimaja uus hingus	8 lk 90
TORMIS, L. Legendi jäävuse seadus (Helmi Puurist)	11 lk 77	TINDEMANS, C. Poliitika, humaansus, esteetika - tänapäeva teatri trihotoomia	2 lk 87
Eesti rahva igavase elu sümbol (Salme Reek - 85)	1 lk 85	TONTS, Ü. Intiimne kohtumine Ibseniga (Henrik Ibseni "Rosmersholm" Rakvere Teatris)	5 lk 32
ELSOM, J. Ahelreaktsioonid	1 lk 33	TONTS, Ü. "Isa" ehk võitlus võimu pärast	6 lk 39
Festival "Kontakt '93" VISNAP, M. Kriitiku tähelepanekud	9 lk 48	TOOMA, P. <i>Sound of the music</i> (Vanade muusikalide uuslavastused eesti laval)	9 lk 16
PEDA JAS, P. Praktiku huvid	9 lk 52	TORMIS, L. Linnulennult Undist ja naistest (<i>"Proua de Sade"</i> Eesti Draamateatris)	2 lk 48
HERKÜL, K. Aeg, milles me elame (A. Strindbergi "Isa" Eesti Draamateatris)	6 lk 43	TORMIS, L. Teisiti olemise võlu ja vaev (Hilda Gleser - 100)	7 lk 81
HERKÜL, K. Hermaküla ja võimukad naised	4 lk 60	UNT, M. Memuaare	12 lk 12
HERKÜL, K. Saksamaa. Mai (Raport Rahvusvahelise Teatrinstituudi (ITI) 25. maailmakongressilt Münchenis)	8 lk 15	UNT, M. Väike arvamus ehk <i>Ritt über den Bodensee</i>	3 lk 59
Juttu 100-aastasest Hugo Laurist kunagiste noorte näitlejatega (Kaljo Kiisk, Jaanus Orgulas, Aksel Orav)	3 lk 28	VALGEMÄE, M. Noorsooteatri "Fäntästiks" New Yorgis	9 lk 26
KAALAP, T. Miks ta siis ikkagi joo? ehk näitemäng nagu metallilasu (<i>"Miks Jeppe joo?" "Endlas"</i>)	10 lk 56	VALTER, M. "Estonia" sõnateatri repertuaarivaliku ja publiku vahekorra- astatel 1920-1940	5 lk 82
KALMET, M. Lõpetamata "Lõppmäng" (Madis Kalmet, Marko Matvere, Jaan Tätte, Jaanus Rohumaa)	12 lk 77	VANAVESKI, K. Ennää inimest (O. Lutsu - P. Pedajase "Soo" Teleteatris)	1 lk 44
KANGRO, B. Rasmus Sellingu kiri (Lehekülgi Bernard Kangro uuest raamatust)	6 lk 51	VANAVESKI, K. Püüdes nihutada majasuurust kivi "Ugala" ja von Krahli teatri ühislavastus "Valged ööd" ja Noorsooteatri "Majasuurune kivi")	7 lk 70
KARJA, S. Lavastaja Andres Lepik. Hooajajätk	8 lk 41	Velda Otsus - legend juba eluajal	8 lk 82
Karl Ader 20. III 1903 - 18. VI 1993	9 lk 91	VELLERAND, L. Kaarim Raidi vaesed inimesed ("Mu süda on mägedes" Noorsooteatri ja Vene Teatri koostöö)	6 lk 20
Karl Ader - Juhan Liivi ja Merle Jäägeri kaasaegne (Karl Ader - 90)	3 lk 90	VELLERAND, L. Kas hiirtest või inimestest? (<i>"Hiirtest ja inimestest"</i> ja "Peame elama, mutikesed ehk Ellujäämis- juhiseid vanale daamile" "Ugalas")	12 lk 34
KJELLBERG, J. Raha ja loominguline vabadus	3 lk 22	VELLERAND, L. Kakskümmend aastat hiljem ("Equus" "Ugalas")	8 lk 86
LAANSALU, A. Liblikad on sumud, las nad tühjad elada ("Sumud liblikate tants" "Ugalas")	8 lk 47	VISNAP, M. Maailma teatrikriitikud Varssavis (Rahvusvahelisest Teatrikriitikute Assotsiatsiooni 12. kongressist)	1 lk 32
LAASIK, A. Sajandi lõpp ja teater	5 lk 36	VISNAP, M. Nüganeni esimene õnnestumine... Noorsooteatris (<i>"Romeo ja Julia"</i> Noorsooteatris)	3 lk 61
LÕHMUSTE, T. Sadulas püsimise fenomenist Salme Reegi näitel	1 lk 87	VISNAP, M. Vaarik, Unt ja "Naiste kool"	11 lk 23
Näitlejatehnikat väärtustav teater (Berliini 30. "Theatertreffen")	8 lk 19	ÜPRUS, A. Allakäik surma asemel (<i>"Vägeva vikatimehe võidukäik"</i> Eesti Draamateatris)	2 lk 44
OJA, R. Eile nägin ma Broadway	9 lk 28		
PAAVER, E. Piiriületajad (Madis Kõivu "Tagasitulek isa juurde" Eesti Draamateatris)	5 lk 63		
PURJE, P.-R. Sortside hääletu lend (Sankt-Peterburgi Väikese Draamateatri lavastusest "Sortsid")	7 lk 75		
PURJE, P.-R. Visioone Roman Baskini loomingust	5 lk 18		
RÄHESOO, J. Brian Friel eesti laval (<i>"Tõlkijad"</i> ja <i>"Lõikuspeo tantsud"</i> "Endlas", "Imearst" Noorsooteatris)	2 lk 14		
Rein Malmsten 6. II 1942 - 31. V 1993	8 lk 89		

MUUSIKA

AMBERLA, K. IRCAM tahab saada progressi eestvedajaks	3 lk 15
ARUJÄRV, E. Ideoloogia, rituaal, muusika	2 lk 38
ARUJÄRV, E. NYD - "aken" muusikamaailma?	2 lk 71
(Intervjuud I. Mihkelson):	
Gregory Rose	2 lk 79
Stephen Montague	2 lk 80
Mieczyslaw Litwinski	2 lk 82
Edvard Grieg - 150 aastat sündinud	
Grieg Verdists	12 lk 40
Edvard Grieg - eile, täna, alati	12 lk 42
FUNK, K. Ajarattale tõmmatud Valgre	10 lk 53
GARŠNEK, I. Lihtne polegi nii lihtne	1 lk 37
GESSEL, L. van. JANKO, C. "Need teosed pole loodud pühapäeva pärastlõunal..." (Hillar Kareva loomingust)	3 lk 44
ISSAKOV, S. Vene koorilaulu ja vene laulupidude ajaloo Eestis	5 lk 27
JAANSON, M. Õiget maad ma ei näe (Helena Eensaar-Tulve uudisteosest "Exodus")	11 lk 27
JÄRVESOO, E. Ludvig Juhti meenutades	10 lk 19
KAHU, T. Ned Rothenberg - kõrvale, peale ja südamele (Intervjuu USA helilooja ja saksofonistiga)	5 lk 58
KAMPUS, E. Soome ooperitähed Lea Piltti	10 lk 77
Koor maa ja taeva vahel (Vestlus Tõnu Kaljustega)	6 lk 72
Kuningas Artur (Artur Rinne sõjaeelseid salvestised)	4 lk 46
Laulupeo mõõt on isiksus (Vestluring - René Eespere, Olev Oja ja Märt Kubo)	6 lk 45
LONG, C. Kuldhani (Muusikatööstus ja klassikaline muusika)	7 lk 62
MANOURY, P. Oluline on tõlgendus	3 lk 20
MATTISEN, T. 23. aprill 1993 (Käbi Laretelist)	8 lk 65
MENARD, W. Somerset Maughami kättemaks	12 lk 85
METS, M. Jee-jee, Superstaar (Rockkooperist "Jesus Christ Superstar")	9 lk 69
MIHKELSON, I. David Hykes: muusika sisse - inimeseni	11 lk 33
MIHKELSON, I. FIESTA '93 märgi all	10 lk 85
MIHKELSON, I. Kulgemise üks hetk: Sven Grünberg	7 lk 54
MIHKELSON, I. Teravaservaline ilu. Myra Melfordi orgaaniline muusika	3 lk 70
Peeter Lilje 13. X 1950 - 28. X 1993	12 lk 19
Pierre Schaeffer: Väljaspool do-re-mi'd ei ole muusika võimalik (Tim Hodgkinsoni intervjuu Musique Concrète'i ristiisaga)	6 lk-14
PÕLDMAE, M. Soome rahvuskooper ühes kodus	10 lk 75
Rahvusvaheline uue muusika festival NYD '93	11 lk 26
REINVERE, J. Eestlasena maailmas	9 lk 44
SIITAN, T. Uuest ja vanast muusikast	11 lk 35, 96
Suursündmus: maestro Rostropovič Tallinnas	12 lk 20

Tom Cora - juhtumisi tšellist?	8 lk 79
TÖNISON, H. Nostalgiilisi käärilõikeid: Villem Kapp	4 lk 81
Ly Lasner	4 lk 81
Ly Lasner	4 lk 84
Aarne Viisimaa	4 lk 87
Gustav Ernesaks	4 lk 91
VAITMAA, M. Uue muusika festivale	7 lk 33
VINKEL, A. Laulmine on mu kõige armsam meelejahutus (Pilguheit Martin Kõrberi teele ja tööle)	4 lk 11
Yehudi Menuhin iseendast	6 lk 69

KINO

AALOE, Ü. Ambitsioonikalt ambitsioonitult (Jaak Kolbergi filmist "Võlusaladajad")	4 lk 51
Aastalõpu kõnelused I (Riho Unt, Jüri Škubel, Ahto Vesmes)	12 lk 80
ANASŠKIN, S. Animeeritud kujundi sakraalsus (Sverdlovski autorifilmi kookonnast)	1 lk 51
ANDZANE, D. Igaüks otsib ennast ise (Läti kinost)	12 lk 32
Arvo Iho on Kinoliidu esimees	6 lk 68
BAGH, P. von. Tuulest viidud (Victor Flemingi suurfilmist "Tuulest viidud")	5 lk 71
BALBAT, M. See Simm ja teine (Režissöör Peeter Simmi lõhimängufilmist "Ankur")	2 lk 66
BOŽOVITŠ, V. Luchino Visconti eile ja täna	9 lk 76
"Chaplin"	1 lk 47
DEMIDOVA, A. Haud nr 7583 (Andrei Tarkovskist)	6 lk 86
EHASALU, T. Koduloom, Tasuja ja Vanapagan (Grigori Kromanovi - Jüri Müüri ja Jaan Toominga filmidest "Põrgupõhja uus Vanapagan")	5 lk 45
EHASALU, T. Miks? (Tõnu Virve mängufilmist "Luukas")	5 lk 68
EHASALU, T. Vaene Joorik androgüünes hämus (Filmi "Väekargajad" muljetel)	12 lk 75
ELLEY, D. Kes vajab koostööfilme?	2 lk 29
ERMEL, A. 1993. aasta rahvusvahelisi filmiauhindu (43. Berliini, 65. "Oscarid", 45. Cannes'i, 18. Moskva, 50. Venezia)	12 lk 52
Filmirahad siin- ja sealpool Soome lahte	6 lk 29
HELLERMA, K. Ilma suflöörita ei tule midagi välja (Režissöör Kaijo Kiisa mängufilmist "Suflöör")	7 lk 46
HIETALA, V. Pomc nagu muusikal	7 lk 53
Jean-Luc Godard	1 lk 69
Jüri Lotman 28. II 1922 - 28. X 1993	12 lk 39
KÄRK, L. Nagu oleks ja ei ole ka (Mulluste tõsielufilmide ülevaatused Eesti Kinoliidus)	10 lk 25
KARRO, T. "Tundmatu" kangelane filmilinal (Režissöör Mati Põldre "Need vanad armastuskirjad")	1 lk 15
KARTVEDT, S. Häving pärast "M.A.S.H-i" (Ameerika režissööri Robert Altmani loomingust)	8 lk 51

KIVASTIK, M. Film pimedatele (Sulev Keeduse filmist "In Paradisum")	6 lk 84	REKKOR, E. Eesti filmitootmise säilimiseks on vaja üheksa miljonit krooni aastas	6 lk 32
KIVASTIK, M. Kes mõtles välja fotograafi? (Mängufilmist "Sufiöör")	7 lk 49	REYMAKERS, J. Dokumentaalfilm meelelahutuse tulvas (Televisiooni omapäras)	5 lk 12
KOSKINEN, M. Hollywoodi Paabel, läbi ja lõhki	1 lk 48	RUUS, J. Ebalev kroonika (Eelmise aasta dokumentaalfilmidest)	10 lk 28
KUORTI, M. Lüpsilehma veristamine (Soome lühifilmi raskustest)	6 lk 29	RUUS, J. Eesti film ja kino. Ristlõige (Arvud, tendentsid, prognoos)	8 lk 71
KURSK, H. von, Katriina Suur (Catherine Deneuve'i näitlejateest)	10 lk 59	RUUS, J. Kogupere-entertainment (Lembit Ulfsaki mängufilmist "Lammas all paremas nurgas")	9 lk 65
KÄSPER, K. Fuismi tulek filmikunsti (Taustmõtteid Aleksandr Mindadze ja Vladim Abdrašitovi filmile "Armavir")	4 lk 40	RUUS, J. Kunstnikud ja poliitikud	9 lk 60
KÜNSTLER, P. Eesti mängufilmi naasmine kosmosest (Režissöör Aare Tilga filmist "Tule tagasi, Lumumba")	2 lk 62	RUUS, J. Maailm ühes raamatus	2 lk 28
LAURITS, P. Stodom! Replike	5 lk 38	SARNET, R., RAAT, M., KILMI, J. Armastus ja anarhia (Helsingi festivali filmid Tallinnas)	12 lk 49
LINNAP, P. Klubilisest fotograafiast	8 lk 31	STEINSSON, G. Mõtisklusi oma näidendist "Luukas"	5 lk 70
MACAITIS, S. Leedu kino ei taha surra	12 lk 30	STRATTON, D. Tuulest viidud: 30 aastat muutusi kinos	2 lk 25
MAGNY, J. Jean-Luc Godard'i 24 tõe	1 lk 70	SÄDE, E., MÖTSKÜLA, P. Koos ehk jääksime ellu? (Repliigid dokumentaalfilmi "Isand ja ori" kohta)	9 lk 58
MATHIESEN, V. Eestlased tulevad! ehk hullumeelsus Gnezdnikovi pöiktänavas	3 lk 76	TEINEMAA, S. Kired ja möll tulivee ümber (Režissöör Hardi Volmeri mängufilmist "Tulivesi")	10 lk 46
Meri, Rützel ja S-id (Kandidaat ja president filmimeediumis). Dekonstruksioon filmiüliõpilaste hinnanguist Soosaare ja Söödi filmidele	11 lk 81	TEINEMAA, S. 7. Pärnu rahvusvaheline visuaalse antropoloogia festival	11 lk 37
MILNE, T. Inglise ja vaimulikud (Prantsuse režissööri Robert Bressoni loomingust)	6 lk 54	TEINEMAA, S. Stuudio B	8 lk 22
MOULLET, L. Järgige giidi	1 lk 75	TOEPLITZ, J. Ida ja lääne kino erinevus ja samasus	12 lk 53
MÖLLER, M. Soome filmi rahad vähenevad	6 lk 30	TUNGAL, L. Ja päriski surm selle südame... (Režissöör Peep Puksi filmist "Lauluga risti")	7 lk 15
OJA, A. Joonatan K. eksirännakud (Vallo Kepi telefilmist "Mälestus sinistes kildudes. Bernard Kangro")	3 lk 25	TUNGAL, L. Ohtlikud lennud on hingele ohutud ("Stuudio B" joonisfilmide seriaalst "Ohtlikud lennud")	8 lk 24
OJA, A. Saatuseaastad ajapeeglis (Režissöör Peep Puksi filmist "Diplomaadi saatus")	7 lk 27	VERSTAPPEN, W. Film ühinenud Euroopas	2 lk 32
OJA, A. Strindberg, Kolberg ja naine (Jaan Kolbergi "Võlausaldajatest")	4 lk 58	VISNAP, M. Piit, mis ei kõnele (Talvo Pabuti lühimängufilmist "Väekargajad")	12 lk 73
OJAKÄÄR, V. Raimond Valgre. Ühe põlvkonna tragöödia	1 lk 20	Visuaalne antropoloogia on Pärnu kultuurielu täiendav ja rikastav osa (Vestlus Mark Soosaarega)	11 lk 44
Paabeli torn või europuder? (Berliini Kunstiakadeemia suvepäevad. Roman Baskin huumori-workshop'il)	11 lk 12	VOLKONSKI, P. Impeeriumi lapsed vaatamas "Impeeriumi lapsi" (Arvo Iho tõsielufilmist)	9 lk 30
PAAVLE, J. Ma sünnin uuesti (Tõnu Aru räägib oma filmidest)	4 lk 67	Woody Allen I Elu on pigem naljakas kui traagiline (Woody Allen vastab ajakirjanikele I)	3 lk 50
PAAVLE, J. Uus öudne ilm (Aarne Vasara joonisfilmist "Setu vurle küüsis")	7 lk 59	Woody Allen II Elu on pigem naljakas kui traagiline (Woody Allen vastab ajakirjanikele II)	4 lk 15
PEDMANSON, P. Algab Otto uus elu (Režissöör Hardi Volmeri animafilmist "Incipit Vita Nova" ja režissöör Janno Põldma animafilmist "Otto elu")	2 lk 54	Valitud lõike Woody Alleni märkmetest	4 lk 21
RAIG, I. Taluromantika kroonika anno 1991 (Režissöör Enn Säde filmist "Isand ja ori")	6 lk 63	ÜPRUS, A. Sfinksi langemine (Režissöör Sulev Keeduse filmist "In Paradisum")	6 lk 81

Lõppev aasta oli eesti näitekunstis (ka Epp Eespäeva aasta - teda märgati, avastati, teadvustati ("Armuhullus", "Õõ-õõ", "Romeo ja Julia", "Valge abielu" Noorsooteatris, film "Sufilööri", osad TV-s ja uutes valmivates filmides). Tegelikult ilmus ta lavakunstikateedrist juba koos 13. lennuga (1984-1988, juhendaja K. Komissarov). Vahepeal oli lastega kodus. Täisrakkes alles eelmise hooaja algusest. Küsimuste (märksõnadele) soovib vastata kirjalikult - huvitav märk.

A l g u s v õ i c o m e b a c k ? Ma olen algaja, mul on vajadus ikka ja jälle nullist alustada. Ega ma olnut-tehtut maha tõmba, aga midagi esile kergitada ka ei tahaks. Lapsepõlves õega tube koristades ajasime eelnevalt kõik hästi sassi, et kontrast "musta" ja "puhta" vahel oleks võimalikult suur.

Õ n n e t u s. Olen maksimalist-masohhist. Õnnetus - see on kannatus, ja kannatus kannab edasi, kasvatab või tapab maha.

A u a h n u s. On olnud aegu, kus ma sellest olenki koosnenud. Nooruses ei tahtnudki spordivõistlustele minna, kui oli teada, et ees ootavad ületamatud vastased ja mina auhinda (huvitav sõna!) nagunii ei saa. Nüüdseks on see loomumadus minus millekski palju kavalamaks pihustunud, nii et kui ennast petta meeldib, siis ütlen, et minus seda polegi.

K õ r g e d k o n t s a d. Raske käia, ei pea lugu. Teatrikoolis oli sel teemal ütlemist. Aeg-ajalt on hiljemgi mu "karjanaise"-kõnnaikut kritiseeritud. Olen vahel proovinud "nõuetekohaselt" astuda, siis on selline tunne, nagu kannaks üht teist inimest oma jalgade otsas. Aga kui olukord ikka väga nõuab, siis võib ka tantsiskleda tikk-kontsadel ja miniseelikus (võib-olla).

T a r k n a i n e. Ühte ma tean küll, see on meie teatri-Anu (Lamp). Lahtise peaga ja palju teadvaid naisi pole vist mitte vähe, ja need omadused võivad ka kuuluda selle suure tarkuse sisse, mis omakorda on ehk tasakaalu aluseks iseendas.

E n e s e r e k l a m. Töö reklaamib tegijat, küll selle töö vajajad siis ka tegija üles otsivad.

R a h a. Pärast keskkooli lõppu ei teadnud, kelleks tahan saada, aga raha pidi mul edaspidi palju olema. Kasvatasin selle nimel küll mullikaid, küll rediseid. Siis läksin Tartusse ülikooli 0-kursusele vabakuulajaks, mullikarahad taskus. Üks inimene nõustus elamispenda andma, kui laenan talle 1800 rubla. Ma laenasin. Siis ilmusid lehtedes lavakasse sisseastumise kuulutused. Läksin eksamitele ja palusin jumalalt, et saaksin ometi õppima, annaksin hoobilt kõik oma raha! Jumal võttiski kuulda. Sain sisse ja raha jäi Tartu-mehe

taskusse. Sellest ajast alates on mul rahaga oma isiklik-aupaklik suhe.

M a a t õ ö. Mu kasvukoht on Jõgeva lähedane Siimusti alevik. Mu lemmiktöö on mullatöö. Peenrad, seemned, istikud. Siia maani arvan, et kõige õigemal teel on ikka selle jalg, kes adra taga käib. See on algus ja alus, nii talle endale kui teistele. Aga täiesti õigustatud eksisteerimise viis on ka näitlejatöö tegemine. (Idealsel kujul eriti.)

"V a n e m u i n e". Algselt olin siiski ETKVL-i kooperatiivkooli kasvandik. Siis - täiesti teadlik minerk vorstimüüjast enesemüüjaks: mõtlesin, et "Vanemuise" teatri piletõrist näitlejani polegi ehk liiga pikk tee, et võib-olla keegi mind ka kunagi lavale viipab. Ei kutsutud. Tuli teistmoodi pusima hakata. Aga hulljulguses ja naiivsuses on väge küll.

T e a t r i a v a s t a m i n e. Vaadata meeldib rohkem kui ise ette näidata. Kui istun teatris esimestes ridades, siis meeldivad mulle peaaegu kõik etendusused, st mulle meeldib neid vaadata. Ebaõnnestumine ja viletsus on ka huvitav. Tagaridades istudes ei ulatu nüanssideni, oled nagu sfäärist väljas.

H i l i n e a l g u s. Kõik algused on mul veidi hilised. Taipaminegi võtab aega. Lasen rongid kohalt ära sõita, siis võtan kõik abinõud tarvitusele, et järele jõuda, mõnigi kord olen viimases vaguni astmele jõudnud. Kui aga maha jään - tähendab, polnud minu rong. Olin 22, kui kooli tulilin.

E n e s e u s k. Oleneb ilmast, pärikkusest, lähikondlastest ja veel millestki-kellestki. Aeg-ajalt olen sedagi tunnet kogunud, seepärast tean, et see on üks suur jõud, mis ühtviisi nii ilusaid imesid kui ka košmaare laseb sünda. Näitlejale muidugi mõista väga tarviline.

O m a r o l l (seni mängitustest). Diplomilavastuse, "Kolme õe" Maša (1988). Kahjuks tuli ta siis kaunis pinnapealne ja napp, aga eks vastavalt tookordsele jõule ja võimule. Olen näinud P. Pedajase lavastust, kus Mašat mängib Katarina Lauk, oli õppida küll sellelt umbes 10 aastat nooremalt naiselt.

S u u r i m p e t t u m u s. Arusaamine või "kohalejõudmine", et elu lõpebki kunagi ära. Lapsena ärkasin öösiit üles ja läksin ema-isa voodi juurde anuma, et nad järjekordselt lubaks, kinnitaks, et meie perest mitte kunagi mitte keegi ära ei sure. Nad lubasid. Aga ei pidanud sõna.

S u u r i m s a v u t u s. Arturi ja Gertrudi emaks saamine.

Märksõnu, millest vastaja loobus: "sex-appeal", "avalik elu ja isiklik elu", "teater ja film", "roll, millest oli kõige rohkem kahju (kui istusin kodus ja teised mängisid)".

THEATRE. MUSIC. CINEMA. DECEMBER 1993

ESTONIAN CULTURAL MAGAZINE. PUBLISHED BY "PERIOODIKA".

EDITOR-IN-CHIEF: MÄRT KUBO. THEATRE EDITORS: REET NEIMAR, MARGOT VISNAP. MUSIC

EDITOR: IMMO MIHKELSON. CINEMA EDITORS: SULEV TEINEMAA, JAAN RUUS. ART DIRECTOR:

MAI EINER. NARVA MNT. 5, PK 3200, TALLINN EE0090, ESTONIA

THEATRE

M. UNT. *Memoirs* (12)

Mati Unt, author and producer, whose 50th birthday can be celebrated on January 1, 1994, is recalling on his theatrical career. His recollections on these stages of his life, when he decided to change theatres, are sparkling with wit and individuality. Thus this writing deals with Unt's journey from the Vanemuine Theatre in Tartu to the Youth Theatre in Tallinn and from there, to the Estonian Drama Theatre, where he now works as producer.

L. VELLERAND. *Of mice or man?* (34)

The drama critic saw within one day two brand-new productions at the Ugala Theatre in Viljandi: J. Steinbeck's well-known play "Of Mice and Men", and Mayo Simon's "The Old Lady's Guide to 'Survival'", a new American play. The critic prefers the latter because of the humaneness, the positive attitude towards life and the humour of the performance. The two old single ladies are played by actresses only in their middle ages: I. Aru and K. Raid whom the critic refers to as the two greatest women humorists of Estonia.

Theatre questionnaire (61)

The magazine's theatre questionnaire on the season of 1992/93 was answered by 27 drama critics and theatre experts. Two productions stand out from the numerous new stagings of the season both receiving 23 votes according to the critics' judgements: "Coming Back To Father" at the Estonian Drama Theatre by M. Kõiv (staged by Priit Pedajas) and W. Shakespeare's "Romeo and Juliet" at The Youth Theatre (staged by Elmo Nüganen). These two productions are followed by A. Chechov's "Cherry Orchard" at the Ugala Theatre (staged by Kaarin Raid), receiving 4 votes.

M. KALMET. *An incompleated "Endgame"* (77)

Madis Kalmet, producer at the Youth Theatre, presents a story on the staging of S. Beckett's play "Endgame", as viewed by himself and participating actors. Since this staging did not see its première, it is interesting to follow the meditation on why a production fails.

Persona Grata. EPP EESPÄEV (93)

MUSIC

Edvard Grieg about Giuseppe Verdi (40)

Grieg's reflections on his great contemporary, written down immediately after the death of the maestro. The article was published in the Norwegian daily "Verdens Gang" on February 7, 1910. Abridged translation by Edvard Grieg: Artikler og taler. Utgitt av Edvard Grieg Fond, Oslo, Gyldendal, 1957.

Edvard Grieg yesterday, today, tomorrow (42)

This year, when the 150th anniversary of the birth of Edvard Grieg, the great Norwegian composer, was celebrated all over the world, it was nearly unanimously asserted that his music, humane and close to nature - despite the changes of fashion - is still very popular. The article gives a brief survey of the composer's life and points and the circumstances that have a substantial influence on his work.

W. MENARD. *Somerset Maugham's Revenge* (85)

If destiny brings together the great author and a representative of the oldest profession of the world from Ilwilei, and ill-reputed area of Honolulu, with a piece of pop-music in the form of a famous song of Irving Berlin's sticking up between them, the consequences can be rather incalculable. As the story, classified as biographic, shows, Maugham's revenge was sweet and useful.

CINEMA

ALEKSEI PETRENKO answers (3)

Aleksei Petrenko, Russian and Ukrainian actor, is speaking about his career in Ukrainian and Russian theatres. In more detail he deals with the role of Grigori Rasputin in Elem Klimov's film "Agony" (1981, the film was "on a shelf" for 10 years). In his 53rd year, Petrenko sings Ukrainian and Russian folk songs. He came to Tallinn to play in the American film "Candles in the Dark".

J. TOEPLITZ. *Difference and identity of East and West in the perspective of Film* (23)

The paper of the world-famous film historian about the situation of the cinema in the former socialist

countries at the symposium "Open Images": Film, State and Society in Eastern and Western Europe; Austria, Graz, May 27th-30th, 1993.

S. MACAITIS. Lithuanian cinema doesn't want to die (30)

The Lithuanian film-critic's pessimistic survey of the recent development of the Lithuanian feature film.

D. ANDZANE. One has to seek for oneself (32)

A survey of the Latvian cinema (Variety International Film Guide 1993).

Love and Anarchy (49)

The Estonian film-students Rainer Sarnet, Jaak Kilmi and Marko Raat are judging the films "Nekromantik 1", 1987; "Nekromantik 2", 1991 (Germany, Jörg Buttgerit) and "Driller Killer" (1979, USA, Abel Ferrara), showed in Tallinn as part of the Helsinki film festival "Love and Anarchy".

A. ERMEL. International film awards in 1993 (53)

A survey of the prize-winners at Berlin (43rd), Cannes (46th), Moscow (18th) and Venice (50th) film festivals and the winners of the 65th Oscars.

M. VISNAP. Picture that does not speak (73)

A review of the first short film by Talvo Pabut (born in 1962): "Deserters" ("Tallinnfilm", 1993). The film is based on a short-story by the writer Juhan Peegel. The love story with only three characters is set in the time of the Northern War.

T. EHASALU. Poor Joorik in the mist of androgyny (75)

An improvisation to Talvo Pabut's short film "Deserters", written in free verse.

The end-of-year questioning I (80)

In short interviews, Riho Unt (b 1956), designer and producer of puppet-films, Jüri Škubel (b 1942), Director of the Tallinnfilm Studio and Ahto Vesmes (b 1931), Director General of the Meedium Film Mediating Company, are speaking of what themselves or their companies are currently working at.

TOIMETUSE KOLLEGIUM

JAAK ALLIK
AVO HIRVESOO
ARVO IHO
TÖNU KALJUSTE
ARNE MIKK
MARK SOOSAAR
PRIIT PEDAJAS
LINNAR PRIIMAGI
ULO VILIMAA

Mark Kostabi teismelisena, sooritammas harjutusi iseseisvaks eluks: mõtteline samastumine Spidermani ehk Ämblikmehega. Koomiks "Spiderman" hakkas ilmuma 1962. aastal ning võitis USA-s kiiresti populaarsuse, kujundades arvukate teismeliste mõttemaailma.

Algus lk 57

niallikas on veel küllalt "ähmastatud". Lausa teadlikult ekspluateerisid koomikseid aga 1950.-1960. aastate ameerika popkunstnikud. Kuidas?

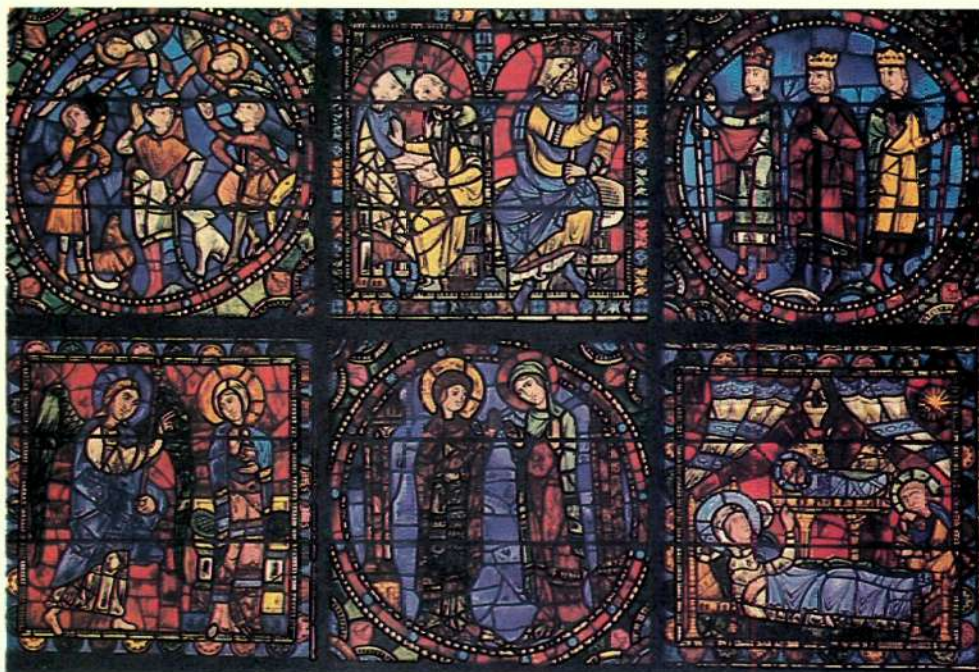
Andy Warhol ja eriti Roy Lichtenstein asusid ambivalentsele positsioonile - nad ühtaegu ironiseerisid ja nautisid "massikunsti". Ironiseerisid sellega, et võtsid sisse ükskõikse jääkülma hoiaku. Ometi oli just Lichtenstein see, kes töötles oma lõuenditel koomiksifragmente ümber veel "seksikamaks", veel atraktiivsemaks, kui algkoomiksid seda olidki. Seksikus läheb alati müügiks - ning saatuse ironiana osutus just Lichtenstein õpetajaks, kes näitas tulevastele "madalatele" koomiksikunstnikele kätte õige tee-otsa.

Kui 1960. aastate Lichtenstein vaatas koomiksit siiski distantsilt, kõrvalt, ning teda huvitas koomiksi formaalne külg, siis paljud 1960. aastate kōmukunstnikud näivad olevat mõjutatud koomiksi ideoloogiast, olles lapsepõlves justkui üles kasvanud sisendusega "MA PEAN CLEMA PARIM ... SUURIM!!!" -

ma mõtlen Julian Schnabelit, Jeff Kooni, Mark Kostabit kui edukamaid nende seast (nähtavasti sellise sisenduse tõttu ei saa nad ka omavahel hästi läbi). Pealegi, Kostabi kirjutab millegipärast oma tekste üksnes trükitähtedega ja tema pole Ameerikas ainuke, kes nii teeb.

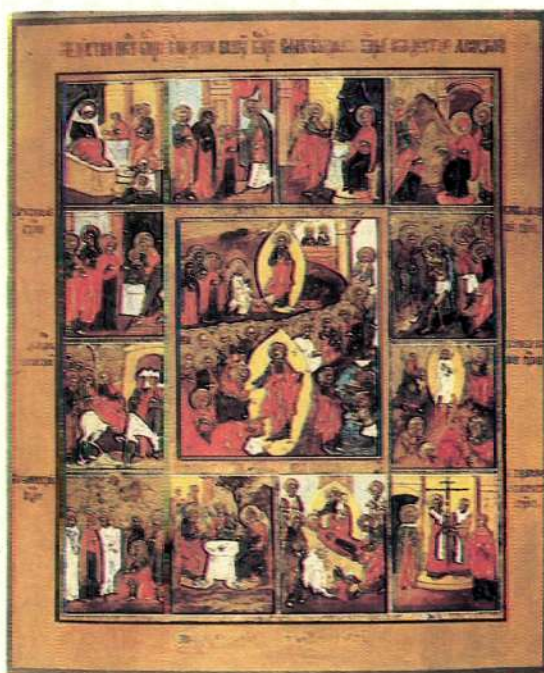
Eestis on koomikseid olnud vähe ja nad pole mänginud mingit dominantset rolli, et eesti kunstil oleks tulnud nende suhtes seisukohta võtta. Ehk tabame vastavat laadi või stiili vaid Leonhard Lapini paaris varasemas üpris vaimukas graafilises lehes ("Jänku suudlus", 1970 jt) - on ju teada Lapini omaaegne sümpaatia popkunsti ja Lichtensteini vastu. Ent kummalisel kombel on siin tegemist üksnes vastava stiili ja vaimulaadi "omastamisega". Sest Lapin on loonud koomiksi stiilis ilma tegeliku koomiksi eeskujuta!

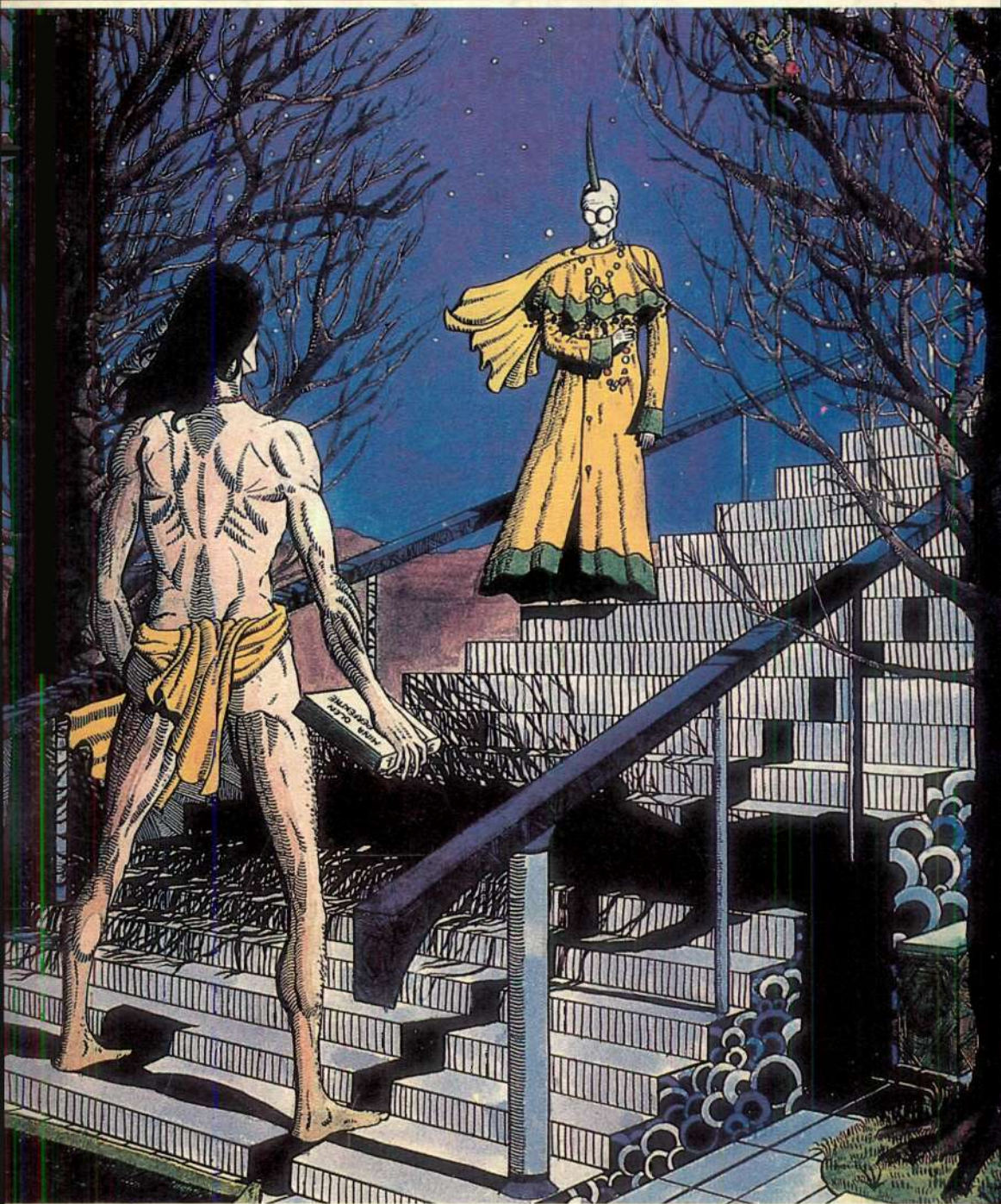
Aga sellises töötluses on isegi koomiksipilt muutunud meie silmis juba "kõrgeks" ja unikaalseks.

Lugusid Kristuse elust. Vitraaž Chartres'i katedraalist, XII saj keskpaik.

Ikonimaal Kristuse elukäigust. Moskva koolkond, XVIII saj. Praegu õpetatakse leerilastele Kristuse elukäiku koomiksite abil. Ent koomiksi ees ei palvetata. Seda tehakse ikooni ees.

Mark Kostabi. Osa joonistusest "Takistus", 1976. Positiivne koomiksikangelane läheb kartmatult vastu teda ootavale kuulsusele ja edule, kaenlas raamat eestikeelse pealkirjaga: "MINA OLEN PERFECTNE".